

КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

АНАЛИЗА

НА СОСТОЈБАТА НА ЖЕНИТЕ ВО

РУРАЛНИ СРЕДИНИ

ПОВЕЌЕ ПРЕЧКИ
ОТКОЛКУ МОЖНОСТИ

Жените во рурални области – повеќе пречки отколку можности

Издавач:

Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија
претставуван од претседател проф. д-р Гордан Калаџиџев

Уредник:

Уранија Пировска,
извршна директорка на Хелсиншки комитет за човекови права на РМ

Автори:

д-р Дијана Стојановиќ Ѓорѓевиќ
Тања Томиќ
Виолета Куновска
Ана Василева

Лектор:

Татјана Б. Ефтимоска

Графичко обликување и печат:

Релатив

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.722-055.2:316.334.55(497.7)(047.31)

АНАЛИЗА на состојбата на жените во рурални средини : повеќе пречки одколку можности / [автори Дијана Стојановиќ Ѓорѓевиќ ... и др.].

- Скопје : Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија, 2018. - 99 стр. : граф. прикази ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Автори: Дијана Стојановиќ Ѓорѓевиќ, Тања Томиќ, Виолета Куновска, Ана Василева. - Библиографија: стр. 97-99

ISBN 978-608-4790-23-5

1. Стојановиќ Ѓорѓевиќ, Дијана [автор] 2. Томиќ, Тања [автор] 3.

Куновска, Виолета [автор] 4. Василева, Ана [автор]

а) Жени - Родова еднаквост - Рурални средини - Македонија - Истражувања COBISS.
MK-ID 106499082

СОДРЖИНА

Листа на кратенки.....	6
Резиме.....	7
Вовед.....	8
Методологија.....	12
Формално-правни достигнувања во воспоставувањето на родовата рамно- правност во Република Македонија.....	16
Образование.....	28
Здравство.....	48
Малолетнички бракови.....	60
Социјална заштита.....	69
Јуручки.....	84
Студија на случај 1.....	90
Студија на случај 2.....	92
Заклучоци и препораки.....	94
Библиографија.....	97

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

ОН – Обединети нации
ООН – Организација на Обединетите нации
ДЗС – Државен завод за статистика
ЗЖЗ – Здружение на жени земјоделки
МТСП – Министерство за труд и социјална политика
МП – Министерство за правда
МЗ – Министерство за здравство
МВР – Министерство за внатрешни работи
МОН – Министерство за образование и наука
РМ – Република Македонија
ОССУ – Општинско средно стручно училиште
ОСЕУ – Општинско средно економско училиште
ООУ – Општинско основно училиште
СОУ – Средно општинско училиште
СОСУ – Средно општинско стручно училиште
ОУ – Основно училиште
СУ – Средно училиште
СОУУД – Средно општинско училиште со ученички дом
ОУТУ – Општинско угостителско туристичко училиште
ОЕМУЦ – Општински електромашински училиштен центар
ФБ – социјална мрежа Facebook
НВО – Невладина организација
ПАП тест – метод за испитување на промени на грлото на матката
ФЗОМ – Фонд за здравствено осигурување на Македонија
ПЗУ – Приватна здравствена установа
МАКСтат – статистичка база за Македонија на Државниот завод за статистика
УНФПА – Фонд на Обединетите нации за население
ЈЗУ – Јавна здравствена установа
АВРМ – Агенција за вработување на Република Македонија
ЦСР – Центар за социјална работа
UN Women – Агенција на Обединетите нации за родова еднаквост и јакнење на жените
ВМРО-ДПМНЕ – политичка партија Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство

РЕЗИМЕ

Анализата насловена „Жените во рурални средини – повеќе пречки отколку можности“ е подготвена во рамките на проектот „Поддршка на граѓанското општество во креирање политики за социјална кохезија и различниности“ и има за цел да ја прикаже положбата на жените коишто живеат во одредени рурални области на територијата на Република Македонија. Оваа анализа, преку еден сеопфатен приказ на законската рамка, политиките и практиките што влијаат врз животот на овие жени, а се фокусирани на таргетираните области: образование, здравствена заштита, малолетнички бракови и социјална заштита, ја прикажува моменталната состојба, како и достапноста за руралните жени на услугите и сервисите во овие области.

Анализата покажува каде во моментот се наоѓа Република Македонија во однос на формално-правните достигнувања во воспоставувањето на родовата рамноправност, а истовремено, преку идентификување на проблемите и предизвиците со кои секојдневно се соочуваат руралните жени во процесот на остварување одредени права, покажува во колкава мера постоечките законски решенија, политики и практики им овозможуваат на овие жени еднаква достапност до образование, социјална и здравствена заштита. Преку приказ на примери на добри практики од меѓународната легислатива, во анализата се прикажани позитивни искуства за целосно вклучување на руралните девојчиња во образовниот процес, подобрување на достапноста до социјални услуги од страна на руралните жени, како и зајакнување на здравствената заштита на руралните жени, со осврт на гинеколошките услуги.

Спецификата на ова истражување се состои во тоа што целната група во голем дел не перципира дека воопшто има некакви проблеми или тешкотии во остварувањето одредени права и, како резултат на тоа, не чувствува потреба за нивно актуелизирање, што би резултирало со изнаоѓање на соодветни решенија. Различниот економски, социјален и општествено-културен развој на регионите во Република Македонија покажа дека зборувањето на овие теми е непожелно, проблематично, па дури и забрането во одредени средини. Токму поради тоа, обезбедувањето сигурен простор беше пресудно за да се слушнат искрените животни стории испреплетени со проблеми и предизвици во секојдневното живеење на овие жени.

Иако може да се констатира дека денес животот на руралните жени генерално се разликува во однос на животот на нивните претци, сепак патријархалната матрица и традиционалната поделба на машко-женски улоги сè уште се во голема мерка застапени во овие средини. Како резултат на тоа, голема е веројатноста обидите за разрешување на нивните проблеми со регуларни мерки и политики да не го дадат посакуваниот резултат. Истражувачкиот тим сите добиени информации и податоци од институциите, како и од самите жени, ги синтетизира во конкретни препораки и мерки кои не само што би влијаеле врз надминувањето на проблемите и предизвиците со коишто се соочуваат овие жени, туку истовремено би влијаеле и врз подобрување на целокупниот квалитет на нивниот живот.

ВОВЕД

Во последните децении, во поголемиот дел од светот значително се промени погледот кон улогата на жената во општеството. Во минатото улогата на жената беше во голема мера врзана за домаќинството, а таа самата, пак, пред сè беше перципирана како единствената задолжена за готвење и чистење, водење грижа за домот и семејството, додека улогата на мажот беше врзана за јавната сфера, обезбедување на финансиски средства потребни за егзистенција на семејството, како и општествена активност. Поделбата на улогите на жената и мажот во куќата, а оттаму и во општеството, е започната пред многу милениуми, уште кога древните грчки филозофи и теоретичари жената воопшто и не ја сметале за граѓанин, па затоа ѝ го одземале правото рамноправно со мажот да учествува во донесувањето на одлуките кои го засегаат полисот. Таа се наоѓала во ист кош со робовите и децата, без никакво право на глас, па така не е ни чудно што авторите од тоа време гледаат низ различна призма на мажите и на жените. „За мажите, аρεте, сјајот е едно прашање на храброст, интелигенција и општествен успех. За жените, убавината, способностите за домашни обврски и особено брачната верност се познати доблести“¹.

Дека плодната клима за угнетување на жената траела со векови и безмалку до денешни дни, говорат повеќе факти од различни области на животот. „Врз основа на податоците на ООН, жените на планетата главно не поседуваат земја, но главно ја обработуваат; немаат капитал, но работат повеќе за помалку пари, особено кога ќе се земе предвид бесплатната работа, која во светската историја непогрешно се поистоветува со робовската работа; според бројноста, тие се мнозинство од бирачите, а несоодветно се застапени во власта; имаат помал пристап до културните добра и медиумите, иако ликот на жените во тие области масовно се злоупотребува; просветните, здравствените и академските институции нудат помалку пропустливост за жените“². Не толку одамна, во многу држави, на жените не им беше дозволено да гласаат на избори и да донесуваат одлуки. Освестувањето на жените, како и нивното организирање, овозможи тие да го кренат гласот и да започнат да се борат за освојување на поголеми права. Може да се каже дека низ годините се забележува значително подобрување на квалитетот на животот на жените, особено во делот на егзистенцијалните прашања, но сепак некои од проблемите и прашањата што ги засегаат жените се сè уште отворени. Успехот на женското движење може да се рангира од достигнувањето на жените преку освојување на правото на глас, воспоставување еднаков пристап до образование, како и зголемување на бројот на жените на високи позиции во јавниот живот, до нивната борба за легализација на абортусот, крајот на женското генитално осакатување и искоренување на родово заснованото насилство.

Според истражувањето на шведската агенција за развојна соработка – Сида³ спроведено во 2015 година⁴, жените во руралните средини, во светот генерално, можат економски да зајакнат доколку имаат достапност до ресурси

1 Слапшак, Светлана, Женски икони на XX век, Темплум, Скопје, 2003, стр. 312

2 „Сида“ е владина агенција која работи во име на шведскиот Риксдаг и владата за намалување на сиромаштијата во светот. Преку нивната работа придонесуваат за спроведување на глобалната развојна политика на Шведска.

3 „Supporting Women's Economic Empowerment: Scope for Sida's Engagement“, Published by: Sida, 2015, стр.8, 9 и 10

4 *Стапка на вработеност – учество на бројот на вработените во работоспособното население на возраст од 15 до 79 години

и доколку имаат знаење и вештини истите соодветно да ги искористат. Доколку жените имаат пристап до економски можности и контрола над економските придобивки од тие можности, како и доколку можат и знаат да ги искористат тие придобивки за да направат стратешки избори, можат да се очекуваат позитивни промени во нивниот живот.

Постоењето на експлоататорски и дискриминаторски услови за работа, родовата сегрегација на пазарот на трудот, ограничената мобилност, двојното работно оптоварување на жените, се само неколку од факторите кои влијаат не само врз пристапот на жените до определено работно место, туку и врз нивната ефективност и ефикасност при извршување на работните задачи. Ваквите услови на работа неретко доведуваат и до проблеми со здравјето – вклучувајќи ги и проблемите поврзани со репродуктивното здравје. Неплатената работа, како во продуктивната така и во домашната сфера, којашто одзема многу време и енергија, е една од најважните пречки за обезбедување соодветен приход и економско зајакнување на жените. Податоците од Државниот завод за статистика покажуваат дека „вработеноста во Република Македонија се карактеризира со многу неповолна половова структура. Оваа структура е непроменета во еден подолг временски период, пред сè, поради нестабилните економско-социјални услови во земјата и неусогласеноста на расположливите и потребните профили на пазарот на труд. Стапката на вработеност* во Република Македонија во 2016 година кај жените изнесувала 33.8 и е значително пониска во споредба со онаа кај мажите, која изнесувала 52.3. Стапката на невработеност* кај жените изнесувала 22.7, а кај мажите 24.4. Стапката на активност* кај жените е пониска и изнесува 43.8, а забележливо е повисока кај мажите и изнесува 69.2“⁵.

Анкетата за користење на времето⁶, спроведена од Државниот завод за статистика на Република Македонија во период од мај 2014 до април 2015 година, покажува дека работниот ден, којшто ги вклучува и домашните активности* и вработеноста* е подолг за жените и трае 5 часа и 36 минути, отколку за мажите 4 часа и 13 минути. За жал, соодносот меѓу процентот на работа што се извршува со економски надомест се разликува за 1 час и 44 минути во корист на мажите, што секако им овозможува остварување профит, подобри позиции и поголеми бенефиции. Податоците покажуваат дека жените во руралните средини најголем дел од своето време, 4 часа и 22 минути, го посветуваат на домашни, неплатени активности, додека само 1 час и 18 минути дневно на активност којашто им овозможува остварување финансиски надомест⁷. Една од главните причини за економската зависност на жените е фактот што тие ја преземаат основната одговорност за неплатената работа во домот. Функционирањето директно на

*Стапка на вработеност – учество на бројот на вработените во работоспособното население на возраст од 15 до 79 години

* Стапка на невработеност – учество на бројот на невработените во вкупната работна сила.

* Стапка на активност – учество на работната сила во работоспособното население на возраст од 15 до 79 години
5 „Жените и мажите во Македонија“ 2017, Државен завод за статистика, Скопје, стр. 57, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2017.pdf>

6 Анкета за користење на времето, 2014/2015 година, Државен завод за статистика, Скопје, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.15.20.pdf>

* Чистење на домот, грижа за деца и возрасни, градинарство и грижа за домашни миленичиња, градење и поправки, купување и услуги и грижа за домаќинството.

* Време поминато на главната и дополнителната работа и активности поврзани со вработеноста, паузи и патувања за време на работните часови и барање работа.

7 Анкета за користење на времето, 2014/2015 година, Државен завод за статистика, Скопје, стр. 26, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.15.20.pdf>

домот, а индиректно и на општеството, во голема мера зависи од неплатената работа на жените преку којашто се обезбедува потребната грижа за младите, старите и болните членови на семејството. Ова го ограничува времето на жените што може да се посвети на ефикасно ангажирање со работа која генерира приходи и во многу земји во развој таа состојба резултира со акутна сиромаштија на жените. Иако податоците од Државниот завод за статистика⁸ покажуваат намалување на стапката на невработеност кај жените во изминатите 3 години, како што е прикажано во Графикон 1, за жал, одредени истражувања покажуваат дека „жените заработуваат за 12.5% помалку од мажите за работа што има еднаква вредност, а јазот се зголемува со намалување на степенот на образование; имено, се зголемува на 28.4% за лица без формално образование или без основно образование. Жените се за 17.3% помалку платени од мажите за работи што имаат еднаква вредност, а се со исти степени на искуство или на образование“.⁹

Како резултат на тоа, повеќе жени отколку мажи немаат пристап до вредни ресурси и можности, што ја зацврстува нивната подредена положба во општеството. Податоците на Обединетите нации¹⁰ говорат дека околу една милијарда луѓе живеат во екстремна сиромаштија, а од нив седумдесет проценти се жени и девојки, и иако жените сочинуваат половина од човештвото, тие поседуваат само еден процент од вкупниот имот во светот. Сиромаштијата сè повеќе се феминизира, а врз ограничувањата на правата на жените во одредени делови на светот многу често пресудно влијание имаат културата, традицијата и религијата.

Во Република Македонија, од нејзиното осамостојување до денес, има напредок во унапредувањето на правата на жените во сите области на живеењето, како во однос на остварувањето на правото на образование и вработување, така и во однос на здравствената заштита. И покрај тоа што правата на жените во Република Македонија се загарантирани со Уставот, а со донесувањето на Законот

8 http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat__PoloviStat/125_PoloviStatistiki_en.px/table/tableViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

9 Finance Think, EdPlako Application, <<http://www.edplako.mk/истражувања/>>

10 Worlds apart – Reproductive health and rights in an age of inequality, UNFPA, State of world population, 2017, достапно на: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_PUB_2017_EN_SWOP.pdf

за еднакви можности е постигнат значителен напредок во институционалната, политичката и правната рамка, сепак со жалење може да се констатира дека во нашата држава сè уште има рурални региони каде што живеат жени кои од различни причини (традиција, култура, религија и сл.) немаат можност да оформат солидно образование, не можат да се вработат, рано стапуваат во брак и оформуваат семејства, а имаат и ограничен пристап кон социјалната и здравствената заштита, што на крајот доведува до намален квалитет на нивниот живот.

Проблемите со коишто се соочуваат жените од руралните средини најчесто се занемарувани од страна на надлежните институции или, пак, третирали со регуларни мерки коишто не секогаш доведуваат до посакуваниот резултат. Поради таквиот пристап, жените од руралните средини се во многу тешка ситуација и често спаѓаат меѓу најсиромашната популација, нивниот труд е ниско вреднуван, вклучително и трудот во семејното домаќинство, семејните обврски и работата на семејниот земјоделски имот. Во овие домаќинства, најчесто приходите за семејството ги остварува мажот, кој традиционално е сопственик на целиот имот, што ги прави жените целосно зависни од машките членови на семејството. Голем дел од жените кои живеат во руралните области не се вработени, а за тоа во голем дел придонесува нискиот степен на образование, што најчесто е резултат на раното стапување во брак и формирањето семејство, или, пак, на грижата за останатите – помладите браќа/сестри или постарите членови на семејството со кои живеат во заедница. Доминантно изразените патријархални вредности и традиционалната поделба на родовите улоги уште повеќе влијаат врз позицијата на руралната жена, како во семејството, така и во општеството.

Спецификата на ова истражување се состои во тоа што истражувачкиот тим изнаоѓаше разни начини за да може да допре до целната група – руралните жени. Имајќи предвид дека не сите региони во Република Македонија се со ист економски, социјален и општествено-културен развој, во текот на истражувањето истражувачкиот тим се соочуваше со серија предизвици поврзани со тоа како да ги мотивира жените да зборуваат на теми коишто во одредени средини се сметаат за непожелни, па дури и забранети, и како да обезбеди сигурен простор, каде што тие ќе се чувствуваат доволно безбедно и комотно за да можат да бидат искрени во одговорите. Истражувачкиот тим употребуваше креативни начини да „извлече“ од интервјуираните жени одговори коишто нема да бидат во насока на општествено пожелни ставови или нешто што тие претпоставуваат дека треба да се слушне, туку споделување на нивните искрени животни стории полни со проблемите и предизвиците коишто ги носи животот во рурална средина. Целната група на ова истражување, во голем дел, не перципира дека воопшто има некакви проблеми или тешкотии во остварувањето одредени права, што всушност ја намалува нивната потреба за јавно изнесување на проблемите, отворено говорење за нив и изнаоѓање солүции. Заради подигнување на јавната свест и рушење на родовите стереотипи и предрасуди, истражувачкиот тим одлучи за сите учеснички во ова истражување да употребува женски род.

МЕТОДОЛОГИЈА

Целта на ова истражување е да се идентификува положбата на жените коишто живеат во одредени рурални области на територијата на Република Македонија, како и да се идентификуваат проблемите и предизвиците со кои тие се соочуваат во однос на достапноста до определени услуги и сервиси. Податоците добиени во текот на истражувањето, како и самата анализа, имаат за цел да покажат дали постоечките законски решенија овозможуваат и поттикнуваат еднаква достапност до образование, социјална и здравствена заштита на жените од руралните области, како и на кој начин може да се подобри нивната положба преку давање конкретни препораки за надминување на проблемите и предлози за подобрување на целокупниот живот на овие жени.

Анализата дава една генерална слика за тоа каде во моментот се наоѓа Република Македонија во однос на формално-правните достигнувања во воспоставувањето на родовата рамноправност преку анализа на националните документи. Истовремено, преку примери на добри практики од меѓународната легислатива, во документот се прикажани позитивни искуства за целосно вклучување на руралните девојчиња во образовниот процес, подобрување на достапноста до социјални услуги од страна на руралните жени, како и зајакнување на здравствената заштита на руралните жени, со осврт на гинеколошките услуги.

Истражувањето главно се фокусираше врз четири области: **образование, здравствена заштита, малолетнички бракови и социјална заштита**, при што се обиде да ја прикаже моменталната состојба, како и достапноста на руралните жени до услугите и сервисите во овие области.

Во рамките на истражувањето беа таргетираны четири плански региони со различни демографски карактеристики¹¹ (Полошки, Југозападен, Источен и Југоисточен Регион), во коишто беа собирани примарни податоци со различни методолошки алатки и техники. Таргетираните региони се означени со црвена боја на Слика 1.

Слика 1

11 Повеќе информации за планските региони е достапно на: <http://brr.gov.mk/mk/>

Во рамките на регионите беа таргетирани следните општини: Полошки Регион – општини: Брвеница, Врапчиште, Јегуновце и Теарце (населени места: Зубовце, Топлица, Глофе, Пирок, Милетино, Јажинце); Источен Регион – општини: Зрновци, Чешиново – Облешево и Карбинци (населено место: Каузлија), Југозападен Регион – општини Дебарца (населени места: Велмеј и Мешеишта) и Центар Жупа (населено место: Браштица) и Југоисточен Регион – општини Радовиш (населено место: Али Коч) и Конче. Таргетираните општини се означени со црвена боја на Слика 2.

Слика 2

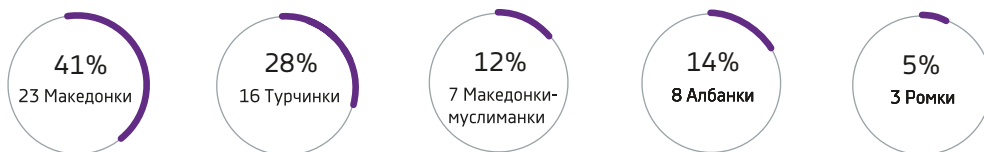
Истражувањето се базираше врз собирање квалитативни и квантитативни податоци добиени преку следните техники и методи на истражување: десктоп-анализа, полуструктурирано интервју со рурални жени и претставнички на централни институции, фокус-групи со претставнички на невладини организации, анализа на податоци од јавен карактер и студија на случај, при што беа користени следните истражувачки инструменти: анкетни прашалници, прашалник за полуструктурирано интервју, прашалник за фокус-групи, барање за информации од јавен карактер и протокол за студија на случај.

Анализа на документација. Во рамките на истражувањето беше користена десктоп-анализа на национални закони, подзаконски акти, други релевантни национални и меѓународни документи. Истовремено, врз основа на одговорите на барањата за пристап до информации од јавен карактер, како и на анкетните прашалници добиени од централни и локални институции, беше направена анализа на статистички податоци и останати релевантни квалитативни податоци поврзани со образованието, малолетничките бракови, социјалната и здравствената заштита на жените од рурални области таргетираны со ова истражување.

Полуструктурирано интервју. Со оваа истражувачка техника беа опфатени вкупно 57 испитанички, и тоа: а) во Полошки Регион беа интервјуирани вкупно 22 испитанички, од кои 11 од македонска етничка заедница, 8 од албанска етничка заедница и 3 од ромска етничка заедница; од нив, 4 со завршено основно образование, 9 со завршено средно образование и 9 со завршено високо образование, на возраст од 22 до 57 години; б) во Источен Регион

беа интервјуирани вкупно 14 испитанички, од кои 8 од македонска етничка заедница и 6 од турска етничка заедница – Јуруци; од нив, 6 со завршено основно образование, 7 со завршено средно образование и 1 со завршено високо образование, на возраст од 18 до 54 години; в) во Југозападен Регион беа интервјуирани вкупно 11 испитанички, од кои 7 се декларираа како Македонки муслиманки, а останатите како Македонки, од нив, 7 со завршено основно образование, 2 со завршено средно образование и 2 со завршено високо образование, на возраст од 25 до 58 години; г) во Југоисточен Регион беа интервјуирани вкупно 10 испитанички од турската етничка заедница – Јуруци, сите со незавршено основно образование (завршено 4. одделение) и на возраст од 30 до 71 година. Возраста на сите испитанички се движеше од 18 до 71 години, и од нив 10 беа со незавршено основно образование (завршено 4. одделение), 17 беа со завршено основно образование, 18 со завршено средно образование и 12 со завршено високо образование, додека 25 беа вработени, 32 беа невработени. Процентуалната застапеност на етничките заедници кон коишто припаѓаа испитаничките е дадена во Графикон 2.

Графикон 2

Спроведените интервјуа овозможуваат увид во перцепцијата на жените од таргетираните региони за нивната положба во општеството, како и достапноста и користењето на услугите и сервисите од горенаведените области.

Во рамките на истражувањето беа спроведени и 3 интервјуа со претставнички на Министерство за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика и Министерство за здравство. Спроведените интервјуа овозможуваат увид во перцепцијата на претставничките на централните институции за положбата на жените од руралните места во општеството, како и за степенот на искористување на одредени услуги и сервиси од горенаведените области.

Фокус-групи. Во рамките на истражувањето беа спроведени 4 фокус-групи со вкупно 35 претставнички на 31 невладина организација коишто се занимаваат со прашањата и проблемите што ги третира ова истражување. Фокус-групите се спроведоа во следните региони: а) во Полошкиот Регион на фокус-групата присуствуваа вкупно 9 претставнички од следните невладини организации: Центар за едукација и развој – Теарце; Институт за развој на заедницата – Тетово; „Романо Авази“ – Тетово; Асоцијација за демократски развој на Ромите „Сонце“ – Тетово; Здружение за локален и рурален развој – Тетово; „Златна рака“ – Тетово и Здружение „Женски форум“ – Тетово; б) во Југоисточниот Регион на фокус-групата присуствуваа вкупно 7 претставнички на следните невладини организации: Центар на заедницата на општина Струмица – Струмица; „Продолжен живот“ – Струмица; „ЗУГ“ – Валандово; Регионален центар за развој – Гевгелија; „Родова перспектива“ – Струмица

и „Женска акција“ – Радовиш; в) во Источниот Регион на фокус-групата присуствуваа вкупно 9 претставнички на следните невладини организации: „Ехо“ – Штип; „Кластер Креатива“ – Штип; Унија на жени – Штип; ЗЖЗ „Агро Винка“ – Винаца; Унија на машински кругови – Пробиштип; „Амброзија“ – Пехчево; КХАМ – Делчево; „Гласен текстилец“ – Штип; „Едукативен центар“ – Чешиново-Облешево; г) во Југозападниот Регион на фокус-групата присуствуваа вкупно 10 претставнички од следните невладини организации: „Преродба“ – Струга; „Преродба“ – Кичево; П.О.У. „Братство-Единство“ – Дебар; Здружение за мултикултурна интеграција „Инклузија“ – Охрид; Здружение за еднакви можности „Езерка“ – Струга; Здружение на албанската жена – Кичево; „Аква“ – Струга; Здружение „Ауреола“ – с.Велешта; Здружение „Ауреола“ – с.Делогожди.

Спроведените фокус-групи овозможуваат увид во активностите на невладините организации од таргетираните региони во идентификување, анализирање и актуелизирање на проблемите со коишто се соочуваат руралните жени во областите опфатени со оваа студија.

Барања за информации од јавен карактер. До Министерството за образование и наука, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерство за внатрешни работи, Јавното обвинителство, Управата за водење на матични книги, таргетираните 15 општини, како и до 60 основни и средни училишта, 6 центри за социјална работа, 6 локални здравствени домови и 9 клиники и општи болници од таргетираните региони, беа испратени вкупно 102 барања за достапност до информации од јавен карактер и анкетни прашалници кои требаше да дадат увид во одредени кванитативни и квалитативни податоци што ги опфаќаат таргетираните региони и теми на ова истражување.

Студија на случај. Оваа техника на истражување има за цел да обезбеди квалитативни податоци коишто треба да покажат детали како одредени појави и процеси влијаат врз квалитетот на животот на една жена, како и последиците коишто тие ги предизвикуваат. Во рамките на истражувањето беа спроведени 2 студии на случај преку коишто е прикажан животот на две жени, преку областите што ги третира оваа анализа.

Формално-правни достигнувања во воспоставувањето на родовата рамноправност во Република Македонија*

Во изминатите 26 години самостојност, Република Македонија има постигнато одреден напредок во воспоставувањето на родовата рамноправност, усвоени се значителен број на формално-правни мерки, но сè уште треба да се работи врз нивно целосно имплементирање во практиката. Во согласност со член 9 од **Уставот** на Република Македонија, во делот што ги опфаќа граѓанските и политичките слободи и права, се регулира дека: „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување; имотната и општествената положба“¹². Еднаквите можности на жените и мажите, освен што се загарантирани со Уставот, нивното обезбедување истовремено е дел и од голем број на закони кои забрануваат дискриминација врз основа на пол¹³ и содржат одредби со кои се инкорпорира родовиот концепт во домашната законска регулатива¹⁴.

Подигнувањето на свеста за потребата од воспоставување еднакви можности за жените и мажите, како и промовирањето и заштитата на правата на жените во сите области на општествениот живот, добива организирана форма кога Министерството за труд и социјална политика го изработува првиот **Национален план за акција за полова рамноправност**, усвоен од страна на Владата на Република Македонија во декември 1999 година. Во документот се идентификувани целите и мерките преку чие остварување би се влијаело врз промовирањето и заштитата на правата на жената во сите области на општествениот живот, како и врз континуираното подигнување на свеста за потребата од делување за воспоставување еднаквост на жените и мажите. Планот опфаќа десет стратешки области на општественото живеење во коишто треба да се унапреди родовата рамноправност, меѓу кои власта и одлучувањето, насилството врз жените, трговијата со жени, здравството, човековите права и мировните активности. Имплементацијата на националниот план за акција укажал на постоечките пречки коишто го оневозможувале потполното спроведување на самиот план, меѓу кои и немањето прецизна временска рамка, како и определен буџет за реализација на предвидените активности.

Во 2006 година, за првпат во Република Македонија, е донесен првиот **Закон за еднакви можности на жените и мажите**. „Со овој закон се уредуваат основните и посебните мерки за воспоставување на еднакви можности на жените

*Делот за формално-правните достигнувања во воспоставувањето на родовата рамноправност во Република Македонија, со исклучок на анализата на Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, е преземен од докторската дисертација на д-р Дијана Стојановиќ Ѓорѓевиќ, „Интегрирање на родовиот аспект во политиката како еден од условите за воспоставување на родовата рамноправност во Република Македонија“, УКИМ, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 2014 година

12 Устав на Република Македонија, „Службен весник на РМ“ бр. 52/91 од 22.11.1991 год. <http://www.sobranie.mk/default.asp?ItemID=A431BEE83F63594B8FE11DA66C97BEAF>, пристапено на 24.09.2017 год.

13 Полот во позитивното македонско законодавство се јавува како забранета основа за директна и индиректна дискриминација.

14 Кривичниот законик; Законот за извршување на санкции; Законот за средно образование; Законот за високо образование; Законот за здруженијата на граѓани и фондации; Законот за политички партии; Законот за внатрешни работи; Законот за локални избори; Законот за наследување; Законот за семејство; Законот за културата; Законот за радиодифузна дејност.

и мажите, надлежностите, задачите и обврските на одговорните субјекти за обезбедување на еднакви можности, постапката за утврдување нееднаков третман на жените и мажите, правата и должностите на Застапникот за еднакви можности на жените и мажите (во натамошниот текст: Застапникот) како определено лице за спроведување на постапката за утврдување нееднаков третман на жените и мажите, како и правата и обврските на субјектите кои учествуваат во таа постапка¹⁵. Целта на Законот е да го промовира принципот за воспоставување еднакви можности за жените и мажите во политичката, економската, социјалната, образовната област, како и во другите области од општествениот живот, односно да влијае да се отстранат постоечките пречки за воспоставување на овој принцип. „Законот го третира аспектот на превенција од нееднаков третман меѓу жените и мажите и создавањето услови за воведување еднакво учество на жените и мажите во сите сфери на општествениот живот, пред сè, во областа на политиката, економската, образовната, социјалната област и друго, а исто така го третира и аспектот на отстранување на евентуално веќе стореното дискриминаторно однесување“¹⁶. Законот ја забранува дискриминацијата врз основа на пол во повеќе сектори и поради тоа прецизно го определува поимот дискриминација во членот 4 како „секое разликување, искористување или ограничување врз основа на пол што го загрозува или оневозможува остварувањето или заштитата на човековите права и слободи, како во јавниот така и во приватниот сектор, и тоа во областите на вработувањето и трудот, образованието, социјалната сигурност, културата и спортот“¹⁷. Во согласност со овој закон, отсуството на каква било форма на дискриминација се смета за обезбедување еднаков третман меѓу жените и мажите, што е премногу тесно определување на еднаквиот третман и тешко дека може да доведе до воспоставување на родовата рамноправност во практиката. Во овој период усвоен е и вториот **Национален план за акција за родова рамноправност** за периодот од 2007 до 2012 година. Годишите што следат се посветени на имплементацијата на Законот за еднакви можности и на воспоставувањето на механизмите на национално и локално ниво, со цел унапредување на еднаквите можности на жените и мажите.

Во 2012 година, донесен е актуелниот **Закон за еднакви можности меѓу жените и мажите**. Она што уште на почетокот на овој закон е ново во споредба со стариот е нагласувањето на воспоставувањето еднакви можности и еднаков третман на жените и мажите како предмет на законот. Искуствата покажаа дека Законот од 2006 година недоволно прецизно го определуваше воспоставувањето на еднаквите можности. Па така, во член 1 став 2 од Законот на еднакви можности од 2012 година, се вели „воспоставувањето на еднаквите можности на жените и мажите се уредува со овој и со друг закон со кој се уредуваат прашања од интерес за еднаквите можности на жените и мажите од областа на здравствената заштита и здравственото осигурување, социјалната заштита, пристапот до добра и услуги, економијата, работните односи и вработувањето, образованието и стручното усовршување, економските и сопственичките односи, користењето на јавните производи и услуги (потрошувачки права),

15 Закон за еднакви можности на жените и мажите, „Службен весник на РМ“ бр. 66/06 од 29.5.2006 година, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/ZEM.pdf>, пристапено на 24.09.2017 год

16 Анализа на степенот на имплементацијата на Законот за еднакви можности на жените и мажите, Скопје, јуни 2011 год, стр. 3, http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/analiza_zem.pdf, пристапено на 24.09.2017 год

17 Закон за еднакви можности на жените и мажите, „Службен весник на РМ“ бр. 66/06 од 29.5.2006 година, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/ZEM.pdf>, пристапено на 24.09.2017 год

културата и спортот, информатичко комуникациски технологии, одбраната и безбедноста, правосудството и управата, домувањето, јавното информирање и медиумите, државната и јавната администрација и во други области од општественото живеење¹⁸. Она што законодавецот во 2006 го определил како обврска на целото општество (воспоставувањето на еднакви можности), во 2012 година е сменето во грижа на целото општество, односно на сите субјекти во јавниот и приватниот сектор. Посебна глава во овој закон е посветена и на примената на законот, а наведени како „субјекти кои ги воспоставуваат еднаквите можности и еднаквиот третман на жените и мажите се: органите на законодавната, извршната и судската власт, единиците на локалната самоуправа и други органи и организации во јавниот и приватниот сектор, јавни претпријатија, политички партии, средствата за јавно информирање и граѓанскиот сектор и сите лица што обезбедуваат стоки и услуги кои се достапни за јавноста и кои се нудат надвор од подрачјето на приватниот и семеен живот и трансакциите што се вршат во тој контекст без разлика дали односното лице припаѓа на јавниот или приватниот сектор“¹⁹ (член 3 став 2). Во Законот детално и опширно се наведени областите во кои се забранува дискриминација, вознемирување и сексуално вознемирување врз основа на пол. Во согласност со законот и принципот на еднаков третман, секој граѓанин има право на вработување без какви било ограничувања, а особено „... дискриминацијата е забранета и на основа на брачниот статус, семејниот статус, боја на кожа, јазик, политичко или друго убедување, активност во синдикатите, националната припадност или социјалниот статус, инвалидност, возраст, сопственост, општествен или друг статус“²⁰ (член 3 став 6).

Меѓу дефинициите прецизирани во овој закон, е и дефинирањето на дискриминацијата по основа на пол и таа претставува „секоја разлика, исклучување или ограничување врз основа на пол, што има за последица или за цел да го загрози или оневозможи признавањето, остварувањето или практикувањето на човековите права и основните слободи врз основа на еднаквост на жените и мажите во политичко, економско, општествено, културно и граѓанско или друго поле, без оглед на нивната раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа“²¹ (член 4). Исто така, според истиот член, постои и разлика во дефинирањето на поимите директна и индиректна дискриминација, па така „директна дискриминација врз основа на пол е кога едно лице било третирано, се третира или би се третирало полошо врз основа на полот отколку друго лице во слична ситуација“²², додека „индиректна дискриминација врз основа на пол е кога навидум неутрална одредба, критериум или обичајно право става лица од еден пол во особена неповолна положба во споредба со лица од другиот пол, освен ако таа одредба, критериум или обичајно право е објективно оправдана со легитимна цел, а средствата за

18 Закон за еднакви можности на жените и мажите, „Службен весник на РМ“ бр.6/2012 од 13.1.2012, http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/zem_2012.pdf, пристапено на 24.09.2017 год

19 Исто

20 Исто

21 Исто

22 Исто

постигнување на таа цел се соодветни и неопходни²³. Во членот 4 од овој закон дадени се и некои нови дефиниции, како: „потполна еднаквост на жените и мажите се еднакви права, можности, услови и третман во сите сфери на јавниот и приватниот живот и отсуство на културни, социјални, економски и политички услови кои продуцираат нееднакви односи на моќ и нееднаква распределба на општествените добра помеѓу жените и мажите. Еднаква застапеност е секоја процентуална застапеност на одреден пол, која не е помала од процентот на застапеноста на тој пол во вкупната популација. Вклучување на родовите перспективи во главните текови е интегрирање на родовата перспектива во секоја фаза на процесот на градење, донесување, спроведување, следење и евалуација на политики - притоа, имајќи го предвид промовирањето и унапредувањето на еднаквоста меѓу жените и мажите“²⁴. Овој закон го препознава концептот на gender mainstreaming (родова интеграција) како алатка потребна за промовирање и унапредување на еднаквоста во Република Македонија, воедно и стратегија за воспоставување на родовата рамноправност во нашето општество, па затоа и прецизно го дефинира.

Видовите на мерки за воспоставување на еднаквите можности на жените и мажите детално се разработени со овој Закон. Па така, областите во кои е потребно преземање основни, нормативни мерки за остварување на принципот на еднакви можности се посебно наведени, а самите мерки се дефинирани и како „... мерките за остварување на потполна еднаквост меѓу жените и мажите, утврдени во политиките и програмите за систематско промовирање на принципот на еднаквите можности на жените и мажите и почитување на различноста, за промена на општествените и културните обичаи во поглед на однесувањето на жените и мажите за отстранување на предрасудите, како и секоја друга практика заснована врз инфериорноста или супериорноста на едниот или другиот пол или врз традиционалната општествена улога на мажите или на жените“²⁵ (член 5 став 2). Тука спаѓаат и мерките коишто подразбираат системско вклучување и на мажите и на жените во процесот на креирање, спроведување и следење на политиките и буџетите во посебните општествени области. Во делот на основни мерки, се сместени и оние мерки кои во согласност со овој Закон треба да се преземаат во образованието и стручното усовршување, со цел отстранување на родовите предрасуди и стереотипи во наставните планови, учебниците и програмите за образование, а тие треба да бидат резултат на редовни анализи на нивните содржини. За посебни мерки предвидени со овој Закон се сметаат „... привремени мерки кои се преземаат со цел да се надмине постоечката неповолна општествена положба на жените и мажите, а која е резултат на систематска дискриминација или структурна родова нееднаквост произлезена од историски и социо-културни околности“²⁶ (член 7 став 1). Овие посебни мерки треба да овозможат „... еднакви појдовни позиции на жените и мажите, еднаков третман, балансирано учество или еднаков општествен статус, развивање на нивните индивидуални потенцијали преку кои тие придонесуваат во општествениот развој и еднакво користење на придобивките од тој развој“²⁷ (член 7 став 2). Законот нуди и поинакви

23 Исто

24 Исто

25 Исто

26 Исто

27 Исто

дефиниции на дел од посебните мерки, па така „позитивни мерки се мерки со кои при еднакви услови се дава приоритет на лица од помалку застапениот пол, сè додека не се постигне еднаква застапеност или не се постигне целта заради која се преземени“²⁸ (член 7 став 3).

Субјектите одговорни за усвојување и спроведување на мерките за воспоставување еднакви можности на жените и мажите, како и нивните обврски се прилично опширно и прецизно дефинирани со овој закон. Па така, во согласност со член 9 став 1 на Законот, „Собранието на Република Македонија во рамките на своите надлежности се грижи за елиминација на сите форми на дискриминација врз основа на пол и подобрување на општествениот статус на жените; го интегрира принципот на еднакви можности на жените и мажите во законските иницијативи, политиките и програмите; организира јавни дебати и расправи за прашања од областа на еднаквите можности на жените и мажите; ги анализира и дава мислења за влијанието на законските одредби врз статусот на жените и мажите, бара извештаи и документација од надлежните институции во однос на сферата на работа и подготвува и објавува извештаи за својата работа“²⁹. Собранието во согласност со овој Закон е задолжено да ја носи Стратегијата за родова еднаквост, како и да го следи нејзиното спроведување, додека за нејзино предложување е задолжена Владата на Република Македонија, која, исто така, има надлежност да назначи „...координатор и заменик-координатор за еднакви можности и го следи спроведувањето на принципот на еднакви можности на жените и мажите во стратешките планови на ресорните Министерства и буџетите, кои соработуваат со Министерството за труд и социјална политика“³⁰ (член 10 став 3). Владата, исто така, има обврска да објавува статистички податоци за застапеноста на жените и мажите во именуваните функции и телата на одлучување, управување и раководење. Друга новина што ја предвидува овој Закон, како обврска на Владата, е формирањето на интер-ресорска консултативна и советодавна група за еднакви можности на жените и мажите, која треба да биде составена од функционери/раководни државни службеници, претставници на граѓански организации, здруженија на работодавци, експерти, претставници на локалната самоуправа, синдикатите и други субјекти и која работи по координација на МТСП. Оваа група „... е должна да го промовира концептот на вклучување на родовите аспекти во генералните политики на сите јавни институции; да ја следи интеграцијата на концептот во секторските политики во соработка со социјалните партнери и институциите од поединечните области; да го следи прогресот на хармонизација на националното законодавство со законодавството на Европската Унија и европските стандарди во областа на родовите прашања; да учествува во подготовката и да дава насоки во процесот на подготовка на Стратегијата за родова еднаквост; и да ги следи периодичните извештаи од институциите“³¹ (член 10 став 8).

Органите на државната управа, во согласност со овој закон, имаат прецизно дефинирани надлежности, односно се должни да работат врз промовирање и унапредување на еднаквите можности преку преземање основни и посебни мерки. „Органите на државната управа се должни во рамките на своите стратешки планови и буџети да го инкорпорираат принципот на еднакви

28 Исто

29 Исто

30 Исто

31 Исто

можности на жените и мажите; да ги следат ефектите и влијанието на нивните програми врз жените и мажите и да известуваат во рамките на своите годишни извештаи³²(член 11 став 3). Исто така, овој закон го обврзува координаторот за еднакви можности да дава мислења и предлози за промовирање и унапредување на еднаквите можности во рамките на надлежностите на државниот орган, како и да го објавува на веб-страницата на органот на државната управа годишниот извештај за работата што го доставува и до МТСП.

МТСП со овој закон има обврска изготвените анализи, извештаи и други документи поврзани со еднаквите можности да ги објавува на веб-страницата на министерството. Рокот за доставување на годишниот извештај за преземените активности и постигнатиот напредок, што се доставува до Владата, според Законот е во месец јуни секоја година.

Со Законот се задолжуваат единиците на локалната самоуправа да изработуваат годишен план во којшто ќе ги утврдат основните и посебните мерки. „Единиците на локалната самоуправа се должни во рамките на своите стратешки планови и буџети да го инкорпорираат принципот на еднакви можности на жените и мажите; да ги следат ефектите и влијанието на нивните програми врз жените и мажите и да известуваат во рамките на своите годишни извештаи и да учествуваат во подготвувањето на Стратегијата за родова еднаквост во делот кој се однесува на единиците на локалната самоуправа“³³ (член 14 став 2), а истовремено „органите на единиците на локалната самоуправа при донесувањето на развојни планови и други акти и одлуки, се должни да ги разгледуваат и да ги земат предвид предложените мерки и активности од страна на Комисијата за еднакви можности на жените и мажите и координаторот за еднакви можности на жените и мажите“³⁴ (член 14 став 3). Во овој член, исто така, се предвидува и соработка на локалната самоуправа со здруженијата на работодавачите, синдикатот, невладините организации и здруженија активни на полето на еднаквите можности со цел на овој начин да се обезбедат предлози и мерки за унапредување на еднаквите можности и воспоставување на родовата рамноправност на локално ниво.

Во став 8 од членот 14 детално се прецизирани обврските и надлежностите на координаторот за еднакви можности на локално ниво: „унапредување на еднаквите можности и недискриминацијата во рамките на надлежностите на единицата на локалната самоуправа; дава предлози и мислења поврзани со еднаквите можности до советот на единицата на локалната самоуправа и до институциите и организациите на локално ниво; изработува извештаи за состојбата со еднаквите можности и недискриминацијата во рамките на единицата на локалната самоуправа; соработува со Комисијата за еднакви можности на жените и мажите во рамките на Советот на единицата на локалната самоуправа и покренуваат заеднички иницијативи со цел унапредување на еднаквите можности и недискриминацијата; соработува со невладините организации и останатите институции на локално ниво на прашањето на еднаквите можности и недискриминацијата, ја следи состојбата со еднаквите можности на локално ниво и предлага иницијативи за преземање на мерки за подобрување на состојбата со еднаквите можности и недискриминацијата

32 Исто

33 Исто

34 Исто

и во исполнувањето на своите задачи се координира и соработува со Министерството³⁵. Координаторот е должен најмалку еднаш годишно да доставува извештај за својата работа до МТСП и да го објавува на веб-страницата на општината.

Со членот 16 од Законот се регулира дека „политичките партии во своите акти го уредуваат начинот и мерките за унапредување на еднаквото учество на жените и мажите во органите и телата на партиите“³⁶.

Членот 17 на овој Закон којшто се однесува на средствата за јавно информирање го обврзува „Советот за радиодифузија на Република Македонија во рамките на своите надлежности да го следи начинот на прикажување и претставување на жените и мажите во програмските концепти и содржини и еднаш годишно поднесува извештај до Собранието“³⁷ (член 17 став 3). Овој совет има обврска и да изготвува годишни анализи на родовите прашања во програмските концепти и содржини на средствата за јавно информирање коишто, исто така, ќе ги доставува до Собранието на разгледување и усвојување, а за пошироката јавност ќе ги објавува и на својата веб-страница.

Во согласност со овој закон сите чинители се задолжени за собирање и прикажувањето на статистичките податоци сегрегирани и по пол и нив треба да ги доставуваат и до Државниот завод за статистика.

Неможноста да се донесе Национален план за акција за еднакви можности на жените и мажите во текот на шесте години додека беше на сила стариот Закон за еднакви можности (2006-2012) доведе до промени во формата на овој документ и тој, во согласност со актуелниот закон, е предвиден како **Стратегија за родова еднаквост**. Оваа стратегија е предвидено да се носи за период од осум години и во неа, освен анализата на состојбата, треба да бидат опфатени и насоките и мерките за постигнување на целите во различни области од општествениот живот; содржината, надлежните органи и одговорните лица задолжени за нејзино спроведување; потребните полово сегрегирани податоци; методи за следење и известување за примена на стратегијата, потребните средства за имплементирање на стратегијата, како и изворите и начините на нивно обезбедување.

Во однос на правната заштита, Законот предвидува правен застапник којшто заедно со народниот правобранител, Комисијата за заштита од дискриминација, како и надлежниот суд се задолжени да го штитат правото на еднаков третман на граѓаните на Република Македонија, кои во случај на повреда на ова право можат пред нив да поднесат претставка. „Претставка може да поднесе секое правно или физичко лице, лично или преку полномошник, писмено, усно на записник или во друга форма, телефакс, или по електронска пошта“³⁸ (член 22 став 1) и таа е бесплатна, а обврска на граѓанинот е истата да ја поднесе во рок од шест месеци од денот на повредата на ова право, односно најдоцна во рок од една година. Доколку самата претставка содржи нејаснотии, недоволни факти и докази, правниот застапник има обврска да побара појаснување

35 Исто

36 Исто

37 Исто

38 Исто

и дополнување од страна на подносителот, а доколку утврди дека нема повреда на правото, ако рокот за поднесување е поминат, ако претставката е анонимна, или, пак, ако е веќе поведена постапка пред надлежен суд или е донесена правосилна пресуда, правниот застапник не поведува постапка и за тоа го известува подносителот во рок од 15 дена. Во надлежност на правниот застапник е утврдувањето на фактичката состојба преку земање на изјави од сите вклучени страни во овој случај, а во случај на поведување постапка, поднесената претставка се доставува и до лицето против кого е поднесена, за да може да се произнесе во наводите по неа. „Правните и физичките лица се должни на барање на Правниот застапник да ги достават податоците со кои располагаат за конкретни случаи на дискриминација, како и да дозволат да се изврши непосреден увид во документацијата во рок од 30 дена од поднесувањето на барањето“³⁹ (член 27). Врз основа на целокупната собрана документација правниот застапник изготвува мислење за (не)постоењето на нееднаков третман врз основа на пол и дава препорака, доколку тоа постои, на кој начин е потребно да се отстрани. Ова мислење, освен што се доставува до лицата вклучени во целата постапка, се доставува и до МТСП, а „лицето на кое се однесува препораката должно е да постапи по истата и да ја отстрани повредата на правото во рок од 30 дена од денот на приемот на мислењето и за тоа да го известат правниот застапник“⁴⁰. Доколку тоа не се случи и лицето не постапи по препораката на правниот застапник, тој има право да отпочне постапка пред надлежен суд. Правниот застапник, исто така, во согласност со овој Закон има обврска да изготвува годишни извештаи кои ја содржат целокупната негова работа и да ги доставува до надлежните институции и до МТСП, каде што се објавуваат и на веб-страницата.

Значаен напредок во промовирањето и заштитата на еднаквите можности, преку еден покомплексен пристап кон овие прашања, дополнително се направи и со донесувањето на **Законот за спречување и заштита од дискриминација**, којшто претставува заокружена правна рамка за заштита од дискриминација по разни основи. Законот има за цел да обезбеди мерки и активности за спречување на дискриминацијата, но воедно, воспоставува соодветни механизми и средства за правна заштита во случај на дискриминација по различни основи. Поради тоа, овој Закон претставува особено значаен инструмент во справувањето со двојната и повеќекратна дискриминација со којашто особено се соочуваат жените како резултат на интерсекцијата на родот со другите идентитети.⁴¹

Во контекст на економското јакнење на жените и намалување на сиромаштијата и високата стапка на невработеност на женската популација, значајни се одредбите кои се внесени во **Законот за работни односи**. Овој закон наложува дека работодавачот не смее барателот на вработување или работникот да го стави во нееднаква положба врз основа на повеќе критериуми, меѓу кои е и неговиот

39 Исто

40 Исто

41 Член 3 од Законот за спречување и заштита од дискриминација, предвидува дека: „Се забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување на дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор (дискриминаторска основа).“

пол. Истовремено, член 6 став 2 определува дека „на жените и мажите мора да им бидат обезбедени еднакви можности и еднаков третман во врска со: 1) пристап до вработување, вклучувајќи унапредување и стручна и професионална обука во работата; 2) условите за работа; 3) еднаква исплата за еднаква работа; 4) професионални шеми за социјалното осигурување; 5) отсуство од работа; 6) работно време и 7) откажување на договорот за вработување“⁴². Со посебно поглавје во овој Закон се определува дека мора да постои полова еднаквост при објавување на слободни работни места, односно дека „работодавачот не смее слободното работно место да го објави само за мажи или само за жени, освен ако определениот пол е неопходен услов за вршење на работата“ (член 24 став 1) и „објавувањето на слободното работно место не смее да сугерира дека работодавачот дава кај вработувањето предност на определен пол, освен со исклучок од ставот (1) на овој член“ (член 24 став 2)⁴³. Заштитата на жените во репродуктивниот период, која ја регулира овој Закон се однесува на забраната за отказ поради бременост, раѓање и родителство, односно според член 101 став 1 „работодавачот не смее да го откаже договорот за вработување на работничката за време на бременоста, раѓање и родителство и отсуство поради неа и чување на деца“⁴⁴. Обезбедувањето еднакви услови подразбира и еднакво плаќање без оглед на полот, па така член 108 став 1 регулира дека „работодавачот е должен за еднаква работа со еднакви барања на работното место, да исплаќа еднаква плата на работниците без оглед на полот“⁴⁵. На овој начин и со почитување на оваа одредба во голема мера би можел да се намали родовиот јаз во платите во Република Македонија. Овој Закон забранува да се врши работа подолго од полното работно време и изречно му забранува на работодавачот да наложува подолга работа: „на работникот жена, во согласност со одредбите на овој Закон, поради заштита на бременоста, раѓање и родителството; на мајка со дете до три години старост и самохран родител на дете до шест години старост, освен ако работникот даде писмена изјава дека доброволно се согласува со прекувремена работа“⁴⁶ (член 120 став 2 и 3). Жената, во согласност со овој Закон, е заштитена во репродуктивниот период, па така „работниците поради бременост и родителство имаат право на посебна заштита во работниот однос“ (член 161 став 1), односно „работодавачот е должен на работниците да им овозможи полесно усогласување на семејните и професионалните обврски“⁴⁷ (член 161 став 2). Исто така, одреден вид на заштита добива жената и во текот на бременоста, како и по породувањето, па така „за време на бременост и уште една година по породувањето, работничката не смее да врши работи, ако тие со зголемена опасност, влијаат на нејзиното здравје или на здравјето на детето“⁴⁸ (член 162 став 1). Во посебниот дел посветен на посебната заштита за време на бременоста се регулира дека „работодавачот не смее да бара какви било податоци за бременоста на работничката, освен ако таа самата не ги достави заради остварувањето на правата за време на бременоста“ (член 163 став 1), а истовремено „ако работничката врши работа која за време на нејзината бременост може штетно да влијае врз нејзиното здравје или здравјето на детето, работодавачот е должен да ѝ обезбеди вршење на друга соодветна работа и плата, како да ја вршела својата работа, ако тоа за неа е поповолно“⁴⁹ (член 163 став 2). Жената, за време на бременоста

42 Закон за работни односи, "Службен весник на РМ", бр. 74/15, <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/ZRO%20Precisten%2074-15.pdf>, пристапено на 07.11.2017 год.

43 Исто

44 Исто

45 Исто

46 Исто

47 Исто

48 Исто

49 Исто

и родителството, во согласност со овој Закон, треба да е заштитена од ноќната и прекувремената работа и таквата работа е изречно забранета за време на бременост или кај мајки со деца до една година. „На работничка која има дете од една до три години возраст, може да ѝ се наложи да врши прекувремена работа или работа ноќе, само по нејзина претходна писмена согласност“⁵⁰ (член 164 став 2). Ова право се пренесува на таткото на детето во случај доколку мајката на детето е прогласена за неспособна за сама да го чува детето, го има напуштено детето или е почината. Една од најзначајните одредби во овој Закон за жените во репродуктивниот период, е регулирањето на породилното отсуство. Член 165 став 1 определува дека „работничка за време на бременост, раѓање и родителство, има право на платено отсуство од работа, во траење од девет месеци непрекинато, а доколку роди повеќе деца одеднаш (близнаци, тројка и повеќе) 15 месеци“⁵¹. Членот 171 ја заштитува мајката доилка определувајќи дека „работничката која го дои детето и по истекувањето на отсуството поради бременост, раѓање и родителство, ќе започне да работи со полно работно време, има право на платена пауза во текот на работното време, во траење од еден и пол час дневно, во кое време се засметува и дневната пауза. Тоа право го има работничката до наполнета една година возраст на детето“⁵². Забранувајќи ја родовата нееднаквост, Законот за работни односи се залага за обезбедување на еднакви можности и еднаков третман во доменот на работните односи, како и обезбедување еднакви услови и еднакво плаќање без оглед на полот, а, исто така, во голема мера и на разни начини ја штити жената во репродуктивниот период и ѝ овозможува формално загарантирани права.

Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство⁵³ е насочен кон почитувањето на човековите права и слободи, живот, личен интегритет, недискриминација и воспоставување родова рамноправност. Со овој Закон се уредува одговорноста на институциите и здруженијата, нивната меѓусебна координација и соработка, со цел превенирање и спречување на семејното насилство и обезбедување на заштита на жртвите. Во согласност со Законот, формирано е Национално координативно тело против семејно насилство, составено од надлежните институции (МТСП, МП, МЗ, МВР, МОН), пратеници од Собранието на РМ, правосуден систем, Народен правобранител и граѓански организации.

Според Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, под семејно насилство се подразбира малтретирање, навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко, физичко или економско насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, вклучувајќи и закани за такви дејствија, спрема брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и спрема сегашен или поранешен брачен другар, вонбрачен партнер или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи, без оглед дали сторителот го дели или го делел истото живеалиште со жртвата или не⁵⁴.

50 Исто

51 Исто

52 Исто

53 Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство „Службен весник на Република Македонија“ бр. 138/14

54 <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/ZAKon%20za%20prevencija%20semejno.pdf>

Надлежни органи за спречување и превенција од семејно насилство се Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Министерството за правда, единиците на локалната самоуправа, институциите кои вршат дејност од областа на социјалната заштита, детската заштита, внатрешните работи, здравството, вработувањето и образованието, и се должни да преземаат мерки за заштита на жртвата и спречување на насилство, како и да остваруваат меѓусебна соработка и координација.

Жртвата има право на помош, поддршка и заштита од семејно насилство, како и да биде информирана од службените лица за своите права, мерките за заштита и постапките за нивно остварување, како и за достапните услуги за помош и заштита.

Центарот за социјална работа ги презема следниве мерки за заштита на жртвите:

- 1) сместување во центар за лица – жртви на семејно насилство;
- 2) соодветна здравствена заштита;
- 3) соодветна психо-социјална интервенција и третман;
- 4) психо-социјален третман во советувалице;
- 5) помош на семејството за редовно школување на дете;
- 6) правна помош и застапување, и
- 7) економско јакнење на жртвата преку нејзино активно вклучување на пазарот на трудот.

Во случаи кога постои сознание за загрозување на животот и здравјето на жртвата и членовите на семејството, како и кога дете е жртва на семејно насилство, се изготвува безбедносен план за помош, од страна на мултисекторски стручен тим, којшто е составен од стручни лица, од центар за социјална работа, полиција и здравствена установа од подрачјето за кое е надлежен центарот. Во работата на мултисекторскиот стручен тим учествуваат претставници на здруженија кои работат на полето на семејното насилство, кои можат да предлагаат и спроведуваат мерки и активности од безбедносниот план за помош на жртвата. Правната помош ја обезбедуваат стручните лица во центарот за социјална работа и во здруженијата. Правото на бесплатна правна помош жртвата го остварува во согласност со Законот за бесплатна правна помош⁵⁵. Центарот за социјална работа, исто така, обезбедува жртвата да оствари право од социјална и здравствена заштита, во согласност со закон.

Како дополнителна заштита од злоупотреба на позициите на службените лица, направена е дополнителна измена на Законот, според која Центарот за социјална работа, секогаш кога има сознание дека семејното насилство е сторено од лице кое поседува огнено оружје, веднаш го известува, а најдоцна во рок од 24 часа доставува и писмено известување до Министерството за внатрешни работи, како и до институцијата или правното лице во која лицето е вработено.

⁵⁵ Закон за бесплатна правна помош – пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 161/09 и 185/11, достапен на: <http://pravda.gov.mk/documents>

Полициски службеник, секогаш кога има пријава за семејно насилство, должен е да излезе на местото на настанот и да изготви полициски извештај веднаш, а најдоцна во рок од 12 часа од интервенцијата на настанот, како и да го извести надлежниот Центар за социјална работа.

Исто така, законот предвидува здравствените прегледи и друг медицински третман да бидат бесплатни за жртвата, на која едновременно треба да ѝ биде издадена и соодветна медицинска документација за констатираната повреда. Законот предвидува и различен тип на привремени мерки за заштита: отстранување на сторителот од домот и забрана за приближување до домот се изрекува во траење од најмалку 10, а најмногу до 30 дена; забрана да се заканува дека ќе стори семејно насилство; забрана да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира со член на семејството, директно или индиректно; забрана да се приближува на растојание помало од 100 метри до живеалиштето, училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член на семејството; отстранување од домот без оглед на сопственоста, забрана да поседува огнено или друго оружје или тоа да му биде одземено; задолжително да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството; задолжително законско издржување на семејството; задолжително да посетува соодветно советуваиште; задолжително лекување на сторителот, доколку злоупотребува, алкохол, дрога и други психотропни супстанции или има психичко заболување; задолжително да ги надомести медицинските и другите трошоци настанати од семејното насилство и изрекување на која било друга мерка која судот ќе ја смета за неопходна за да се обезбеди сигурност и добросостојба на другите членови на семејството.

Образование

Образованието е важен фактор што придонесува кон родово рамноправно општество, базирано врз еднакви можности и родово балансираны норми и практики. Тоа е еден од инструментите преку кои луѓето можат да станат посвесни за сопствената положба во општеството, како и правата и обврските коишто произлегуваат од државното законодавство. Осознавањето на определени информации поврзани со родовите прашања може да влијае врз промена во нивните животи, а воедно претставува и почетен чекор за елиминирање на родовата нерамноправност.

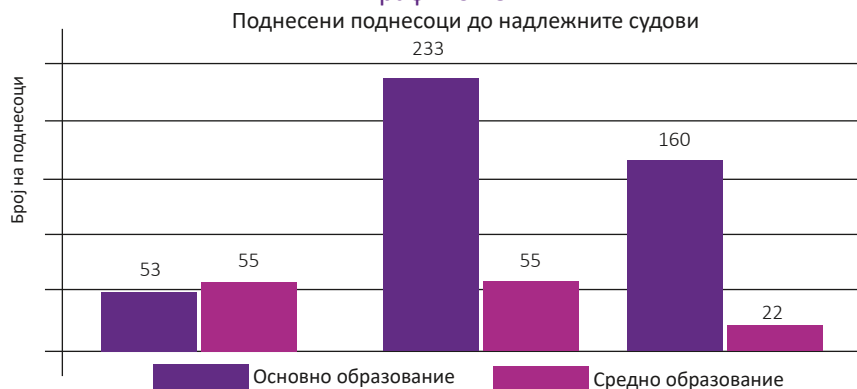
Според член 5 од Законот за основното образование: „родителот, односно старателот на ученикот е должен да му овозможи на своето дете да ја исполни обврската за задолжително основно образование и воспитание“⁵⁶. Во истиот Закон, член 172 се предвидени прекршоци со глоби за родителот на ученикот доколку не ги исполнува обврските за запишување и редовно посетување на наставата и тоа: (4) Глоба во износ од 60 до 80 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на родителот, односно старателот ако ученикот не е запишен во рокот утврден во членот 47 став (1) од овој закон; (5) Глоба во износ од 80 до 100 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на родителот, односно на старателот за прекршок ако не се јави во утврдениот термин за советување по втората упатена покана (член 64-а став (2)); (6) Глоба во износ од 200 до 280 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на родителот, односно на старателот за прекршок, ако не се јави во утврдениот термин за советување по третата упатена покана (член 64-а став (2)); (7) Глоба во износ од 300 до 400 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на родителот, односно старателот ако не му овозможи на своето дете да ја исполни обврската за задолжително основно образование и воспитание (член 5); (8) За секое наредно повторување на прекршоците од ставовите (1) до (7) на овој член во тековната учебна година се изрекува глобата во двоен износ. Според член 3 став 1 од Законот за средното образование: „Средното образование е задолжително за секој граѓанин, под еднакви услови утврдени со овој Закон“⁵⁷. Во истиот Закон, член 109 се предвидени прекршоци со глоби за родителот на ученикот доколку не ги исполнува обврските за запишување и редовно посетување на наставата и тоа: (1) глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност за прекршок на родителот, односно старателот на малолетниот ученик ако ученикот не е запишан во средно училиште или нередовно го посетува училиштето (член 3 став (1)); (9) Глоба во износ од 80 до 100 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на родителот, односно на старателот за прекршок, ако не се јави во утврдениот термин за советување по втората упатена покана (член 58-а став (2)); (10) Глоба во износ од 200 до 280 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на родителот, односно на старателот за прекршок, ако не се јави во утврдениот термин за советување по третата упатена покана (член 58-а став (2)); (11) За секое наредно повторување на прекршоците од ставовите (1) до (10) на овој член во тековната учебна година се изрекува глоба во двоен износ.

56 Закон за основното образование: „Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017

57 Законот за средното образование: „Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017

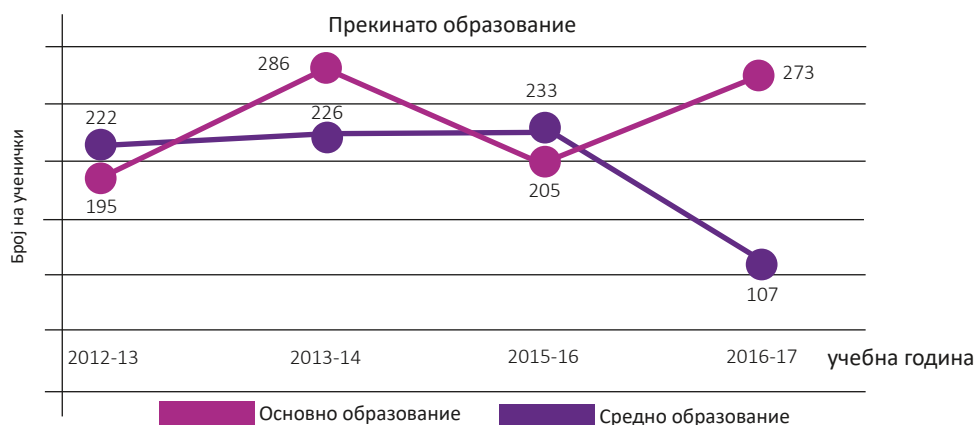
Од податоците коишто беа добиени за потребите на ова истражување од страна на Државниот просветен инспекторат, тој во последните три години по погоре споменатите основи има поднесено вкупно 578 поднесоци за родители до надлежните судови. Деталите околу бројот на поднесоците, поделени по година и степен на образование, се дадени во Графикон 3.

Графикон 3

Информациите дадени во Шестиот периодичен извештај по Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жената во Член 10 Образование-Одговор по препорака бр.30 (а) (б) (в) од Комитетот, точка 121 велат дека: „стапката на предвременно напуштање на училиштето постепено опаѓа и стапката на завршување на високото образование е во пораст“⁵⁸. Сепак, доколку се погледнат податоците во истиот Извештај дадени под точка 131⁵⁹, а кои реферираат на публикацијата „Жените и мажите во Македонија“ од 2015 година, како и податоците дадени во публикацијата „Жените и мажите во Македонија“ од 2017 година⁶⁰, сублимирани во Графикон 4, може да се забележи пораст на бројот на ученички коишто го напуштаат своето образование, особено во текот на основното образование, додека таа бројка во овој период се намалува кај учениците во средно образование.

Графикон 4

58 Шести периодичен извештај по Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација, 2017 год., стр. 26

59 Исто, стр. 28

60 „Жените и мажите во Македонија“ 2017, Државен завод за статистика, Скопје, стр. 42, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2017.pdf>

Руралните семејства живеат релативно далеку од јавните училишта и патувањето на девојчињата до училиштата во најблиското населено место дополнително го оптоварува семејниот буџет, а истовремено и ги изложува девојчињата на ризици од потенцијално насилство. Основното и средното образование во Република Македонија се задолжителни, но и покрај тоа што Законот за основно образование⁶¹ и Законот за средно образование⁶² предвидуваат бесплатен превоз за учениците, а државата информира дека „во текот на 2015 Министерството за образование има преземено мерки кои ја овозможуваат мобилноста во образованието (сместување, превоз и финансиски средства), со цел избирање на вид на образование според афинитетите, а не според местото на живеење“⁶³, сепак сведоци сме дека медиумите постојано информираат⁶⁴ како ова не функционира секогаш во практиката бидејќи во некои општини воопшто не постои организиран ученички превоз од руралните населени места до поголемите градови или населени места.

За добивање конкретни статистички податоци за тоа колку девојчиња се запишуваат и завршуваат задолжително образование во однос на момчиња, како и колку девојчиња го напуштиле образовниот процес, во таргетираните општини беше испратено барање за достапност до информации од јавен карактер до Министерството за образование и наука, коишто во одговорот нè информираа дека „...со процесот на децентрализација од 2005 година, основните и средните училишта се во надлежност на општините“⁶⁵ и притоа нè упатија овие податоци да ги побараме од нив. За таа цел, до 15 таргетирани општини беа испратени барања за достапност до информации од јавен карактер, а до крајот на изготвувањето на оваа анализа добиени се одговори од 11 општини.

Од добиените одговори графички прикажани во Графикон 5, може да се воочи дека во таргетираните региони, во училиштата коишто доставиле информации, во сите три изминати години поголем е бројот на машки ученици коишто се запишуваат и завршуваат задолжително (основно и средно) образование. За жал, не сите училишта ги испратија бараните податоци поделени и по пол⁶⁶, при што може да се констатира дека за добивање соодветна родова статистика, МОН треба да ги задолжи сите училишта податоците коишто ги собираат и со коишто располагаат да ги обработуваат и по основа на пол, за да може да се изготвуваат соодветни родови анализи и да се креираат родово-сензитивни политики.

61 Член 61 (1) Ученикот има право на бесплатен превоз ако местото на живеење е оддалечено најмалку два километри од најблиското основно училиште.

62 Член 41-а (2) Ученикот од ставот (1) на овој член има право на бесплатен превоз ако местото на живеење е оддалечено најмалку 2,5 километри од средното училиште во кое ученикот е запишан и ја посетува наставата и ако избраната струка и профил не е застапена во општината во која ученикот живее (3) По исклучок од ставот (2) на овој член, ако во општината во која живее ученикот при запишувањето во прва година на образование се пополнети сите места во училиштето, односно училиштата во општината, ученикот има право на бесплатен превоз до јавното средно училиште во друга општина во кое е ученикот запишан, ако местото на живеење е оддалечено најмалку 2,5 километри и ако ученикот ја посетува наставата.

63 Шести периодичен извештај по Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација, 2017 год., стр. 27

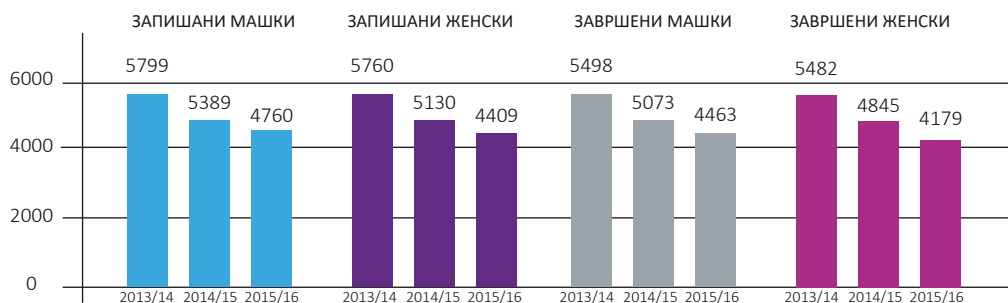
64 Дел од медиумските известувања за вакви случаи се достапни на: <http://mkd-news.com/detsa-za-orden-peshachat-na-20-sekoj-den-po-4-km/>

65 Министерство за образование и наука, Одговор на барање бр. 12-8734/2 од 03.08.2017 година

66 Во графиконот недостасуваат податоците од училиштата кои што не беа поделени по основ на пол.

Графикон 5

задолжително образование

Во однос на отпишувањето од задолжително образование од страна на девојчињата, од општините коишто доставија информации добиени се следните податоци:

Од Општина Валандово информираат дека во изминатите три години, се имаат отпишано вкупно 33 девојчиња, и тоа: од ООУ „Страшо Пинџур“ – Јосифово 2 девојчиња (една од македонска и една од турска етничка заедница) се отпишале во учебната 2015/2016 година поради иселување во странство; од ООУ „Јосип Броз Тито“ во учебната 2013/2014 година отпишани се вкупно 7 девојчиња (една од турска и шест од македонска етничка заедница) како резултат на заминување во странство или запишување во друго училиште, во учебната 2014/2015 година отпишани се вкупно 7 девојчиња (едно од ромска и шест од турска етничка заедница), сите поради заминување во странство, во учебната 2015/2016 година училиштето го напуштиле вкупно 4 девојчиња, сите од македонска етничка заедница, поради заминување во странство или запишување во друго училиште; од СОУ „Гоце Делчев“, во учебната 2013/2014 година отпишани се 4 девојчиња (етничката припадност не е наведена за сите ученици, така што не може да се добие конкретна информација за етничката припадност на отпишаните девојчиња), во учебната 2014/2015 година отпишани се вкупно 4 девојчиња (етничката припадност не е наведена за сите ученици, така што не може да се добие конкретна информација за етничката припадност на отпишаните девојчиња), во учебната 2015/2016 година отпишани се вкупно 5 девојчиња (етничката припадност не е наведена за сите ученици, така што не може да се добие конкретна информација за етничката припадност на отпишаните девојчиња), во однос на отпишувањето на учениците од ова училиште, наведени се генерални податоци, како заминување во странство, запишување во друго училиште, отстранување или напуштање на училиштето, кои не се специфицирани по пол, поради што не може да се добие конкретен податок за причината поради којашто девојчињата го прекинале своето образование во ова училиште.

Од Општина Штип информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 18 девојчиња со место на живеење во општина Карбинци, и тоа: од СОУ „Димитар Мирасчиев“, во учебната 2014/2015 година се отпишале вкупно 7 девојчиња (едно од македонска, три од ромска и три од турска етничка заедница); во учебната 2015/2016 година се отпишале вкупно 6 девојчиња (две

од ромска и четири од турска етничка заедница), како причина за отпишување на девојчињата од ова училиште наведено е: незаинтересираност за посетување на настава од страна на учениците и нивните родители, стапување во малолетнички бракови, заминување во друго училиште, заминување во странство, но без да се специфицира конкретниот број на девојчиња што се отпишале поради наведените причини; од СОУ „Коле Нехтенин“ во учебната 2013/2014 година се отпишало 1 девојче од македонска етничка заедница поради префрлување вонредно, во учебната 2015/2016 година се отпишале вкупно 4 девојчиња (три од турска и едно од македонска етничка заедница) како резултат на самоволно напуштање на училиштето.

Од Општина Струмица информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 13 девојчиња со место на живеење во општина Ново Село коишто посетувале настава во СОУД „Димитар Влахов“, и тоа: во учебната 2013/2014 година отпишани се 3 девојчиња, сите поради заминување во странство; во учебната 2014/2015 година отпишана е една ученичка поради заминување во странство и во учебната 2015/2016 отпишани се вкупно 9 девојчиња, од кои 6 поради заминување во странство и 3 поради стапување во брак. Во согласност со дадените податоци, девојчињата коишто стапиле во брак, го напуштиле училиштето во втора и трета година. Сите ученички се од македонска етничка заедница.

Од Општина Чешиново-Облешево информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 9 девојчиња со место на живеење во оваа општина, и тоа: од ООУ „Климент Охридски“ – Облешево во учебната 2013/2014 година се имаат отпишано 2 девојчиња, во учебната 2014/2015 се имаат отпишано 4 девојчиња и во учебната 2015/2016 година се имаат отпишано 2 девојчиња. Сите девојчиња се од македонска етничка заедница, но за жал, во дописот не се наведени причините поради коишто дошло до отпишување на овие девојчиња; од ООУ „Страшо Пинџур“ с. Соколарци известуваат дека во учебните 2013/2014 и 2014/2015 нема отпишани девојчиња, додека во учебната 2015/2016 само едно девојче од македонска етничка заедница се отпишало поради иселување.

Од Општина Делчево информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 20 девојчиња, и тоа: од СОУ „Методи Митевски Брицо“ во учебната 2013/2014 нема отпишани девојчиња, додека во учебната 2014/2015 година има отпишано едно девојче од македонска етничка заедница, а во 2015/2016 година има отпишано две девојчиња, една од македонска и една од ромска етничка заедница, за жал во дописот не се наведени причините поради коишто дошло до отпишување на овие девојчиња; од ООУ „Ванчо Прке“ во учебната 2013/2014 година отпишани се вкупно 5 девојчиња, четири од македонска и една од ромска етничка заедница, во учебната 2014/2015 година отпишани се вкупно 7 девојчиња, четири од македонска и три од ромска етничка заедница и во учебната 2015/2016 година отпишани се вкупно 5 девојчиња, четири од македонска и една од ромска етничка заедница, за жал, во дописот не се наведени причините поради коишто дошло до отпишување на овие девојчиња; од ООУ „Св. Климент Охридски“ известуваат дека не располагаат со податоци за отпишани ученици од ова училиште.

Од Општина Кочани информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 4 девојчиња, и тоа: од СОУ „Љупчо Сантов“, според наведените податоци во дописот, нема случаи на отпишување, додека во СОУ „Ѓошо Викентиев“ во учебната 2013/2014 година се отпишале 2 девојчиња, а пак во учебните 2014/2015 година и 2015/2016 година се отпишало по едно девојче. Како причина за отпишување на учениците од ова училиште наведено е: запишување во друго училиште, отстранување и запишување вонредно, но без да се специфицира и поврзе полот на отпишаниот ученик со конкретната причина за отпишување.

Од Општина Радовиш информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 197 девојчиња, и тоа: од ООУ „Коста Рацин“ – Подареш во учебната 2013/2014 се имаат отпишано 2 девојчиња, во учебната 2014/2015 се имаат отпишано 2 девојчиња и во учебната 2015/2016 се имаат отпишано 2 девојчиња, сите од македонска етничка заедница и сите отпишани поради заминување во странство; од ООУ „Крсте П. Мисирков“ во учебната 2013/2014 година се имаат отпишано 20 ученички, и тоа 2 од македонска етничка заедница како резултат на промена на местото на живеење и 18 од турска, како резултат на азил или самоволно напуштање; во учебната 2014/2015 година се имаат отпишано 60 девојчиња, од кои 4 од македонска и 56 од турска етничка заедница поради азил, промена на место на живеење или самоволно напуштање; во учебната 2015/2016 година се имаат отпишано 23 девојчиња, од кои 2 од македонска и 21 од турска етничка заедница, како резултат на азил, промена на место на живеење и заминување во странство; од ООУ „Никола Карев“ во учебната 2013/2014 година се имаат отпишано 6 девојчиња, 2 од македонска и 4 од турска етничка заедница, во учебната 2014/2015 година се имаат отпишано 18 девојчиња, 6 од македонска и 12 од турска етничка заедница, во учебната 2015/2016 година се имаат отпишано 13 девојчиња, 7 од македонска и 6 од турска етничка заедница. Сите отпишани девојчиња од ова училиште се отпишани како резултат на азил, промена на место на живеење, заминување во странство или префрлање во друго училиште; од ООУ „Орце Николов“, с. Ињево, во учебната 2013/2014 година се отпишале 5 девојчиња, сите од македонска етничка заедница, во учебната 2014/2015 година се отпишале 13 девојчиња, од кои 11 од македонска и 2 од турска етничка заедница, во учебната 2015/2016 година се отпишале 15 девојчиња од кои 14 од македонска и 1 од турска етничка заедница; сите отпишани девојчиња се отпишани како резултат на иселување во странство; од СОУ „Коста Сусинов“ во учебната 2013/2014 година се отпишале 9 девојчиња, од кои една е испишана, а 8 го напуштиле училиштето, во учебната 2014/2015 година 3 девојчиња го напуштиле училиштето, додека во учебната 2015/2016 година 6 девојчиња го напуштиле училиштето, но за жал, во податоците дадени во дописот не е специфицирана етничката припадност на учениците.

Од Општина Охрид информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 27 девојчиња, и тоа: од ОУТУ „Ванчо Питошески“ Охрид во учебната 2013/2014 година се отпишале 5 девојчиња, сите од македонска етничка заедница, во учебната 2014/2015 година се отпишале 3 девојчиња, сите од македонска етничка заедница, во учебната 2015/2016 година се отпишале 3 девојчиња, сите од македонска етничка заедница, за жал, во дописот не е наведена причината за отпишувањето на девојчињата; од СОСУ „Св. Кирил и

Методиј“ информираат дека во изминатите 2 години (училиштето како правен субјект постои од 01.09.2014 год.) нема отпишани ученици; од ОЕМУЦ „Св. Наум Охридски“ во учебната 2013/2014 година се има отпишано 1 девојче, во учебната 2014/2015 година се имаат отпишано 4 девојчиња, по една од македонска и од турска етничка заедница и две од ромска етничка заедница, во учебната 2015/2016 година отпишани се 5 девојчиња, две од македонска и три од ромска етничка заедница, во дописот како причини се наведени префрлување вонредно, префрлување во друго училиште и заминување во странство, но за жал, овие податоци не се поделени по пол, при што не може да се добие соодветна информација за причината за отпишувањето на девојчињата; од ОСУ „Св. Климент Охридски“ во учебната 2013/2014 година се имаат отпишано 3 девојчиња од македонска етничка заедница, во учебната 2014/2015 година се имаат отпишано 3 девојчиња од македонска етничка заедница, во дописот недостасуваат податоци за учебната 2015/2016, како и причините за отпишување на девојчињата.

Од Општина Конче информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 16 девојчиња, и тоа: во учебната 2013/2014 година од училиштето во оваа општина се отпишани 2 девојчиња од македонска етничка заедница поради преселување во друго место на живеење; во учебната 2014/2015 година отпишани се 7 девојчиња од македонска етничка заедница поради преселување во друго место на живеење и 3 девојчиња од турска етничка заедница поради барање азил во друга држава; во учебната 2015/2016 година училиштето го напуштиле 3 девојчиња од македонска етничка заедница и 1 девојче од турска етничка заедница поради преминување во друго училиште во друга општина.

Од Општина Карбинци информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 3 девојчиња, и тоа: во учебната 2013/2014 година од училиштето во оваа општина нема отпишани девојчиња; во учебната 2014/2015 година 1 девојче од турска етничка заедница е отпишано од училиштето, додека во учебната 2015/2016 година 2 девојчиња од турската етничка заедница се отпишани од училиштето. Како причина за отпишување на сите девојчиња е наведено запишување во друго училиште.

Од Општина Кичево информираат дека во изминатите три години се имаат отпишано вкупно 12 девојчиња, и тоа: во учебната 2013/2014 година од училиштата во оваа општина се отстранети 8 девојчиња со место на живеење во општина Пласница; во учебната 2014/2015 година 1 девојче, додека во учебната 2015/2016 година се отстранети 3 девојчиња. Сите девојчиња коишто го прекинале образованието се од турска етничка заедница и кај сите како причина е наведено дека направиале над 25 неоправдани изостаноци.

Доколку се погледнат податоците од горенаведените општини, ќе се види дека за три години, вкупно 352 девојчиња го прекинале своето задолжително образование по разни основи. Овие податоци сумирани во Графикон 6 покжуваат дека најголем број на девојчиња се отпишани во учебната 2014/2015 година поради заминување во странство, но сепак останува отворено прашањето која е конкретната причина за правењето над 25 неоправдани изостаноци и отпишувањето од училиште, напуштено образование, како и која е конкретната

причина за сите оние отпишани девојчиња коишто училиштата ја немаат наведено во своите дописи.

За добивање дополнителни квалитативни информации, до вкупно 60 основни и средни училишта во таргетираните региони беше доставен анкетен прашалник, при што добиени се податоци од вкупно 27 училишта, од коишто 12 училишта информираат дека девојчињата го посетуваат задолжителното образование во таргетираните општини, т.е. немало случаи на девојчиња коишто го прекинале задолжителното образование од нивното училиште. Останатите училишта, поделени по таргетираните региони, информираат за следната состојба:

Полошки Регион:

Од ОССУ „Гоце Стојчески“, општина Тетово, информираат дека девојчињата од општините Брвеница, Врапчиште, Јегуновце и Теарце кои се запишани во ова училиште редовно го посетуваат задолжителното образование. Сепак, во изминатите 3 години се регистрирани 20 случаи на девојчиња од албанска етничка заедница, на возраст помеѓу 15 и 18 години, од горенаведените општини коишто го напуштиле образованието поради заминување на семејствата во странство. Од училиштето сметаат дека треба да се спречи иселувањето и дека секое напуштање на задолжителното образование влијае негативно врз животот на девојчињата.

Од ОСЕУ „8 Септември“, општина Тетово, информираат дека девојчињата од општините Брвеница, Врапчиште, Јегуновце и Теарце кои се запишани во ова училиште редовно го посетуваат задолжителното образование. Сепак, во изминатите 3 години се регистрирани 13 случаи на девојчиња од македонска и од албанска етничка заедница на возраст помеѓу 15 и 18 години од горенаведените општини коишто го напуштиле образованието поради заминување на семејствата во странство, продолжување на образованието во друго средно училиште, лични причини и стапување во брак. Од училиштето сметаат дека прекилот на образованието влијае негативно врз животот на девојчињата и дека треба да се работи врз спречување на миграцијата на семејствата во странство преку овозможување на работа за младите во државата.

Источен Регион:

Од ООУ „Страшо Пинџур“ од с. Соколарци, општина Чешиново – Облешево, информираат дека постои само еден случај на девојче, ќерка на самохран татко, којашто повремено го прекинувала образованието, но по инсистирање на училиштето и по препораките од Државниот просветен инспекторат – Кочани, таа повторно се враќала на училиште. Тие исто така информираат дека оваа учебна година ученичката редовно го посетува своето задолжително образование.

Од ОУ „Синиша Стоилов“ од општина Зрновци информираат дека само во учебната 2013/2014 година се испишани 2 девојчиња поради иселување, додека во останатите години таргетирани со ова истражување, во ова училиште ниту едно девојче не го напуштило образованието.

Од ООУ „Ванчо Прке“, општина Делчево, информираат дека во последните 3 години регистрирани се 3 случаи на девојчиња од ромска националност, на возраст од 12 до 14 години, коишто го прекинале своето задолжително образование поради стапување во брак. Од училиштето сметаат дека последиците од прекилот на образованието се немање можност за соодветно вработување, девојчињата остануваат несоцијализирани и се соочуваат со посериозни проблеми уште на мала возраст и немаат искуство да се справат со нив. Според нив, преку советодавни разговори со семејството на девојчињата, реализирање на работилници од страна на невладините организации за рано стапување во брак, информирање на родителите за важноста на образованието на нивните деца може да се влијае врз девојчињата да не го прекинуваат своето задолжително образование.

Од СОУ „Димитар Мирасчиев“, општина Штип, информираат дека во учебната 2015/2016 година, во прва година од општина Карбинци биле запишани 2 девојчиња кои нередовно ја посетувале наставата, во учебната 2016/2017 година биле запишани 3 девојчиња, од кои 1 ученичка редовно посетувала настава, 1 ученичка преминала во друго училиште и 1 ученичка нередовно ја посетувала наставата, а во учебната 2017/2018 година биле запишани 4 девојчиња и сите редовно посетуваат настава. Од училиштето информираат дека причините за непосетување на наставата е од лична природа или, како што наведуваат, незаинтересираност за посетување настава, поради што биле спроведени дејства за изрекување педагошки мерки, а родителите биле повикувани во училиштето, но за жал, тие не се одзвале на поканите. Во ова училиште, во последните 3 години се регистрирани 2 случаи на прекин на образованието од страна на девојчиња од турска етничка заедница на возраст од 15 до 18 години, како што наведуваат, поради незаинтересираност од страна на учениците и нивните родители за посетување на настава, недоволна информираност, едуцираност. Од училиштето сметаат дека прекилот на образованието влијае негативно врз животот на девојчињата бидејќи ги ограничува нивните можности за рамноправно учество во општеството и понатаму влијае врз зголемување на малолетничките бракови. Според нив, соодветното едуцирање на девојчињата од најмала возраст во однос на важноста, значењето и влијанието на завршеното средно образование врз нивниот понатамошен квалитет на животот, како и соодветното едуцирање на родителите за нивната значајна улога во развојот и образованието на своите деца, може да влијаат врз девојчињата и нивната одлука да не го прекинуваат своето образование.

Од СОУ „Славчо Стојменски“, општина Штип, информираат дека во последните три години немале случаи на напуштање на училиштето на девојчиња од општина Карбинци, но имале такви случаи претходните години, кога образованието го напшталe 15-16 годишни девојчиња од турка етничка зседница, при што најчестата причина биле договорени бракови. Според училиштето, традиционалните убедувања на родителите, како и правењето разлики помеѓу децата врз основа на полот влијае врз оваа негативна појава, при што истовремено овие девојчиња речиси без исклучок немаат еднакви права со момчињата и често се недоволно еманципирани. Училиштето смета дека едукацијата, непосредните посети на семејствата, како и разговорите со родителите на девојчињата и подигнувањето на нивната свест, особено кај таткото, е од пресудно значење за продолжување на образованието на овие девојчиња.

Југозападен Регион:

Од ОУ „Мустафа Кемал Ататурк“, општина Пласница, информираат дека во последните 3 години се регистрирани 4 до 5 случаи на прекинување на образованието од страна на девојчиња, на возраст од прво до деветто одделение, сите од турска етничка припадност, поради заминување во странство.

Од ОУ „Дебрца“ с. Белчишта, општина Дебарца, информираат дека девојчињата редовно го посетуваат задолжителното образование, постојат случаи на отпишување на ученички поради преселување, при што поседуваат докази дека истите тие се запишани во други основни училишта. Немаат случај на прекинато образование од страна на девојчиња во изминатите 3 години, а истовремено информираат дека како училиште се подготвени да ги преземат сите потребни мерки и да ги вклучат сите засегнати страни и институции доколку дојде до ваков случај. Од училиштето информираат дека влијаат врз девојчињата да не го прекинуваат задолжителното образование преку одржување на голем број на предавања за девојчињата и за нивните родители, едукативни работилници организирани од училиштето и од невладини организации.

Од СОУ „Св. Наум Охридски“ од општина Македонски Брод информираат дека во учебната 2013/2014 година, 14 девојчиња го напуштиле своето образование од кои 8 Македонки, 5 Турчинки и 1 Бошњачка; во учебната 2014/2015 година постои пад на оваа бројка, односно 3 девојчиња го напуштиле своето образование, и тоа 2 Македонки и 1 Турчинка, и во учебната 2015/2016 година исто толку ученички го напуштиле своето образование, односно 1 Македонка и 2 Турчинки. Според училиштето, причините за отпишување се префрлување во друго училиште и преселба, додека кај девојчињата најчестата причина за напуштање на училиштето е стапување во брак.

Југоисточен Регион:

Од СУ „Јане Сандански“ од општина Струмица информираат дека една 16-годишна ученичка од македонска етничка заедница, со место на живеење во општина Ново Село, го прекинала своето образование во последните 3 години

поради бременост и склучување брак, а по раѓањето на детето ученичката го продолжила своето образование како вонреден ученик. Тие информираат дека за среќа, во овој случај се работи за ученичка која, и покрај бременоста и бракот, го продолжува своето образование без некакви посебни тешкотии и постигнува добар успех на вонредните испити. Според училиштето, преку едукативната и советодавната улога на училиштето и педагошко-психолошката служба која работи во него треба да се влијае врз девојчињата да не го прекинуваат своето задолжително образование.

Од СОУ „Никола Карев“ од општина Струмица информираат дека како резултат на тоа што ова училиште има шест технички струки, поголемиот дел на учениците се од машки пол. Сепак, во последните 3 години постојат 2 случаи на прекин на школувањето на девојчиња од македонска етничка заедница, и тоа еден поради отстранување како резултат на голем број на неоправдани изостаноци и втор поради склучување брак.

Од ООУ „Јосип Броз Тито“ од општина Валандово информираат дека се евидентирани мал број на случаи девојчињата да го напуштаат образованието, но најчесто по извесен период се враќаат на настава. Во конкретното училиште имало случај на девојче од ромска етничка заедница коешто се однесува асоцијално во училиште, додека во приватниот живот живее нормално. Родителите побарале помош од службите на училиштето и за овој случај е известен просветен инспектор. Исто така, од училиштето биле отпишани сестри од ромската етничка заедница поради заминување во странство. Училиштето информира дека по неколку месеци целата фамилија се вратила во државава, но девојчињата не го продолжиле своето образование. Во двата случаи девојчињата биле на возраст од 12 до 14 години. Од училиштето сметаат дека прекинувањето на образованието влијае негативно врз животот на девојчињата, бидејќи по прекилот тие најчесто продолжуваат со работа во конфекции или стапуваат во брак. Сепак, бидејќи немаат премногу вакви случаи, менаџментот на училиштето нема размислувано како тие би можеле да влијаат за девојчињата од општина Валандово да не го прекинуваат своето задолжително образование.

Од СОУ „Гоце Делчев“ од општина Валандово информираат дека постојат 12 случаи на девојчиња на возраст од 16-17 години, претставнички на македонската и турската етничка заедница, што го прекинале своето образование во изминатите 3 години како резултат на стапување во брак, иселување во странство и сл. За жал, ова е единственото училиште од оние коишто одговорија на анкетниот прашалник коешто не успева да препознае на кој начин влијае прекилот на образованието врз животот на девојчињата, односно смета дека „нема некое посебно влијание“. Сепак од училиштето сметаат дека поголемата едукација, вклучувањето во воншколски активности, едукацијата на родителите, поголемата информираност за бракот и семејството, како и за обврските коишто произлегуваат од нив, би можеле да влијаат врз девојчињата од оваа општина за тие да не го прекинуваат своето образование.

Од СОУ „Коста Сусинов“ од општина Радовиш информираат дека девојчињата во оваа општина редовно го посетуваат задолжителното образование, со мали отстапки кај девојчињата од муслиманска вероисповед – Јуруци. Во

ова училиште, во последните 3 години се регистрирани околу 10 случаи на прекинување на задолжителното образование, при што како најчеста причина се наведува стапувањето во брак. Од училиштето информираат дека најчесто девојчињата коишто го прекинуваат образованието имаат околу 16-17 години и се претежно од турската етничка група Јуруци, но има мал број ученички и со христијанска вероисповед, а најчесто како причина за прекин на образованието се наведува непланирана бременост, при што девојчињата продолжуваат како вонредни ученици. Од училиштето сметаат дека прекилот на образованието влијае исклучиво негативно врз понатамошниот живот на девојчињата.

Доколку ги сумираме и графички прикажеме информациите што ги имаат наведено училиштата коишто го имаат одговорено анкетниот прашалник, за причините поради коишто девојчињата се отпишуваат од нивното училиште, може да забележиме на Графикон 7 дека стапувањето во брак е наведено како причина за прекин на образованието во најголем број училишта.

Во согласност со горенаведените податоци, може да се заклучи и дека училиштата, без исклучок, прекилот на образованието кај девојчињата го сметаат за негативна појава и прават напори во рамките на своите надлежности за подигнување на свеста кај населението (родителите и учениците) за потребата од задолжително образование на девојчињата, а по потреба преземаат и институционални мерки.

За добивање одредени квалитативни податоци коишто требаше да дадат увид во перцепцијата на Министерството за образование и наука кон различни прашања поврзани со (не)вклученоста на девојчињата од руралните средини во образовниот процес, беше спроведено интервју со претставнички од Министерството. Во разговорот со нив, тие истакнаа дека сметаат оти постојат соодветни услови (достапност до училишта, близина на училишта, соодветни струки) во училиштата во руралните средини. Според нив, најчеста причина за прекин на задолжителното образование е иселување или запишување во друго училиште. Претставничките на МОН, истакнаа дека прибраните податоци за учебна 2015/2016 укажуваат дека 1408 ученици се „осипале“ во таа учебна година, од кои 656 ученици од женски пол. Овие податоци не соодветствуваат со податоците на Државниот завод за статистика, дадени во Графикон 4. Информациите коишто ни ги дадоа од Министерството се на централно ниво и за жал, тие не се обработуваат по развиеност на општините, т.е. дали се од урбани или рурални средини, а истовремено МОН информираше дека во согласност со член 3 од Законот за заштита на личните податоци⁶⁷, не се водат

⁶⁷ Закон за заштита на личните податоци, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 7/05, 103/08, 124/10, 43/14, 135/11, 153/15 11 99/16

податоци за етничката припадност на учениците. Според претставничките на МОН, врз продолжувањето на образованието кај девојчињата од руралните средини може да се влијае преку подигнување на јавната свест на населението (директна комуникација со родителите) за важноста на образованието, трибини, едукација. Тие ја истакнаа важноста на соодветното образование врз животот на девојчињата од руралните средини, бидејќи, како што истакнаа, во спротивно може да се јави несоцијализација, нееманципација, економска зависност од семејството/брачен другар, лоша економска состојба, предвремени бракови, предвремени бремености и слични појави коишто можат да влијаат негативно врз целокупниот нивен живот. За преземање мерки во насока на подобрување на достапноста до образование на руралните девојчиња, од МОН сметаат дека е потребен мултисекторски пристап на повеќе институции, како Министерството за образование и наука, Министерството за труд и социјална политика и Министерството за здравство, проследен со подигнување на јавната свест и советување за важноста на образованието и на родителите и на учениците.

Од добиените информации преку интервјуирање на жени со различна етничка припадност, со различен степен на образование и со различен економски статус во таргетираните региони, добиени се следните податоци.

Во Полошкиот Регион, жените, зборувајќи за себе лично, затоа како го поминуваат времето, опишаа еден свој ден, при што се покажа дека не постојат разлики во однос на етничката припадност на испитаничките. Генерално, жените коишто имаат основно образование најмногу се посветени на семејството и домашните обврски и истовремено сметаат дека немаат потреба од дополнителна помош од страна на партнерот, бидејќи тој е зафатен со заработување средства за живот. Според нив, традиционалната улога на жените во домот и семејството е прифатена како посакуван и секојдневен начин на функционирање, во спрега со должната почит со оној што им обезбедува услови за живот и економска сигурност. Жените коишто имаат средно образование, а се невработени, повеќе се приклонети кон традиционалните и семејните вредности, а ги почитуваат и родово поделените улоги, односно не чувствуваат потреба да побараат помош во извршување на домашните обврски, ниту, пак, очекуваат од другите членови на семејството да партиципираат во тоа. Исто така, во голем дел тие во тој дух ги воспитуваат и своите деца, не гледајќи ништо проблематично во тоа. За разлика од нив, жените што се вработени, и покрај тоа што мораат да извршуваат работни обврски, истовремено се грижат и за домот и семејството. Тие сметаат дека треба да се почитува традицијата, но не и да ѝ се робува. За разлика од нив, жените што имаат високо образование и истовремено се вработени се обидуваат да се изградат себеси професионално и да изградат кариера, притоа обидувајќи се истовремено да не ги занемарат и традиционално патријархалните женски обврски околу домот и семејството. Тие истакнаа дека понекогаш чувствуваат премореност од обврските како на работа, така и дома, и дека имајќи предвид дека доаѓаат од рурални средини, многу често е тешко да направат баланс, а дел од обврските да бидат преземени од други членови на семејството. Една од испитаничките којашто е со високо образование, но истовремено е невработена, е посветена исклучиво на домашните обврски, а желбата за реализација на комуникација со некогаш ја остварува исклучиво преку социјалните мрежи, или како што вели: „со некои размислувања и пишувања статуси на ФБ, како желба за реализирање на комуникација со некогаш“.

Во однос на начинот на живот на жените во овој регион порано и сега, сите испитанички, без оглед на степенот на образование, потенцираа дека има голема разлика меѓу животот на нивните мајки и баби и нивниот живот во релациите маж-жена, односно сега е подобро за нив отколку што било за нивните претходнички, но од различни причини. За дел од нив е подобро затоа што има нови машини кои им го скратуваат времето на извршување на домашните задачи, за дел е подобро затоа што сметаат дека имаат поголема слобода на одлучување и слобода на движење во однос на претходно, кога жените седеле дома, а за еден дел затоа што се изменети улогите и мажите учествуваат во извршувањето на домашните задачи. Како што истакна една од помладите испитанички: „Во времето на баба ми било катастрофално, жената немала право на збор или одлучување. Во време на мајка ми малку е подобро, таа завршила средно, немала притисок како жена да работи во смени ниту од татко ми, ниту од околината“. Според голем дел од испитаничките, традицијата треба да се почитува, а и покрај тоа што улогата на жената во семејството се подобрила, сепак мислат дека во времето на нивните баби семејствата биле посреќни. Дел од нив констатираа дека и покрај тоа што порано жените биле необразовани, биле помудри и биле столб на семејството.

Иако сите генерално сметаат дека се порамноправни, сепак, кога ќе го опишат својот ден, останува впечатокот дека сè уште живеат во светот на родово стереотипно одредените улоги. На најголемиот дел од нив денот им се состои во исполнување на она што тие го идентификуваат како „женски работи“ (перење, пеглање, чистење, грижа за деца и постари лица), додека мажите главно се занимаваат со „машките работи“, како што се фарбање, поправки по дома и слично. Според нив, ова претставува рамномерна распределба на обврските околу домот и домаќинството, поради што се сметаат себеси за рамноправни членови во семејството. Во однос на располагањето со семејниот буџет, поголемиот дел од испитаничките истакнаа дека тоа е заедничко, неретко и заедно со децата (ако се возрасни), додека останатите рекоа дека во нивните семејства мажите се задолжени за управување со семејниот буџет, со исклучок во случаи кога треба да се донесе поголема одлука (како купување стан или запишување деца на факултет), кога ги вклучуваат и жените во донесување на крајната одлука.

Во однос на образованието на испитаничките од Полошкиот Регион и тоа како ова влијаело врз нивниот живот, може да се заклучи дека сите испитанички коишто имаат завршено само основно образование жалат што не продолжиле со своето школување, а како најчеста причина за прекилот ја истакнуваат финансиската состојба на семејството. Една од испитаничките од албанска етничка заедница истакна дека како најстара во семејството, морала да го напушти образованието за да придонесува кон семејниот буџет, за што денеска жали. Како резултат на нејзиното лошо искуство, таа денес ги поттикнува нејзините сестри и браќа да продолжат со школување. Како еден од проблемите со прекин во образовниот процес, една од интервјуираните испитанички од ромска етничка заедница истакна дека поради тешкиот процес за нострификација на неколку сведителства за завршено дел од основното образование стекнато во странство, била принудена да го напушти своето образование. Таа истакна „не ми го признаваа образованието во Германија, не знам што беше причината, имав и сведителства, но не го признаваа, кажаа дека не можело ова да се признае овде

и мора да продолжам повторно со помали деца да учам, јас бев многу поголема и нејќев да одам, се откажав од шесто сама“. Повеќето од испитаничките со завршено средно образование не го продолжиле своето школување поради недостаток на финансии. Некои од нив истакнаа дека доколку условите на живот биле поинакви додека тие учеле, би го продолжиле образованието. Сепак, некои од нив не сметаат дека образованието на луѓето е пресудно за нивниот квалитет на живот. Една испитаничка истакна: „Сметам дека високото образование не е репер за успешноста на еден човек, важно е да сака човек да учи и неформално и да се развива. Образованието не беше пречка да се развивам, бидејќи сум амбициозна“. Дел од испитаничките истакнаа дека се задоволни со својот живот, не жалат што не го продолжиле своето образование, бидејќи веднаш по завршување на средното училиште, успеале да се вработат и да заработуваат самостојно. Како што рече една од испитаничките: „Задоволна бев од местото каде што се вработив, имаше однос кон вработените, редовни плати, осигурување, бонуси“. Испитаничките со високо образование сметаат дека финасиските средства во нивните случаи биле пресудни при донесување на одлуката за продолжување на образованието, како и изборот на факултетот. Некои од нив, главно поради финансиската состојба на семејството, не биле во можност да го завршат факултетот којшто го сакале, но за да не останат со средно образование, се одлучуваале да завршат каков било факултет. Како резултат на ова, тие денес се вработени соодветно на нивното образование, иако во минатото имале други желби и планови за себе и својот живот, за коишто со носталгија се сеќаваат.

Во однос на вработувањето, како и задоволството од работата, не постојат разлики во однос на етничката припадност на испитаничките од Полошкиот Регион, генерално може да се заклучи дека жените кои имаат основно образование, а се вработени, главно не се задоволни од својата работа и условите кои ги имаат таму. Дел од нив бараат вработување во странство или се обидуваат преку курсеви да се доквалификуваат и да најдат попристојно работно место. Дел од жените кои имаат средно образование и се вработени се задоволни од својот живот, особено што во моменталните општествени услови, заработуваат и се здравствено осигурани, и покрај тоа што можеби немаат големи можности за напредување и градење кариера. Оние жени чијшто образовни квалификации не соодветствуваат со работното место најчесто се чувствуваат незадоволни и неисполнети, поради тоа што работат исклучиво за задоволување на егзистенцијалните потреби. Како што истакна една од испитаничките: „Напорно е, но морам да работам. Децата не можат да работат, немаат ни опции каде тука и сакаат да си одат“.

Во Југозападниот Регион, жените со основно образование, зборувајќи за себе лично и за своето секојдневие, истакнаа дека во принцип се задоволни од сегашниот живот, но нивното детство, без исклучок, било многу тешко. Тие најчесто деновите ги поминуваат во извршување на домашните обврски и работа на земјоделското земјиште кое го поседуваат и генерално сметаат дека животот на село е многу тежок. Дел од испитаничките кои во моментов се стечајни работнички сметаат дека животот им бил покомотен кога работеле, и покрај тоа што нивната работа била во смени. Дел од вработените испитанички со средно образование истакнаа дека и покрај тоа што живеат во рурална средина, не се занимаваат со земјоделие, бидејќи поголемиот дел од времето го минуваат на работа, а остатокот во одмор и дружење со семејството.

Еден дел од испитаничките од овој регион истакнуваат дека влијанието на традицијата е помало денес во однос на минатото. Тие сметаат дека сега младите девојки се поеманципирани и родово освестени, поради што живеат многу поубаво и полиберално, за разлика од нивните мајки и баби кои живееле живот обременети од „стегите“ на традицијата. Сите испитанички истакнаа дека заеднички со сопрузите се грижат за распределба на семејниот буџет. Дел од испитаничките истакнаа дека во денешно време многу од мажите извршуваат голем дел од домашните обврски кои во минатото се сметале за, како што тие ги идентификуваат, исклучиво женски работи. Сепак, постојат ситуации во кои мажите преземаат дел од обврските само кога се расположени за тоа или им се дадени конкретни обврски од страна на жените, со цел да им помогнат. Мал дел од испитаничките сметаа дека е нивна обврска да се грижат за домашните работи бидејќи мажот, со самото тоа што е вработен и заработува, доволно придонесува во семејството.

Недостатокот на финансиски средства принудил и дел од жените од Југозападниот Регион да го напуштат образованието за да се вработат многу млади, една од испитаничките истакна дека поради тешката финансиска состојба дури и се омажила на 16 години со одобрение од таткото. Жените коишто имаат завршено средно образование најчесто не продолжиле со своето образование поради финансиски причини, но пронаоѓале начини за самостојно надградување. Една од испитаничките со завршено високо образование смета дека досегашното образование не ѝ овозможило задоволително ниво на знаење, поради значително опаднатиот квалитет на високообразовната институција каде што студирала.

Од друга страна, дел од испитаничките од овој регион, Македонки-муслиманки (од селото Броштица, 1400 м надморска височина), сè уште живеат во духот на традиционалните патријархални вредности и поделени родови улоги, во кои „женските“ и „машките“ надлежности не се мешаат. Според нивните сфаќања, неадекватно е девојчињата да одат во средно училиште затоа што доколку воспостават или се осомничат за каква било љубовна врска со вртник може да нанесат ненадоместлива штета на „честа“ и општествениот статус на семејството. Овој страв дополнително се засилува затоа што средните училишта се прилично оддалечени, па некои родители се плашат за безбедноста на своите ќерки. Повеќето жени отворено кажуваат дека не (би) ги пуштиле своите ќерки во средно, а некои од ќерките кажуваат дека решиле да не го продолжат образованието поради притисокот од околината, иако родителите ги охрабрувале. Или како што истакна една од испитаничките: „ние викаме „паметна“ за тие девојчиња што седат дома, рано се мажат и се послушни на свекрвата и свекорот, а за тие што сакаат да учат и патуваат викаме „не е паметна“. Исто така, тие истакнаа дека во најголем број на случаи кај нив, државата не ги спроведува глобите предвидени за родителите што не ги праќаат децата во средно. Според сведоштвата на овие жени, оние меѓу нив што сепак ќе решат да продолжат со образованието и што потоа ќе се вратат, започнуваат да се доживуваат како лидерки и високо ценети членки на заедницата, но сепак нивниот морал се доживува како „посомнителен“. Кај испитаничките превладува општо мислење дека економската независност кон која често води образованието е непосакувана, затоа што како што рече една од нив: „Доколку жената заработува, таа може да го потценува мажот и да сака да биде над него“. Една едногласна забелешка на овие жени е дека оние семејства што се отселиле

(има голем процент на отселено население од селото) многу лесно ги прифаќаат модерните вредности на западните општества и без никаков проблем се образуваат и вработуваат, но во родното село сè уште важат традиционалните поимања на родовите улоги.

Во Источниот Регион, жените коишто се со основно образование и вработени сметаат дека животот им е прилично интензивен поради тоа што работат во смени. Поради тоа, како што истакнаа тие, немаат многу време да се посветат на домаќинството, но генерално се задоволни поради тоа што земаат редовно плата и што се здравствено осигурани. Тие со задоволство се сеќаваат на своето детство, особено поради тоа што тогаш за сè се грижеле нивните родители. Исто како нив, и испитаничките со средно и со високо образование истакнаа дека имале среќно детство што им предизвикува убави спомени и кога би можеле, би се вратиле назад во детството. Овие жени истакнаа дека го поминуваат својот ден со редовни семејни и работни обврски, а невработените се занимаваат и со земјоделски активности. Младите испитанички истакнаа дека по завршувањето на одредени домашни обврски, се дружат со своите врстници.

Генерално, испитаничките од овој регион сами се грижат за домашните обврски, дури и во случаи кога мажите не се вработени. Освен грижата за целото домаќинство, кај некои од жените дури и обезбедувањето на финансиите е на нивен товар. Според нив, традицијата не влијае врз нивните животи и не ги перципираат своите семејства за традиционални. Дел од испитаничките генерално се задоволни од средината во која живеат и сметаат дека во нивното место имаат сè што им е потребно за живот, за разлика од нив, некои од испитаничките истакнаа дека кога би имале можност, би смениле многу работи во својот живот, во насока на продолжување со образованието, формирање на семејството и слично. Во однос на традиционалниот однос жена-маж, испитаничките сметаат дека во минатото важеле построги правила и дека жената имала поголема стравопочит кон мажот, додека денес жените живеат подобар живот, имаат можност да се вработат и да бидат самостојни. Истовремено, тие истакнаа дека повеќе во семејствата нема строга линија на поделба помеѓу „женски“ и „машки“ работи, туку заеднички брачните партнери се надополнуваат во извршувањето на домашните обврски и распределбата на семејниот буџет.

Испитаничките со завршено основно образование од овој регион истакнаа дека финансиите биле главната причина за тоа што тие не го продолжиле своето образование. Според нив, на образованието се гледало како на непотребно оптоварување на семејниот буџет, поради што тие се насочиле кон изработка на домашни ракотворби, плетење и везење, што го сметаат за поделотворно и нешто што ги прави среќни. Дел од повозрасните испитанички со завршено средно образование не го продолжиле школувањето од финансиски причини, додека една од двете помлади испитанички се изјасни дека сè уште размислува за продолжување на образованието, а другата, пак, истакна дека планира да го продолжи школувањето, како што вели: „заради тоа што стварно учиш нешто, ама човекот учи додека е жив, нели, и сакаш да се усовршиш и да постигнеш нешто повеќе, не дека без факултет не можеш, не ги разбираш работите, ама сепак убаво е со факултет“. Испитаничките коишто не го продолжиле школувањето поради стапување во брак жалат за тоа, односно сметаат дека би можеле да постигнат многу повеќе во животот ако го продолжиле образованието.

Поголемиот дел од жените со високо образование кои работат на работни места што не соодветствуваат на нивното образование чувствуваат незадоволство, но ја прифаќаат својата работа поради немање друга опција да обезбедат приход во семејството. Оние жени кои имаат високо образование и работат на струката која ја завршиле се сметаат себеси за многу среќни. Една од испитаничките од овој регион, во моментот кога требало да одлучи помеѓу кариерата и семејството, се одлучила за семејството, поради што не добила работно место во согласност со своето високо образование, туку се одлучила да работи со средно. Сепак, смета дека го направила вистинскиот избор, бидејќи е задоволна од својата моментална работа.

Генерално може да се заклучи дека без оглед на етничката припадност, степенот на образование, економскиот статус и местото на живеење, жените, многу често и речиси секојпат несвесно, ги „играат“ своите родово одредени улоги. Прифаќајќи ги традиционално и патријархално поставените правила на однесување и поделба на обврските околу домот и семејството, тие сите дополнителни обврски ги прифаќаат, без да се потрудат да изнајдат начин дел од нив да ги делегираат и предадат на останатите членови на семејството. Речиси без исклучок финансиската состојба е главната причина за прекин на образованието кај овие жени, иако кај поголемиот број постоела желба за надоградување и доедукација, истовремено тоа е и главната причина за и прифаќање работа којашто не соодветствува со степенот или видот на образование.

Од добиените информации, преку спроведување фокус-групи со претставнички на невладини организации од таргетираните региони коишто работат на областите опфатени со овој документ, добиени се следните податоци.

Учесничките во фокус-групата во Полошкиот Регион истакнаа дека образованието е една од поважните алатки коишто би им помогнале на девојчињата во понатамошниот живот и токму поради тоа, државата треба да развие механизми преку кои ќе овозможи создавање услови за учество на децата од сите етнички заедници во задолжителниот образовен процес. Претставничките на ромските невладини организации истакнаа дека многу често се случува ромските девојчиња (генерално деца) да немаат можност да се вклучат во образовниот процес, поради непостоење документација за идентификација и/или сиромаштија. Според учесничките, генерално лошиот животен стандард во руралните места е една од причините зошто девојчињата се откажуваат или не го завршуваат своето задолжително образование. Според нив, родителите многу често кажуваат дека немаат услови да ги испраќаат своите деца на училиште, немаат во што да ги облечат зимно време, а многу често децата работат и низ кука или на нива, помагајќи им на родителите. Како што истакнаа претставничките на ромските невладини организации: „Ако школото е далеку, а двајцата родители не работат, немаат право на социјална помош, немаат облека, како да го пуштат? Треба ли тоа дете да си купи нешто за јадење? Ако размислиме, тоа се реални причини. Работат децата со родителите, собираат шишиња, железо, хартија и тоа е работа, важно не крадат, некои одат на нива, некако тоа семејство мора да опстојува, да живеат, тие не се како нас да примаат редовна плата и да ги планираат парите, туку живеат од ден за ден“. Учесничките во фокус-групата се сложија дека генерално сите луѓе од

регионот, без оглед на етничката припадност, се водат од мислата „што ако заврши школо кога нема работа“. Во ваква економска клима, тие сметаат дека паричната казна за родителите е мерка којашто не може да профункционира во практиката бидејќи во ситуација на енормна невработеност по руралните места, родителите ќе мора да одат во затвор, бидејќи едноставно нема да можат да ги соберат потребните парични средства за казната, што дополнително ќе влијае врз и онака лошиот квалитет на живот на овие семејства.

Учесничките во фокус-групата во Југоисточниот Регион се сложија дека генерално положбата на жената во општеството и нејзината вклученост во образовниот процес во голема мера зависи од тоа дали семејството од коешто потекнува е патријархално, круто, бидејќи најчесто ваквите семејства ги оставаат своите женски членови неедуцирани, неинформирани. Како што истакнаа: „Постојат крајно патријархални семејства каде што жената чим е жена, треба да биде и слугинка, таа не треба да одговара и дискутира, за тоа е мажот, затоа е и тој поплатен. Ние мораме да работиме на подигнување на свеста, имаме огромно поле за работа“. Според нив, без оглед на тоа дали жените се од град или од село, мора да се охрабрат да се вклучат во образовниот процес, бидејќи ако се исклучени од овие процеси, многу лесно може да станат лишени од секакви слободи, и економска и сексуална, слобода на движење и сл. Учесничките во фокус-групата ја истакнаа значајната улога на највисоките органи во државата при креирањето на учебниците или, како што рече една од учесничките: „Едно време бевме сведоци дека државата беше таа што нè ограничуваше во образованието, во учебниците кои ги одобрила самата држава дозволила да се напише дека жената е жена само кога е домаќинка, ако ти тоа дете уште од мало го научиш дека успех е само да биде мајка и домаќинка, тогаш нема да очекуваме дека тоа дете ќе се стреми кон нешто повисоко, дека тоа дете ќе бара да биде судијка или полицајка, за неа успешна жена ќе биде домаќинка“. Тие сметаат дека државата, пред сè преку образовниот систем, треба да работи врз елиминирање на стигматизацијата на жената и промена на свеста во насока на воспоставување родова рамноправност. Сепак, не ја занемаруваат и улогата на семејството уште од најрана возраст, бидејќи тука се воспоставуваат темелите, а образованието и воспитанието после само го надградуваат тоа.

Учесничките во фокус-групата од Југозападниот Регион во многу наврати го посочија образованието како клучен фактор за еманципација на младите генерации. Освен во одредени изолирани региони на општина Дебар, каде што превладува мислењето дека девојчињата немаат потреба од средно образование, останатите испитанички сметаат дека токму преку образование жените од нивниот регион дошле до посакуваниот социјален статус и еманципација, а со тоа и до можност за економска независност. Дел од учесничките особено ја истакнаа воспитната димензија на образованието, односно ја истакнаа потребата од сеопфано сексуално образование како клучна во спречувањето на малолетничките бракови и како нужна за да се надминат традиционалните родови улоги и патријархалното доживување на „честа“ на жената како клучна за статусот на семејството во руралната средина.

Согледувајќи ја состојбата преку добиените информации од централните и локалните институции, реализираните интервјуа со жени од руралните средини, како и фокус-групите составени од претставнички од НВО, сметаме

дека е потребно креирање на политики и мерки приспособливи кон потребите и проблемите на жените од руралните средини преку коишто ќе се промовираат придобивките и бенефитите од образованието врз животот на девојчињата. Истовремено, во одредени региони треба да се овозможи подобар пристап на жените до образовните институции, особено преку осигурување на спроведување на мерката за бесплатен превоз за учениците. Имајќи предвид дека пристапот до образованието е идентификуван како една од пречките за прекин или непродолжување на процесот на образување, треба да се размислува и во инвестирање во алтернативни видови на образование на жените кои живеат во руралните средини, како што се, на пример, центрите за учење на далечина. Според добиените информации идентификувани од интервјуираните жени, сметаеме дека подобрувањето на пристапот на жените до средно и повисоки нивоа на образование би влијаело позитивно врз нивниот живот и општата благосостојба. Стекнувањето повисоко ниво на образование ги зголемува шансите на жените за формално вработување и економска независност, што истовремено би придонело и до поголемо воспоставување на родовата еднаквост. Развивањето на програми за стручно оспособување на девојчињата и жените кои во младоста не го продолжиле своето образование би придонело кон отворање можности за нивна доедукација, којашто може да придонесе за нивно вработување, обезбедување повисоки приходи, како и поефективно партиципирање во општеството. Ваквите програми ќе им овозможат на девојките и жените надоградба, што може да влијае и врз нивно оспособување во занимања коишто се перципираат како традиционално „машки“, како и врз нивното напредување во кариерата.

ЗДРАВСТВО

Во Законот за здравствено осигурување⁶⁸ во член 5, во 15 точки е пропишано кој сè задолжително се осигурува, односно кои се осигурениците што подлежат на Законот за здравствено осигурување. Така, меѓу другите, задолжително се осигурува носителот на семејно земјоделско стопанство од втора и трета категорија*, во согласност со Законот за земјоделство и рурален развој⁶⁹, како и привремено невработено лице додека прима паричен надоместок од осигурување во случај на невработеност. Во Член 8 од Законот е предвидено дека со задолжителното здравствено осигурување на осигурените лица им се обезбедува право на основни здравствени услуги под услови утврдени со овој закон, коишто подразбираат услуги во: а) во примарната здравствена заштита: 1) здравствени услуги заради утврдување, следење и проверување на здравствената состојба; 2) преземање на стручно-медицински мерки и постапки за унапредување на здравствената состојба, спречување, сузбивање и рано откривање на болестите и други нарушувања на здравјето 3) укажување на итна медицинска помош, вклучувајќи и превоз со санитарско возило кога е тоа неопходно; 4) лекување во ординација, односно во домот на корисникот; 5) здравствена заштита во врска со бременост и породување; 6) спроведување на превентивни, терапевтски и рехабилитациони мерки; 7) превенција, лекување и санирање на болестите на устата и забите и 8) лекови според листата на лекови што со општ акт ја утврдува Фондот на кој министерот за здравство дава согласност; б) во специјалистичко-консултативната здравствена заштита: 1) испитување и утврдување на заболувањата, повредите и здравствената состојба; 2) спроведување на специјализирани дијагностички, терапевтски и рехабилитациони постапки и 3) протези, ортопедски и други помагала, помошни и санитарски справи и материјали и забнотехнички средства според индикации утврдени со општ акт на Фондот на кој министерот за здравство дава согласност; в) во болничката (краткотрајна и долготрајна) здравствена заштита: 1) испитување и утврдување на здравствената состојба, лекување, рехабилитација, нега, сместување и исхрана во болнички услови; 2) лекови според листата на лекови што со општ акт ја утврдува Фондот на кој министерот за здравство дава согласност, како и помошни материјали кои служат за примена на лековите и санитарските и друг материјал потребен за лекување и 3) сместување и исхрана на придружник при неопходно придружување на дете до тригодишна возраст, додека е на болничко лекување, но најмногу до 30 дена и г) обдукција на умрени по барање на здравствени установи⁷⁰. Законот исто така регулира дека врз основа на задолжителното здравствено осигурување на осигуреникот, се обезбедува и задолжителното здравствено осигурување и на членовите на неговото семејство.

68 Закон за здравствено осигурување, интерен пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр.65/2012, 16/2013 и 91/2013, достапен на: <http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/Zakon>

* Носител на семејно земјоделско стопанство е полнолетно лице кое е одговорно за управување со земјоделското стопанство и кое истапува во име и за сметка на семејното земјоделско стопанство и како такво е запишано во Единствениот регистар на земјоделски стопанства во Министерството.

69 Закон за земјоделство и рурален развој, консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 49/2010; 53/2011, 126/2012, 15/2013 и 69/2013, достапен на: http://www.mzsv.gov.mk/files/Zakon_zazemjodelstvo_i_ruralen_razvoj_0.pdf

70 Закон за здравствено осигурување, интерен пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр.65/2012, 16/2013 и 91/2013, достапен на: <http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/Zakon>

Здравјето на жените е особено важно, затоа што тоа го одредува и здравјето и благосостојбата на нивните деца и нивните заедници. Жените од руралните средини, без разлика дали се вработени или тие и нивните семејства се занимаваат со земјоделски работи, можат да го остварат своето право на здравствено осигурување, а со тоа и можноста за редовни и превентивни здравствени прегледи. Сепак, голем дел од руралните жени во Република Македонија, поради ограничен пристап до информации за нивните права и можности за користење здравствени услуги, вклучително и советување и планирање на семејството, наместо да превенираат одредени состојби, се јавуваат на лекар по потреба, дури откако ќе настанат одредени здравствени проблеми. Непостоењето на соодветна инфраструктура, јавен и ефикасен превоз, како и недоволните ресурси со коишто располагаат овие жени, ја зголемува нивната изолација и ги ограничува нивните можности за лесен, брз и безбеден пристап до здравствените установи каде што би ги добиле соодветните здравствени услуги.

Во врска со овој проблем, којшто е детектиран и во други земји од Европа, во Извештајот за руралните жени во Европа⁷¹, Советот на Европа препорачува државите да ги обезбедат руралните области со квалитетен транспорт, нега и медицински услуги, вклучително и во областа на репродуктивното здравје и планирањето на семејството. Истовремено, се поттикнуваат државите да обезбедат мобилни здравствени клиники коишто ќе ги посетуваат и најоддалечените рурални места и ќе обезбедуваат едукација на различни здравствени теми, а ќе овозможат и соодветна здравствена заштита на сите жени на самото место.

Во 2012 година, во Република Македонија започна кампања за скрининг на рак на грлото на матката, којашто предвидуваше бесплатен ПАП тест кај избраниот матичен гинеколог. Оваа кампања, освен што имаше за цел да превенира и рано да дијагностицира гинеколошки малигни заболувања, истовремено влијаеше врз подигнување на свеста кај жените за потребата од избор на матичен гинеколог. Во согласност со Програмата за рана детекција на малигни заболувања во Република Македонија во 2017 година⁷², „на ниво на целата држава, за жените кои имаат избрано матичен гинеколог скринингот го вршат гинеколозите од ПЗУ согласно превентивните цели пропишани од ФЗОМ: гинеколошки преглед, земање на брис, подготовка и доставување на материјалот за цитолошка анализа“⁷³. Целта на овој процес е превенција од заболување, како и намалување на смртноста на жените од рак на грлото на матката, поради што е потребно вклучување на сите матични гинеколози во скрининг и рано детектирање на ова заболување, како и подигнување на свеста кај жените за важноста од редовни гинеколошки прегледи и ПАП тестови.

За добивање конкретни статистички податоци за тоа колку жените користат здравствени услуги, со осврт кон редовните гинеколошки прегледи и ПАП тестирања, бројот на евидентирани случаи на породување, спонтано и намерно

71 „Rural women in Europe“ – Committee on Equal Opportunities for Women and Men Rapporteur: Ms Carmen Quintanilla Barba, Spain, EPP/CD 2010

72 http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/PROGRAMA_ZA_RANA_DETEKCIJA_NA_MALIGNI_ZABOLUVANA_VO_RM_ZA_2017_GODINA.pdf

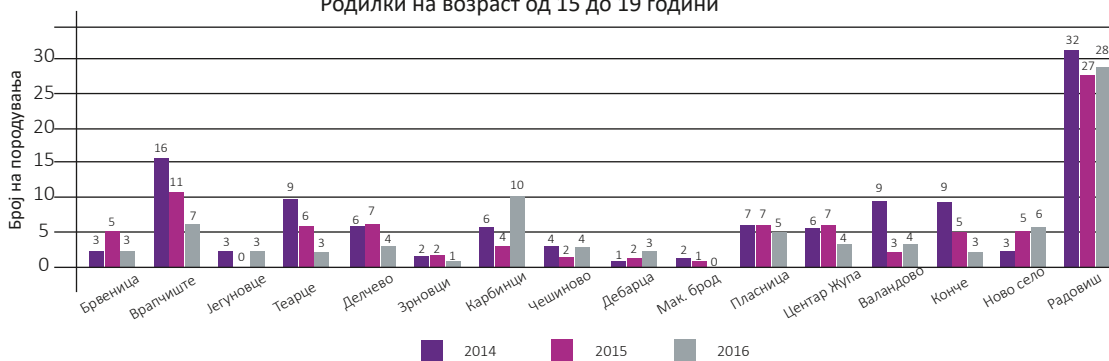
73 Програма за рана детекција на малигни заболувања во Република Македонија за 2017 година, „Службен Весник на РМ“, бр. 192 од 17.10.2016 година, стр.1

прекината бременост кај малолетни девојки, како и бројот на евидентирани случаи на интервенции по нестручно прекината бременост, во таргетираните општини беше испратено барање за достапност до информации од јавен карактер до Министерството за здравство. За жал, до крајот на изготвувањето на овој документ, не беше добиен одговор од нивна страна.

Од податоците на Државниот завод за статистика достапни преку МАКСтат - базата на податоци⁷⁴ дадени во Графикон 8 може да се воочи дека во таргетираните региони бројката на родилки на возраст од 15 до 19 години се движи генерално во границата до 16 породувања годишно, освен во случајот со општина Радовиш, каде што имаме значително поголем број на родилки, до 32 во 2014 година. За жал, бидејќи возрасната група според која се водат статистичките податоци се движи од 15 до 19 години, од податоците не може да се добие соодветна информација колку од родилките биле малолетни во моментот на породувањето. Истовремено, запрепастувачки се податоците коишто покажуваат дека во одредени општини: Карбинци и Конче во 2016 година и Радовиш во 2015 и 2016 година, имало по една родилка под 15 години.

Графикон 8

Родилки на возраст од 15 до 19 години

За добивање одредени квалитативни податоци коишто требаше да дадат увид во перцепцијата на Министерството за здравство (МЗ) кон различни прашања поврзани со (не)искористувањето на здравствените услуги од страна на жените од руралните средини, беше спроведено интервју со претставничка на Министерството. Таа истакна дека нема посебен систем за евиденција во Министерството поделен според местото на живеење на корисниците(-чките) на услугите, ниту, пак, има направена анализа на програмите кои се спроведуваат според овој критериум. Според неа, Институтот за јавно здравје собира одредени податоци, но сепак постои многу слаба евиденција колку жени немаат пристап до здравствени услуги, бидејќи не е правена таква анализа. Како што истакнаа од Министерството, бараат начин како да почне да се води таков тип на статистика, бидејќи според нив, направена е збрка со воведување на Националниот систем за електронски евиденции во здравството, попознат како „мој термин“⁷⁵, бидејќи електронското здравство ги собира податоците од пациентите, а Институтот за јавно здравје е задолжен за евиденција. Од Министерството сметаат дека покриеноста со здравствени домови е

73 http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__Naselenie__Vitalna/125_VitStat_Op_RodVozMajk_mk.px/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

74 <http://mojtermin.mk/>

доволна, бидејќи има околу 40 локални здравствени домови на територијата на цела држава. Сепак, според нив, потребно е подобро искористување на човечките капацитети, поголема координација и поврзување на здравствените домови, центрите за јавно здравје и општите болници, при што тие нема да работат независно секој во своја област, туку преку соодветна координација ќе се овозможи сите предизвици лесно да се детектираат и да се предлагаат начини за нивно надминување. Во однос на обезбедувањето гинеколошки услуги, претставничката од Министерството смета дека апарати за ЗД-ехо има доволно и дека секаде има патронажна служба, но сепак недостасува координација со матичните гинеколози, а истовремено во сите здравствени домови нема гинеколог. Или, како што истакна, „ние дефинитивно ја изгубивме врската со матичните гинеколози, ги нема во системот на координација, немаат задолжување да реферираат во МЗ, нивната релација е повеќе со Фондот“. Според неа, тие досега се покажале како незаинтересиран партнер за спроведување акции кои се политики на владата, бидејќи Министерството не нашло начин да ги мотивира, ниту, пак, да оствари соодветна соработка. Поради тоа, најголема штета трпат руралните жени коишто немаат одбрано матичен гинеколог, бидејќи нема соодветен механизам за тие да се повикуваат да прават бесплатни законски ПАП тестови во локалните здравствени домови. Истовремено, „податоците од Фондот за здравство покажуваат дека бројот на матични гинеколози изнесува 144, од кои 43 се во Скопје, но според анализите на невладините организации, па и на минатата Влада, недостигаат уште 150 матични гинеколози“⁷⁶.

За жал, Министерството за здравство не води евиденција за тоа колку руралните жени користат гинеколошки услуги (како редовни прегледи, ПАП тестови и сл.), но во разговор со нас, информираа дека со ваков податок располага Институтот за јавно здравје и според него, ваквите услуги не ги користат доволно ниту жените од урбани средини, бидејќи свесноста за избор на матичен гинеколог е на многу ниско ниво. Информациите во Извештајот за реализација на програмските задачи во согласност со националната годишна програма за јавно здравје на Република Македонија за 2016 година покажуваат дека посетата на советувањата за сексуално и репродуктивно здравје има тренд на опаѓање во последните години. „Една од главните причини за малата посетеност на советувањата е и достапноста на соодветно опремени простории за оваа намена, недостаток на стручен персонал и достапни услуги од гинеколог“⁷⁷. Во малите места, како дополнителна причина за малата посетеност, во Извештајот се наведува и работното време на советувањето коешто не обезбедува соодветна дискреција за оние луѓе коишто сакаат да го посетат. Од Министерството истакнаа дека се обиделе да обезбедат гинеколог и медицинска сестра во попладневните часови, за жени од рурални средини или за оние кои се со низок социјален статус и немаат избрано матичен гинеколог, но за жал, ова не профункционираше во практиката, според нив, најверојатно поради тоа што не било добро разработено. Тие сметаат дека бројот на гинеколози и нивната дистрибуција во Република Македонија е најголем проблем моментално, бидејќи недостасуваат гинеколози и за неонатална и за мајчинска грижа, додека приватните гинеколози, кои имаат и договор со Фондот, се надвор од

76 <http://www.mojmateginekolog.com/>

77 Извештај за реализација на програмските задачи согласно националната годишна програма за јавно здравје на Република Македонија за 2016 година, стр. 6, трет дел, достапно на <http://iph.mk/wp-content/uploads/2017/05/tret-del-2016-izvestaj.pdf>, последен пат пристапено на 11.12.2017 год.

системот и Министерството не може да ги задолжи со ништо. Според нив, еден од начините на кој може да се допре до жените во рурални средини или до оние од ранливи категории е со мобилните гинеколошки клиники. Такви во моментот има три, една од ХЕРА, две од УНФПА, кои се добиени за време на мигрантската криза, а сега ѝ се дадени на државата на користење, односно се наоѓаат во болниците во Гевгелија и Куманово, бидејќи таму беа транзитните центри. Од Министерството сметаат дека со добра организација и распоред на гинеколози, како и со соодветен надомест за дополнителниот ангажман, преку овие мобилни клиники може да се обезбеди барем на почетокот услуга за жените од тешко достапни и рурални средини.

Иако локалните здравствени домови што имаат породилишта, вкупно 9 на територијата на Република Македонија, имаат обврска да евидентираат и да го информираат Министерството за случаи на породување на малолетни девојки, сепак од Министерството велат дека немаат информација за вакви случаи во последните 3 години. Истовремено, локалните здравствени домови што имаат породилишта немаат обврска да го информираат Министерството за случаи на спонтано или намерно прекината бременост кај малолетни девојки. Според сознанијата на Министерството, ваквите абортуси најчесто се случуваат во приватни здравствени домови, додека Државниот санитарен и здравствен инспекторат, Фондот за здравство и стручни комисии од Министерството прават контрола исклучиво по евидентиран случај, и тоа најчесто во ситуација доколку состојбата се искомплицира, па овие девојчиња ги носат на Клиниката за гинекологија и акушерство.

Од Министерството информираат дека, за жал, мерките коишто се преземаат со цел подобрување на достапноста до здравствени услуги на руралните жени се најчесто „ад хок“ активности за решавање на проблемите. Нема соодветно разработена програма, а во моментот истакнуваат и дека нема пари за реализација. Сметаат дека треба да се предвидат активности по програми и тие да бидат систематски и добро испланирани. Според нив, моментално може да се искористат трите мобилни гинеколошки клиники и да се добие поголема покриеност, ако се направи добар план на посети на најоддалечените места; или да се стимулираат гинеколозите во руралните средини со повисока капитација и подобар третман. Тие сметаат дека треба да се дефинираат нови цели со Фондот за здравство, и тоа:

1. Прва мерка да биде зголемување на бројот на гинеколози;
2. Втора мерка да биде правење соодветна мрежна распределба за да се избегнат ситуации кога има концентрација на гинеколози околу едно место, а да недостасуваат во друго, особено помало место;
3. Трета мерка да биде дополнителна стимулација на гинеколозите коишто ќе сакаат да работат во тешко достапни и рурални места.

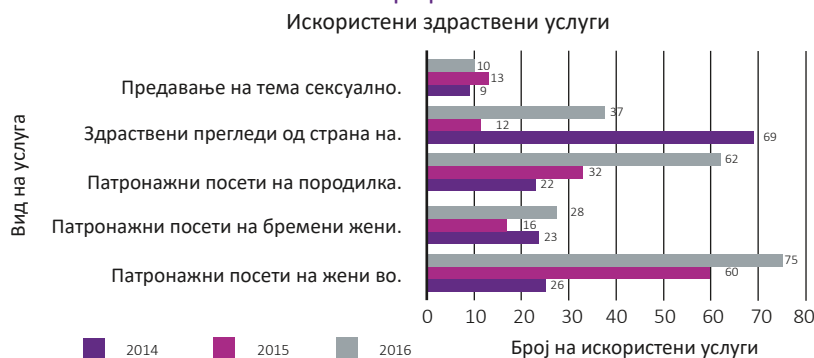
Од информациите добиени преку анкетен прашалник доставен до вкупно 6 локални здравствени домови кои ги опфаќаат таргетираните региони, добиени се следните податоци.

Од ЈЗУ Здравствен дом Тетово информираат дека не поседуваат информација за бројот на искористени здравствени услуги од страна на жени, бидејќи со ваква информација располагаат само матичните гинеколози коишто се приватизирани, т.е. концесионери на ЈЗУ Здравствен дом Тетово. Во моментот има 4 матични гинеколози и 27 патронажни сестри. Од Здравствениот дом информираат дека во 2014 година е евидентиран еден случај на породување на малолетна девојка (17 години) од македонска етничка заедница, со место на живеење во општина Јегуновце. За останатите прашања поврзани со евидентирани случаи на спонтано и намерно прекината бременост, поделени по возраст на пациентките и етничка припадност; евидентирани случаи на направени интервенции по нестручно прекината бременост, евидентирани случаи на користење бесплатни законски ПАП тестови, како и евидентирани случаи на редовни систематски прегледи на жени, од Здравствениот дом информираат дека тие не располагаат со овие податоци, односно дека нив ги поседуваат матичните лекари и Клиничката болница Тетово.

Од ЈЗУ Здравствен дом Штип информираат дека според информациите со коишто располагаат тие, а се однесуваат на искористување здравствени услуги од страна на жени со место на живеење во општина Карбинци, во изминатите 3 години состојбата е следна:

Во 2014 година вкупно 192 здравствени услуги биле искористени од страна на жени од турска етничка заедница, во 2015 година таа бројка се намалува и изнесува вкупно 175, додека во 2016 година се бележи пораст на бројот на искористени здравствени услуги во Здравствениот дом во Штип и таа бројка изнесува вкупно 238 услуги. Доколку се погледнат податоците коишто се однесуваат на сексуалното и репродуктивното здравје, како и искористувањето на гинеколошките услуги дадени во Графикон 9, може да се забележи пораст во бројот на патронажните посети, што укажува на зголемување на бројот на родилки, а истовремено постои намалување на бројот на присутните на предавање на тема сексуално и репродуктивно здравје. Во овој Здравствен дом вработени се вкупно 7 патронажни сестри.

Графикон 9

Добиените податоци се поделени по возрастни групи, при што најмалата возрастна група опфаќа девојки од 15 до 19 години, поради што не може да се добие точна информација колку од родилките кај коишто поминале патронажните служби биле малолетни. Сепак, од добиените податоци, претставени во Графикон 10, може да се забележи значително зголемување на искористувањето на оваа услуга во изминатите 3 години.

Графикон 10

За останатите прашања поврзани со евидентирани случаи на спонтано и намерно прекината бременост, поделени по возраст на пациентките и етничка припадност; евидентирани случаи на направени интервенции по нестручно прекината бременост, евидентирани случаи на користење бесплатни законски ПАП тестови, како и евидентирани случаи на редовни систематски прегледи на жени, од Здравствениот дом информираат дека тие не располагаат со овие податоци, односно дека нив ги поседуваат матичните лекари и Клиничката болница Штип.

Од ЈЗУ Здравствен дом Дебар информираат дека немаат број на искористени здравствени услуги од страна на жени поделени по возраст на пациентките и етничка припадност. Тие исто така информираат дека немаат специјалистичко-консултативна служба, ниту гинеколог, поради што немаат одговор на ниту едно од прашањата наведени во нашето барање. Од информации во медиумите⁷⁸, може да се види дека во дебранското гинеколошко одделение има само еден приватен гинеколог којшто го посетуваат жените и од соседните рурални општини, додека за породување тие се препраќаат во Струга или, потешките случаи, во Скопје.

Од ЈЗУ Здравствен дом Кочани информираат дека во рамките на домот постои патронажна служба којашто се состои од 7 патронажни сестри што ги покриваат таргетираните општини. Истовремено тие информираат дека поради недостиг на база на податоци, како и поради тоа што во рамките на домот не постои гинеколошка амбуланта, ниту пак гинеколошко-акушерско одделение или вработени гинеколози, не се во состојба да одговорат на нашето барање.

Од ЈЗУ Здравствен дом Охрид информираат дека имаат 10 патронажни сестри вработени во домот, но дека немаат вработени гинеколози, бидејќи се занимаваат со примарна здравствена заштита. Тие информираат дека не располагаат со бараните информации и сметаат дека нив ги поседува Центарот за јавно здравје Охрид.

Од ЈЗУ Здравствен дом Радовиш информираат дека иако имаат породилиште, немаат вработен гинеколог, како резултат на приватизација на гинеколозите. Тие информираат дека редовните систематски прегледи жените од оваа општина ги вршат кај матичните гинеколози, поради што здравствениот дом не располага со детални податоци. Истовремено, од овој здравствен дом информираат дека имаат вработено 5 патронажни сестри.

78 <http://www.libertas.mk/debar-reka-i-tsentar-zhupa-ostanaa-so-samo-eden-ginekolog/>

Од добиените информации преку интервјуирање жени од различна етничка припадност, со различен степен на образование и со различен економски статус во таргетираните региони, се добиени следните податоци поврзани со нивната здравствена заштита.

Во Полошкиот Регион, здравственото осигурување генерално го имаат повеќето жени, но неговиот носител варира во зависност од работниот статус на жените, без разлика на образованието. Оние жени кои не работат најчесто се здравствено осигурани или преку Агенција за вработување на Република Македонија (ABPM) или преку друг член на семејството (татко за немажените, сопруг за мажените), додека жените кои се вработени се најчесто осигурани преку фирмите во коишто работат.

Една од испитаничките од ромска етничка заедница истакна дека поради сложеноста на процедурата за остварување на здравственото осигурување преку ABPM, односно потребата за месечно пријавување, одлучила дека за неа е поисплатливо да ја избришат од евиденција на активни баратели на работа, бидејќи ѝ е подобро приватно да се лекува доколку има потреба. Таа истакна дека поради недоверба кон државните здравствени институции и нивниот однос кон ромската заедница, здравствени услуги користи исклучиво во приватните установи. Или како што вели: „приватно се лекам, секако ако има посериозна болест, ќе одиш приватно за да те видат саглам, бидејќи во јавните установи Ромите се многу дискриминирани“.

Информациите коишто ги добивме покажаа дека свесноста за редовно користење здравствени услуги е на многу ниско ниво, дури и кај жените со високо образование. Здравствените услуги од матичните лекари речиси сите жени ги користат ретко, само доколку чувствуваат дека има потреба. За жал, во некои од помалите населени места нема матичен лекар, па жените треба да одат до поголемите населени места, што ги изложува на дополнителен финансиски трошок, трошење време и дополнителен ангажман. Слична е и состојбата со користењето секундарни здравствени услуги (гинеколошки и стоматолошки услуги). Според добиените информации, може да се заклучи дека жените од овој регион, без оглед на етничката припадност и степенот на образование, многу малку ги користат бесплатните гинеколошки тестови, иако неколку од нив истакнаа дека се регуларно информирани од страна на своите матични лекари за потребата да направат ПАП тест. Како дел од проблемот идентификуван и од страна на самите испитанички е непостоењето на гинеколог во руралните места, односно неговата оддалеченост, па така жените од руралните средини за користење на гинеколошки услуги мораат да патуваат до најблискиот град (во случајов на овој регион, Тетово или Гостивар). Ова често им претставува проблем, имајќи предвид дека нема добро организиран јавен превоз, а користењето на такси услуги е премногу скапо за нив. Истовремено тие истакнаа дека немаат секогаш доверба во државните здравствени установи, поради што понекогаш се решаваат или да одат во поголемите приватни гинеколошки установи (најчесто во Скопје) или да одат кај лекар/ка кој/а го/ја познаваат по некоја лична основа и тоа најчесто кога веќе имаат некој проблем.

Жените со основно образование во Југозападниот Регион генерално се многу малку информирани за бесплатните гинеколошки прегледи и ПАП тестови

кои им следуваат во согласност со Програмата за рана детекција на малигни заболувања. Кај нив може да се забележи изразена недоверба во здравствениот систем, а една од испитаничките беше категорична и побара да биде цитирана нејзината изјава „сите се корумпирани во здравството, со исклучок на мал дел од медицинскиот персонал“. Освен тоа, кај овие жени може да се забележи и извесно избегнување на овие услуги, особено кај жени што сè уште немаат деца, поради стигматизацијата од средината како „неморални“ жени доколку користат гинеколошки услуги пред бременост (со што се подразбира дека се „обесчестени“). Жените што веќе родиле не наидуваат на толку жестока осуда од средината. Се чини дека промените на Законот за абортус од 2013 година воопшто не ги засегаат и, следствено, не се ни многу информирани за нив, затоа што прекинувањето на бременоста се одвива на ист начин како и претходно – односно се смета за „дозволено“ ако жената веќе родила три деца. Треба исто така да се истакне и неприепознањето на разликата меѓу легален и нелегален абортус кај жените од овој регион, затоа што сите испитанички сметаа дека абортус што се врши во приватна ординација од страна на лекар специјалист, по (најчеста) цена од 500 евра и без задолжителните советувања и останати ограничувања предвидени со Законот за абортус е легален, наспроти „нелегалните“, кои би се изведувале во домашни услови од неквалификувани лица. За разлика од нив, испитаничките со средно и високо образование имаа солидно познавање на можностите за користење на здравственото осигурување и редовно ги користат лекарските, превентивни прегледи.

Во Источниот Регион испитаничките, без оглед на образованието, истакнаа дека се здравствено осигурени, запознаени се со можностите кои ги нуди осигурувањето, редовно одат на лекарски прегледи во местото на живеење, а по потреба во блискиот град. Истовремено, тие истакнаа дека поретко користат редовни гинеколошки услуги.

Генерално може да се заклучи дека без оглед на етничката припадност, степенот на образование, економскиот статус и местото на живеење, жените недоволно ги користат превентивните здравствени услуги, особено гинеколошките услуги и ПАП тестот. Немањето гинеколог во сопствената општина овие жени го гледаат како сериозна пречка за достапноста до гинеколошките здравствени услуги, бидејќи ова ги изложува на трошење на дополнителни ресурси (време, финансии и сл.) што тие не секогаш се подготвени да ги издвојат, особено за превентивни контроли и доколку немаат некој посериозен здравствен проблем. Од добиените информации преку спроведување фокус-групи со претставнички на невладини организации од таргетираните региони коишто работат на областите опфатени со овој документ, добиени се следните податоци поврзани со здравствената заштита на жените.

Учесничките во фокус-групата во Полошкиот Регион сметаат дека жените од овој регион генерално не користат редовно гинеколошки услуги, ниту, пак, прават редовни ПАП тестови. Според нив, од голема важност е едукацијата, особено во далечните рурални села, каде што директниот контакт со гинеколог којшто ја објаснува важноста на редовните прегледи и ПАП тестови во процесот на превенција и спречување на рак на матката е пресуден, бидејќи е забележано дека по ваквите посети, се зголемува бројот на жени коишто посетуваат гинеколог. Тие истакнаа дека за жал, здравствениот дом и

патронажната служба во Тетово немаат баш соодветна покриеност на целиот регион и не ја извршуваат својата функција онака како што би требало, бидејќи не ги следат жените низ процесот на бременост од почеток до крај, имајќи ги предвид и условите во коишто живеат тие жени. Претставничките на ромските организации истакнаа: „Кај нас често се обраќаат жени коишто наишле на лош пристап од гинеколозите, особено оние што немаат лични документи, бидејќи кога немаш документација не можеш да уживаш во ниту едно право“. Според нив, не сите жени што искусиле лош пристап од страна на доктор се обраќаат за помош. Поради животот во патријархално семејство и генерално лошиот третман којшто овие жени го имаат во секојдневниот живот, за некои од нив ова е сè уште табу-тема. Како што истакнаа тие, „некогаш обезбедуваме директна помош, а некогаш ги препраќаме и сепак сметаме дека ова е системски проблем на државата, таа самата треба да изнајде решение за да ги задоволи еднакво правата на сите свои граѓанки“.

Во однос на прекилот на бременоста, претставничките на организациите коишто учествуваа во фокус-групата беа едногласни дека ова прашање е сè уште табу-тема во овој регион. Најчесто абортуси се прават во приватните гинеколошки ординации за цена од 500 евра, при што истите лекари работат и на клиника и приватно, но интервенциите се спроведуваат најчесто приватно, со цел поголема заштита на идентитетот на жената.

Учесничките во фокус-групата во Југоисточниот Регион се согласни дека од пресудна важност за редовната посета на гинеколог се едукативните трибини за подигнување на свеста и информирањето на населението за важноста на редовните контроли и прегледи. Според нив, дури и кај младата популација не постои развиена свест дека гинеколошкиот преглед е како и секој друг здравствен преглед и дека подобро е тој да се направи превентивно, отколку да се чека да се развие некоја болест и да се појават симптоми. Учесничката во фокус-групата од Гевгелија истакна дека дури и сега кога има мобилна гинеколошка амбуланта, постои голема незаинтересираност кај жените да ја посетат. Сепак, како главен проблем тие го истакнаа малиот број на гинеколози на коишто им е пополнета квотата и не можат да примаат други пациенти, па останатите мораат да одат на приватно. Како што истакна една од учесничките, „во Струмица три гинеколози на таа популација се многу малку, мора да се накачи дупло, барем 6 гинеколози да има, за да се обезбеди ефективност и исти услови за сите“.

Учесничките во фокус-групата се согласни дека во овој регион најголем дел од абортусите се прават легално, постои подигната свест за проблемите и компликациите коишто може да настанат поради нестручно прекината бременост. Но, според нив, сè уште не постои соодветна дискреција за оваа процедура, особено во помалите места, а некои од девојките дури се чувствуваат како да се на обвинителна клупа кога треба на гинекологот да му објаснуваат зошто сакаат да ја прекинат својата бременост. Срамот и стигмата коишто ги следат девојките коишто се одлучуваат редовно да посетуваат гинеколог во помалите места, за жал, се на многу високо ниво. Тие, стравувајќи да не се изложат себеси на озборување и ширење гласини, се одлучуваат за мерки и користење „надрилекарства“ коишто може сериозно да го нарушат нивното здравје и целокупниот живот. Или, како што истакна претставничката

од Радовиш, „зборувам за млади луѓе, они не зборуваат за сексуално и репродуктивно здравје, поприфатливо им е да биде трудна на 16 години и да се земе одма без прашање, него ли да се абортира или да се зборува за кондоми, особено па во такви мали средини“. Тие ја истакнаа важноста на едукацијата за сексуално преносливи болести и кај родителите и кај децата, приспособувањето на пристапот до целните групи во согласност со спецификите на самите места, поголема искористеност на врсничките едукатори коишто полесно би отвориле некои теми и би допреле до крајните корисници. Истовремено го истакнаа и проблемот со достапноста до евтини контрацепциски средства коишто би превенирале и несакана бременост и сексуално преносливи болести или, како што истакна една од учесничките, „три кондоми се 100 денари, јас кога бев средно ми даваа по 30 денари за во школо за да си купам да јадам, како средношколец да одвои 100 денари за кондоми?“

Учесничките во фокус-групата од Источниот Регион како најголем проблем во здравството ја истакнаа неопременоста на здравствените центри со апарати и материјали, како и недоволната обученост на персоналот којшто сè повеќе се осипува, особено во државното здравство, поради демографскиот тренд на отселување на квалификувани млади луѓе. Истовремено, тие укажаа дека постои тенденција медицинскиот персонал што се пензионира да не се заменува со нов кадар, што ги остава жителите на овие региони без секундарна здравствена заштита, при што особено засегнати се родилките, затоа што не ја добиваат потребната перинатална нега и грижа. Тие истакнаа дека речиси секоја медицинска интервенција треба да се повторува поради некомпетентноста на персоналот, како и поради несоодветните апарати. Според учесничките, и покрај бесплатните гинеколошки прегледи, често ординациите на матичните гинеколози наплаќаат одреден паушал и нередовно информираат за резултатите од тестовите, особено кога резултатите се негативни.

Учесничките во фокус-групата од Југозападниот Регион се прилично задоволни од здравствените услуги што ги добиваат и особено ја истакнаа функционалноста на патронажната служба, тие всушниот искажаа највисок степен на задоволство и со покриеноста, и со квалитетот на здравствените услуги од јавното здравство. Согледувајќи ја состојбата преку добиените информации од централните и локалните институции, реализираните интервјуа со жени од руралните средини, како и фокус-групите составени од претставнички од НВО, сметаме дека е потребно креирање политики и мерки приспособливи на потребите и проблемите на жените од руралните средини, преку коишто ќе се овозможи поголемо искористување на здравствените услуги од страна на овие жени, што директно ќе влијае врз зголемување на квалитетот на нивниот живот.

Државниот завод за статистика, како и останатите релевантни институции при собирање и категоризирање на податоците, особено во однос на возраста на жените кориснички на одредени услуги, да ја разделат возрасната граница на 15 до 18 години и од 18 нагоре, со цел да се има точна информации податоците коишто се обработуваат дали се однесуваат на малолетни или на полнолетни лица. Министерството за здравство да воведо систем за евиденција на корисничките на услуги којшто ќе биде поделен и според нивното место на живеење, со цел да се направи соодветна анализа и да се добие реална слика за искористеноста на здравствените услуги од страна на руралните жени.

Министерството за здравство да изготви анализа за тоа колку здравствените услуги се (не)достапни за руралните жени. Министерството за здравство да воведо систем на координација и поврзување на здравствените домови, центрите за јавно здравје, општите болници и матичните гинеколози, приватни и државни. Да се задолжат матичните гинеколози, приватни и државни, редовно да доставуваат соодветни податоци за искористување на услугите, поделено по возраст и место на живеење до Министерството за здравство. Да се зголеми бројот на мобилните гинеколошки клиники коишто ќе ги посетуваат и најоддалечените рурални места и ќе им овозможуваат консултации, прегледи и услуги на што поголем број на рурални жени. Министерството за здравство да развие програма за подобрување на достапноста до здравствените услуги на руралните жени со конкретни и системски разработени активности. АВРМ да ја олесни процедурата за обезбедување здравствено осигурување кај невработените лица, особено жените од руралните средини, со цел целосно искористување на правото на здравствено осигурување кое им го покрива државата преку Министерството за здравство.

МАЛОЛЕТНИЧКИ БРАКОВИ

Уставот на Република Македонија во членот 42 регулира дека: „Републиката посебно ги заштитува мајчинството, децата и малолетните лица“⁷⁹. Законот за заштита на децата уште во првиот член уредува дека „заштитата на децата е организирана дејност заснована на правата на децата, како и на правата и обврските на родителите за планирање на семејството и на државата и единиците на локалната самоуправа за водење хумана популациона политика“⁸⁰. Истиот Закон регулира дека за дете се смета секое лице до наполнили 18 години живот. Законот за семејство, пак, во членот 16 став 1 регулира дека „не може да склучи брак лице кое не наполнило 18 години од животот“⁸¹, меѓутоа веднаш во следниот став на истиот член, вели дека „надлежниот суд може, во вонпроцесна постапка, да дозволи склучување на брак на лице кое наполнило 16 години од животот ако утврди дека тоа достигнало телесна и душевна зрелост потребна за вршење на правата и должностите што настануваат во бракот, а по претходно прибавено мислење од здравствена установа и укажана стручна помош во Центарот за социјална работа“⁸². Законот за семејство во ниту еден член не го регулира основањето на вонбрачни заедници, поради што ниту една институција не води евиденција за тоа колку вакви заедници, во коишто едниот или двајцата партнери се малолетни, постојат. Кривичниот законик во член 197 го регулира вонбрачниот живот со дете, односно став 1 гласи: „полнолетно лице кое живее во вонбрачна заедница со дете кое навршило 14 години, а не навршило 16 години, ќе се казни со затвор од три месеци до три години“⁸³, истовремено став 2 регулира дека „со казната од став 1 ќе се казни и родителот, посвоителот или старателот кој на дете кое навршило 14 години, а не навршило 16 години, ќе му допушти да живее во вонбрачна заедница со друго лице или ќе го наведе на тоа“⁸⁴. За жал, овој законик поради недопрецизираност, остава простор да поминат несанкционирани вонбрачните заедници помеѓу постар малолетник* и полнолетно лице. Нерегулираноста на вонбрачните заедници оневозможува институциите на системот да постапуваат во најдобар интерес на детето, не дозволувајќи ваквите заедници да се формираат, односно, тие соодветно да се санкционираат. Оваа појава, која е длабоко вкоренета во културната традиција на одреден дел од популацијата, но истовремено не ретко може да се сретне и кај останатите етнички заедници коишто живеат во Република Македонија, не само што ги повредува човековите права туку влијае и врз квалитетот на животот на девојчињата.

Иако податоците добиени од Државниот завод за статистика⁸⁵ покажуваат дека просечната возраст на стапување во брак на жените во изминатите три години е 26 до 27 години, сепак, одредени истражувања покажуваат дека не е мал бројот

79 Устав на Република Македонија, достапно на: <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

80 Закон за заштита на деца, консолидиран текст „Службен весник на РМ“ бр.23/13; бр.12/14; бр.44/14; бр.144/14; бр.10/15; бр.25/15 и бр.150/15, достапен на <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/>

81 Закон за семејство, пречистен текст, „Службен весник на РМ“ бр.153/2014, достапен на <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-semejstvoto-20-10-2014-prechisten-tekst.pdf>

82 Исто

83 Кривичен законик, пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/99, бр. 4/02, бр. 43/03, бр. 19/04, бр. 81/05, бр. 60/06, бр. 73/06, бр. 7/08, бр. 139/08, бр. 114/09, бр. 51/11, бр. 135/11, бр. 185/11, бр. 142/12, бр. 166/12, бр. 55/13, бр. 82/13, бр. 14/14, бр. 27/14, бр. 28/14, бр. 115/14 и бр. 132/14, достапен на <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Krivichen-zakonik-integralen-prechisten-tekst.pdf>

84 Исто

*Во согласност со Законот за малолетничка правда, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/07; бр.103/08; бр. 160/08; 145/10, „постар малолетник“ е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, наполнил 16 години, а не наполнил 18 години.

85 http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat_PoloviStatistiki_en.px/table/tableViewLayout2/?xid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

на малолетнички бракови во Република Македонија, особено во руралните средини. Според податоците добиени од теренското истражување спроведено во ромската населба Тризла 2, Прилеп, во рамките на проектот „Граѓаните во Собранието: Законодавни иницијативи за човекови права“, постои пораст на оваа појава. Податоците покажуваат дека: „... во 2011 година, 28 малолетници стапиле во брачна заедница, во 2012 година бројот бил 11, во 2013 година бројот се зголемил на 15, а во 2014 година бројот се зголемил на 28. Во 2015 година бројот е најголем (31 малолетник), при што 27 се девојчиња, а 4 се машки“⁸⁶. Од Графикон 11 може да се забележи дека по одреден пад во 2012 и 2013 година, следните години има пораст на бројот на склучени малолетнички бракови.

Графикон 11

Ова истражување покажува дека вкупно 122 брачни заедници во коишто најмалку едниот брачен пратнер бил малолетен се формирани во периодот од 2011 до 2016 година, „притоа, 67% биле заедници меѓу малолетници, а 37% заедници каде што малолетни девојчиња биле во брак со полнолетни мажи на возраст од 18 до 40 години“⁸⁷.

Податоците добиени во рамките на истражувањето „Сивата зона“ помеѓу традицијата и правата на децата, спроведено од страна на Ромската организација за мултикултурна афирмација – Рома СОС, покажуваат дека различни институции поседуваат различни податоци за истиот проблем – малолетнички бракови. Како што се истакнува во истражувањето, „поради ваквата неусогласеност, и веројатна слаба или непостоечка соработка меѓу институциите по ова прашање, од добиените податоци не може да се заклучи кој е вкупниот број и дали сите евидентирани случаи ги добиле сите потребни информации и поддршка, односно ги оствариле сите права низ овие институции на системот“⁸⁸. Дека овој проблем има родова димензија, говори и податокот дека од вкупно 49 склучени бракови за периодот од 2011 до 2014 година, каде што едно од лицата е на возраст од 16 до 18, а другото е полнолетно, само 2 малолетни лица биле од машки пол, додека останатите 47 биле женски⁸⁹.

86 Детски бракови: од љубов до груба повреда на човековите права, Фондација за демократија на Вестминстер, Скопје 2016, стр. 16, достапно на <http://medium.edu.mk/attach/ROMA-preview2.pdf>

87 Исто, стр. 15

88 „Сивата зона“ помеѓу традицијата и правата на децата, Ромска организација за мултикултурна афирмација – Рома СОС, Прилеп, 2016 год. стр. 15

89 Исто стр.15

За добивање конкретни статистички податоци за тоа колку формални и неформални заедници во коишто едниот или двата партнери се малолетни се регистрирани во изминатите три години, беше испратено барање за достапност до информации од јавен карактер до Министерството за труд и социјална политика. Во својот одговор⁹⁰, тие нè информираат дека според извештајот на ЈУ Завод за социјални дејности изготвен врз основа на податоците доставени од 30 центри за социјални работи во базата Лирикус, состојбата со малолетни лица коишто со наполнети 16 години сакале да стапат во брак и се обратиле во центрите за социјална работа, како што може да се види и од Графикон 12 бележи пад во 2015 година, но, за жал, пораст во 2016 година, особено ако се земе предвид дека доставените податоци се однесуваат на периодот заклучно со 31.07.2016 година.

Графикон 12

За жал, од МТСП нè информираа дека не располагаат со податок за бројот на вонбрачни заедници во коишто невестата е малолетна. Непостоењето на законско регулирање, како и систем за собирање на овие податоци и нивно регистрирање, остава простор за сива зона во којашто се кршат детските и женските права.

За добивање конкретни статистички податоци од таргетираните региони, за потребите на истражувањето беа испратени барања за достапност до информации од јавен карактер до 6 центри за социјална работа, од коишто само 3 испратија одговор.

Од ЦСР Тетово информираат дека во последните три години немаат евидентирани формални барања за склучување брак во којшто невестата е малолетна во таргетираните општини.

Од ЦСР Кочани информираат дека во последните три години нема евидентирано случаи на формално склучен брак, со добиена дозвола од родител, а во којшто невестата е малолетна, во општина Зрновци. Единствен ваков брак е евидентиран во општина Чешиново – Облешево во 2015 година, при што невестата била на возраст од 17 години и е од македонска етничка заедница.

Од ЦСР Охрид нè информираа дека постојат 2 евидентирани случаи на формално склучен брак со добиена дозвола од родител, во којшто невестата била малолетна, во општина Дебарца во 2015 година, при што невестите биле на возраст од 17 години и од македонска етничка заедница.

⁹⁰ Министерство за труд и социјална политика, Одговор на барање бр. 14-463/8 од 5.08.2017 година;

За добивање одредени квалитативни податоци коишто требаше да дадат увид во перцепцијата на Министерството за труд и социјална политика (МТСП) кон малолетничките бракови, во спроведеното интервју со претставничката на Министерството беа поставени сет прашања на оваа тема. Во своите одговори, таа истакна дека МТСП прави напори да го намали бројот на малолетничките бракови, односно во Министерството се разговара за измена на законската регулатива во насока на зголемување на старосната граница кога малолетно дете може да пристапи во брак или, пак, исклучување на некои работи кои даваат можност да се склучи таков брак. Од Министерството сметаат дека различните програми, водени од страна на домашни институции, а потпомогнати и од странски донатори, придонесоа за кревање на свеста кај младите, коишто сè почесто претпочитаат да се образуваат и што подоцна да стапат во брак. Според нив, оваа појава е најизразена кај ромската заедница, иако во последно време се намалува бројката на малолетнички бракови, односно се зголемува возрасната граница на стапување во брак. Во однос на прашањето за „купување“ невести, од Министерството сметаат дека ова прашање спаѓа во трговија со луѓе. Сепак, во некои заедници, како ромската, постојат културолошки и традиционални обичаи според кои постои давање одредена финансиска гаранција дека девојката ќе биде на тој што ја посакува. Меѓутоа, како што информираше претставничката од Министерството, во поново време, кај луѓето со понизок степен на образование и со проблематична егзистенција се бараат средства од семејството на младоженецот во висина од чинењето на самата свадба.

За да се истражи дали во Република Македонија постојат случаи и на купување малолетни невести, на интервјуираните испитанички им се поставија и сет прашања коишто ја опфаќаат и оваа проблематика. Од добиените информации преку интервјуирање на жени од различна етничка припадност, со различен степен на образование и со различен економски статус во таргетираните региони, добиени се следните податоци на оваа тема.

На интервјуираните испитанички од Полошкиот Регион, без оглед на степенот на образование и етничката припадност, просечната возраст на стапување во брак се движи од 21 до 25 години, при што сите истакнаа дека се омажиле од љубов. Речиси сите испитанички истакнаа дека се регистрирани во матично, освен една испитаничка којашто истакна дека поради пронаѓање подобри економски можности за живот надвор од државата, живее во вонбрачна заедница. „Не сме регистрирани, бидејќи се надевам дека маж ми ќе се ожени во странство, ќе добие документи, па ќе ме земе и мене. Децата го носат презимето на таткото, и он стои во изводот на родени“. Ниту една од испитаничките не била малолетна кога станала за првпат мајка, а истовремено ниту една немала абортус по донесувањето на актуелниот Закон за прекин на бременоста.

Според испитаничките, просечната возраст на стапување во брак на жените во Полошкиот Регион се движи од 18 до 25 години, додека на мажите 28-29 години. Една од испитаничките смета дека во последно време има тренд на намалување на возраста на забременување на девојчињата или, како што истакна: „на ФБ гледам слики со бремени матурантки и од Тетово и од Брвеница, можеби тие наполниле и 18 години, но сигурно бременоста почнала и пред 18 години“. Истовремено, дел од испитаничките сметаат дека за девојките од руралните средини е придобивка да си најдат момче од урбана средина, поради

поголемите можности за вработување и поубавиот живот. Како резултат на тоа, тие лесно влегуваат во посериозни врски, дури и помлади.

Повеќето испитанички, без оглед на етничката припадност и степенот на образование, укажаа дека се запознаени со постоење на случаи на малолетнички бракови во одредени средини, а како најподложни на оваа појава ги истакнаа девојчињата од ромската и од албанската етничка заедница. Испитаничките од ромската и албанската етничка заедница потврдија дека се запознаени со случаи, главно во помали и пооддалечени рурални средини, и пред сè, како резултат на лоши семејни и економски услови. Според овие испитанички, постојат 3 категории малолетни невести: во едната се наоѓаат малолетни невести на возраст од 14-15 години кои живеат во нерегистрирани вонбрачни заедници, во втората се оние коишто стапуваат во брак по добиена согласност од родител со наполнети 16 години и во третата се оние што го напуштаат семејството и се мажат како бегалки.

Сите испитанички ја препознаваат оваа појава како исклучиво негативна, ги осудуваат ваквите бракови и сметаат дека девојчињата се неподготвени за стапување во брачна заедница и за „обврските кои ги носи бракот“, ниту, пак, дека „деца се спремни да имаат деца“. Како што една испитаничка тоа убаво го сумираше: „жално ми е, малолетна жена е сè уште дете, физички, телото е на дете, умот е детски, детски ќе се соочува со проблемите што неминовно ќе најдат. Сè уште се гради на некој начин личноста, можно е дури и да се изгради на некој полош начин поради тоа. Да се создаде еден револтиран човек, затоа што не за џабе е дадена таа граница на полнолетство, треба сè да созрее“. Според испитаничките, оваа појава најчесто резултира со несогласување помеѓу брачните партнери, коишто завршуваат несреќни и незадоволни во ваквата врска, којашто неретко може да стане и насилна.

Речиси сите испитанички, без оглед на степенот на образование и етничката припадност, истакнаа дека се запознаени со случаи на „купени“ невести, но сепак се обидуваа да го „заштитат“ своето населено место секогаш потенцирајќи дека тоа се случува во соседните села. Според нив, „купените“ невести најчесто се од Албанија, а причина поради којашто одредени лица се одлучуваат на овој начин да се оженат е тоа што девојчињата од нивната средина заминуваат во градовите поради школување или мажење, и во двата случаи тие не се враќаат во родното место. Ниту една од испитаничките не можеше со сигурност да потврди дека овие невести се купени, односно дека за нивното доаѓање во новата заедница се дадени пари. Сепак, тие истакнаа дека во сите вакви случаи што ги знаат невестите се полнолетни жени, додека мажите најчесто се во години за кои луѓето во руралните средини сметаат дека задоцниле со женењето (над 35), со понизок степен на образование и без социјален живот или, пак, вдовци. Како дел од причините зошто жените од Албанија се согласуваат на ваков тип на договорени бракови, испитаничките истакнаа дека во помалите места во Албанија, од каде што најчесто доаѓаат овие жени, на девојките над 20 години кои сè уште не се мажени се гледа како на проблем и целата средина ги поттикнува да се омажат, ако треба и преку стројници во друга земја. Испитаничките сметаат дека овие жени добро се вклопуваат во средината, трудољубиви се и совесно се грижат за домаќинството. Ги перципираат како добри мајки, но, сепак сметаат дека тоа не се среќни брачни заедници затоа

што не се формирани од љубов. Односот на средината и заедницата кон нив го опишаа како максимално коректен, со обиди дури да им се помогне да се адаптираат на новата средина. Некои од нив истакнаа дека сепак имало случаи кога купените невести си заминувале и го напуштале новото семејство поради тоа што биле незадоволни од животот.

Испитаничките со основно образование во Југозападниот Регион констатираа дека во денешно време девојките стапуваат во брак во подоцнежни години (на 25 години), најчесто поради неможноста да обезбедат постојано вработување. Сепак, една испитаничка истакна дека слушнала оти во околните населени места има и невенчани малолетнички бракови, но не можеше да издвои конкретен случај, бидејќи како што рече „тоа се чува во тајност, позаостанати се тука луѓето“. Испитаничките од Центар Жупа посочија на сè уште неискоренетата, иако намалена, практика на „таксање“ на девојчињата за некое момче од селото, дури и на десетгодишна возраст, бракови кои потоа често се малолетнички и завршуваат неуспешно поради прераната возраст на децата. Испитаничките со средно и високо образование сметаа дека многу од девојките во нивната средина се мажат многу млади, а некои дури се малолетни, но и тие не знаеја конкретен таков случај. Сите испитанички, без оглед на степенот на образование, сметаа дека стапувањето рано во брак има трајни последици по животот на жената, бидејќи малолетна личност не е способна да одговори на сите предизвици коишто ги носи брачниот живот.

Испитаничките истакнаа дека и во нивниот регион постојат случаи на невести дојдени од Албанија, но сепак не постојат докази дека тие се „купени“. Според нив, причина за „купување“ невести од друга држава е тоа што повеќето од локалните девојки во борба за подобра егзистенција се мажат во градовите, па така во руралните места остануваат голем број на неженети мажи. Испитаничките сметаат дека овие жени се добри мајки и домаќинки, се вклопуваат во средината и имаат голема почит кон семејството. Тие навидум изгледаат среќни во своите бракови, но постојат и случаи кога ваквите бракови завршуваат и со развод.

Испитаничките од Источниот Регион, без оглед на степенот на образование, истакнаа дека останале да живеат во своите општини поради тоа што, според нив, релативно рано стапиле во брак (20-22 години). Тие сметаат дека сега двојките во нивните општини генерално се мажат постари, по 23 години, за разлика од порано, кога девојките и од ромската и од македонската етничка заедница се мажеле на 15-16 години, според нив како резултат на патријархалната средина и ограничениот слобода на движење на девојките. Една од испитаничките истакна дека се секава на случај пред 20-ина години, кога некое девојче уште додека била во основно училиште останала бремена и, со дозвола на родителите, се омажила. Друга испитаничка посочи дека има другарка која поради несредени односи во семејството се омажила на 16 години, во меѓувреме се развела и сега на само 18 години, веќе е во втор брак. Како што истакна таа: „малолетните девојки не се доволно созреани за да расудуваат разумно и за да ги сфатат негативностите од раното стапување во брак“. Сите испитанички беа сложни дека малолетничките бракови не влијаат добро врз квалитетот на живот на девојчињата, бидејќи во моментот кога тие стапуваат во него, не се ни свесни за обврските што им претстојат.

Испитаничките истакнаа дека во овој регион има доста невести од Албанија, но тие не можат со сигурност да кажат дека тие се „купени“. Како што истакна една од испитаничките: „брат ми е женет за девојка од Албанија, се запознаа случајно и стапија во брак од љубов“. Испитаничките истакнаа дека причина за оваа појава е континуираното иселување на девојките од селата. И во овој регион се потврдува констатацијата дека овие жени успешно се вклопиле во средината и се перципирани како добри домаќинки и мајки, а воедно се добро прифатени и почитувани од средината во која живеат и од семејствата. Мажите, според испитаничките, најчесто се во „поодминати“ години (40 и повеќе) или, како што истакна испитаничката којашто има личен пример во семејството: „На брат ми му минуваше младоста, наполни 34 години, па бараше жена што ќе му помага во земјоделието“.

Генерално, може да се заклучи дека без оглед на етничката припадност, степенот на образование, економскиот статус и местото на живеење, сите испитанички сметаат дека малолетните бракови влијаат исклучително негативно врз квалитетот на животот на девојчињата, особено затоа што тие не се подготвени за предизвиците коишто ги носи брачниот живот, што може да резултира и со насилен однос, како и за проблемите коишто може да настанат како резултат на малолетничка бременост и одгледувањето деца од страна на мајки коишто и самите се деца. Во однос на прашањето со „купени“ невести, сите испитанички се сложни дека овие жени без исклучок се полнолетни и најчесто возрасната граница помеѓу партнерите не е голема. Сите посочени примери укажаа дека овие невести доаѓаат од Албанија, при што лесно се вклопуваат во средината, а заедницата и семејството ги почитуваат.

Од добиените информации преку спроведување фокус-групи со претставнички на невладини организации од таргетираните региони коишто работат на областите опфатени со овој документ, добиени се следните податоци на оваа тема.

Учесничките во фокус-групата во Полошкиот регион сметаат дека малолетничките бракови се почести кај ромската популација во овој регион, каде што имало случаи и на девојчиња од седмо-осмо одделение кои го прекинувале образованието, основале вонбрачни заедници и за кратко време станувале мајки. Според нив, некои заедници се регистрираат со дозвола од родителите, а некои не. Претставничките на албанските организации истакнаа дека оваа појава во минатото била почеста кај албанската заедница, но дека денес е поретка. Сепак, тие истакнаа еден случај на девојка којашто станала мајка на 16 години, но бидејќи не можела да склучи формален брак, детето го носи нејзиното презиме.

Во однос на „купените“ невести, претставничките на организациите информираа дека во нивниот регион постојат вакви невести коишто доаѓаат од Албанија, при што тие најчесто се на возраст помеѓу 35 и 40 години, додека нивните сопрузи се најчесто над 45 години. Една од учесничките истакна: „јас познавам многу луѓе од овде, од регионот, што едноставно немаат друго чаре, знаат дека постои таква можност, но тоа не значи дека им даваат пари таму на луѓето, дека ги купуваат...“. Тие истакнаа дека во многу случаи се работи и за вдовци, коишто се постари и не сакаат сами да живеат, а поради, како што рекоа: „тука обично

вдовиците не се мажат, порано се мажеле дека немало кој економски да ги издржува, а сега сами си работат, ретко од нив да се премажат“, затоа вдовците се принудени да побараат невести од други држави.

Учесничките во фокус-групата во Југоисточниот Регион истакнаа дека во тој регион малолетните девојчиња најчесто започнуваат вонбрачни врски, по што го напуштаат училиштето и кога ќе наполнат 16 години, формираат формална брачна заедница со дозвола на родител. Како што истакна една од учесничките: „јас одев во основно училиште во Муртино, на 14 години уште во основно, останува бремена и тоа е, зборувам за турско население“. Друга учесничка, којашто работи во образовниот сектор и е класна на паралелка во којашто мнозинство се ученици од турска етничка заедница, смета дека денес има поголема достапност до информации и слободен пристап до нив, па затоа се изненадила кога родителите на девојче од македонска етничка заедница дошле во училиштето да ја информираат дека таа на 16 години (втора година средно училиште), ќе стапи во брак. Учесничката истакна: „родителите дојдоа и кажаа дека е добро што се земаа, бидејќи тој бил од добро ситуирано семејство, јас како класен раководител останав без зборови“. Сепак, како што потенцира таа, дел од вината треба да ја преземат и образовните институции, бидејќи сакајќи да ги заштитат семејствата од комплицирани процедури и финансиска штета, ја прифаќаат новонастанатата ситуација, наместо да ги информираат останатите институции за случајот.

Во однос на „купувањето“ невести, претставничките на организациите кои учествуваа во фокус-групата информираа дека се запознаени со случаи кога невестите од Албанија се плаќаат и по 3000 евра, при што за целата процедура посредува човек од Прилеп. Според нив, се работи за „легален и добро организиран криминал“, при што доколку има некакви „проблеми“ со невестата, таа може и да се замени со друга или, како што истакна една од учесничките, таа посведочила на момент кога посредникот му рекол на „младоженецот“: „Е па добро, ќе ја однесам, па друга ќе ти дадам за тие пари“. Сепак, во сите случаи се работи за полнолетни жени на средна возраст, при што најчесто возрасната граница помеѓу партнерите се движи од 10 до 12 години. Испитаничките истакнаа дека овие жени, речиси без исклучок, добро се прифатени од средината и заедницата и лесно се вклопуваат во неа.

Според учесничките во фокус-групата од Источниот Регион, во овој регион малолетничките бракови се многу ретки и речиси искоренети, иако понекогаш им се случуваат на повозрасни тинејџери/ки, најчесто со врсници/чки, поради непланирана бременост. Според нивните искуства, речиси секогаш таквите бракови се нефункционални затоа што младите не се подготвени за предизвиците што ги носи брачниот живот, особено родителството.

Учесничките во фокус-групата од Југозападниот Регион истакнаа дека во некои области каде што живеат Роми малолетничките бракови се речиси искоренети, иако во последните години повторно имало неколку регистрирани случаи. Инаку, сметаат дека ваквите бракови се инцидентни, како резултат на непланирана бременост и најчесто меѓуврснички, па сметаат дека тоа не е некој загрижувачки тренд.

Учесничките во фокус-групите од Источниот и од Југозападниот регион го делат истото мислење како и учесничките од останатите фокус-групи во врска со „купените невести“ од Албанија. Тие истакнуваат дека жените што доаѓаат од таму најчесто доаѓаат поради супстандардните услови за живот во местото каде што потекнуваат (без водоводна мрежа и канализација и понекогаш и без струја), па преселбата во новото место на живеење им претставува можност за подобрување на квалитетот на животот. Како резултат на тоа, овие жени се подготвени домаќинските работи да ги работат брзо и вешто, а и лесно го совладуваат јазикот, поради што лесно се вклопуваат и во околината. Сепак, положбата во која се наоѓаат, со оглед на тоа што имаат многу малку познати луѓе во државата и не можат да побараат итна поддршка, ги прави мошне ранливи и изложени на ризик, т.е. зависни од добрата волја на младоженецот/сопругот и неговото семејство.

Согледувајќи ја состојбата преку добиените информации од централните и локалните институции, реализираните интервјуа со жени од руралните средини, како и фокус-групите составени од претставнички од НВО, сметаме дека е потребно креирање политики и мерки коишто ќе влијаат директно врз намалување на бројот на малолетничките бракови со цел подобрување на квалитетот на животот на девојчињата, како и мерки коишто ќе го дестимулираат „купувањето“ невести од други држави.

Законодавството во Република Македонија треба да се допрецизира, особено во насока на воведување санкции за полнолетните лица коишто се во вонбрачна заедница со постари малолетнички. Истовремено, мора да се воведат систем за евидентирање на вонбрачните заедници, посебно оние во коишто еден или двајцата партнери се малолетни, од страна на Министерството за труд и социјална политика. Со цел намалување на формално склучените малолетнички бракови, потребна е измена на законската регулатива во насока на зголемување на старосната граница кога може да се стапи во брак, како и континуирана едукација и на родителите и на децата за штетните последици коишто може да настанат како резултат на тавкиот брак. За да се влијае врз намалување на случаите на „купување“ невести од други држави, потребно е воведување санкции за луѓето коишто посредуваат во овој процес, како и дестимулација на луѓето коишто се одлучуваат за стапување во ваков брак.

Социјална заштита

Според истражувањето за рурални жени на UN Women⁹¹, овие жени претставуваат една четвртина од светското население. Тие се лидерки, производителки, претприемачки и давателки на услуги, а нивниот придонес е од витално значење за благосостојбата на семејствата, заедниците и економиите, како и за остварувањето на Милениумските развојни цели. Руралните жени сочинуваат голем дел од земјоделската работна сила, произведуваат поголем дел од одгледуваната храна, особено во егзистенцијалното земјоделство, и вршат најголем дел од неплатената работа во руралните средини.

Главните социјални проблеми што ги погодуваат жените од руралните области се сиромаштијата и ниските стандарди на живеење. Руралните жени генерално се невработени, бидејќи за работата што ја вршат, било да се однесува на домашните обврски било на земјоделски/сточарски активности, најчесто не остваруваат приход, а истовремено не можат да остварат и одредени права. Овој проблем го воочила и Европската Унија, како во земјите членки, така и во дел од земјите кои не се нејзини членки, и во тој контекст во еден од извештаите на Комисијата за еднакви можности на жените и мажите, препорачува земјите да воспостават јасни законски одредби за ситуацијата намагање на брачните другари, како и да го признаат правото на породилно отсуство и надоместоци за мајчинство, како и автономните права на социјална заштита за помош на брачните другари на самовработени работници⁹².

За жал, поради доминацијата на одредени состојби во руралните средини, како што се невработеноста, сиромаштијата, лошата инфраструктурна поврзаност со градовите и достапноста до основни образовни, здравствени и социјални услуги, како и опстојувањето на традиционалниот и патријархален менталитет којшто наметнува стереотипни улоги за жените и мажите, истовремено ограничувајќи го влијанието на жените и во приватниот и во јавниот живот, жените во руралните средини се соочуваат со големи предизвици во остварувањето на своите права и на правата од областа на социјалната заштита. Во Член 2 од Законот за социјална заштита стои дека „социјалната заштита е систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита“⁹³. Социјалната заштита е дејност од јавен интерес којашто се одвива преку сет на мерки коишто на ранливите категории на граѓани им овозможуваат социјална превенција, вонинституционална и институционална заштита, како и парична помош од социјална заштита. Член 9 од истиот Закон регулира дека „покрај мерките за социјалната заштита на граѓаните што се утврдени со овој Закон, грижата на Републиката за спречување на настанување на социјален ризик се остварува и

91 Rural Women, Their Contributions and Challenges, to Be Highlighted at UN Commission on the Status of Women, - February 23, 2012

92 „Rural women in Europe“ - Committee on Equal Opportunities for Women and Men Rapporteur: Ms Carmen Quintanilla Barba, Spain, EPP/CD – p.17

93 Закон за социјална заштита – Консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09, бр. 36/11, бр. 51/11, бр. 166/12, бр. 15/13, бр. 79/13, бр. 164/13, бр. 187/13, бр. 38/14, бр. 44/14, бр. 116/14, бр. 180/14, бр. 33/15, бр. 72/15, бр. 104/15, бр. 150/15, достапен на: <http://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2017/07/Zakon-za-socijalna-zastita.pdf>

преку преземање на мерки во даночната политика, вработувањето, политиката за стипендирањето, домувањето, заштита на семејството, здравството, воспитанието и образованието и во други подрачја во согласност со закон⁹⁴. Законот за социјална заштита забранува секаков вид на дискриминација по различни основи, меѓу кои и полот, во процесот на остварување на правата од социјалната заштита. Помеѓу мерките за остварување социјална заштита е и социјалната превенција којашто треба да овозможи спречување на појавување на социјален ризик, или, пак, негово рано откривање и третирање, со цел надминување или ублажување на штетните последици од тој ризик. Оваа мерка се спроведува преку активности поврзани со подигнување на свеста кај граѓаните, особено кај оние од ранливи групи, едукација, советувања и обезбедување на соодветна помош, во согласност со конкретните потреби. Вонинституционалната заштита, којашто се остварува преку центрите за социјална заштита, подразбира сет на мерки коишто им овозможуваат надминување на одредени проблематични состојби и ризици на различни целни групи, додека, пак, институционалната заштита подразбира право на оспособување за работно-производна активност и право на сместување во установа за социјална заштита. Законот за социјална заштита го регулира и начинот на стекнување право на парична помош од социјална заштита. Членот 45 став 1 од Законот регулира дека: „право на социјална парична помош има лице способно за работа и домаќинство*, материјално необезбедено и кое според други прописи не може да обезбеди средства за егзистенција“⁹⁵. Носител на ова право може да биде само невработено лице, кое активно бара работа во согласност со Законот за вработувањето и осигурување во случај на невработеност⁹⁶, материјално необезбедено* и кое според други прописи не може да обезбеди средства за егзистенција. Член 47, став 3 од Законот за социјална заштита регулира дека: „висината на социјалната парична помош од ставот 1 на овој член се усогласува со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика во јануари за тековната година и претставува основица за висината за социјална парична помош за наредната година“⁹⁷.

За добивање конкретни статистички податоци коишто ќе покажат колку руралните жени од таргетираните области ги користат правата и услугите коишто произлегуваат од социјалната заштита, беше испратено барање за достапност до информации од јавен карактер до Министерството за труд и социјална политика (МТСП).

94 Исто

* Во согласност со Законот, домаќинството подразбира заедница на членови на семејството и други роднини меѓу кои не постои законска обврска за меѓусебно издржување, кои заеднички придонесуваат, стопанисуваат и трошат.

95 Исто

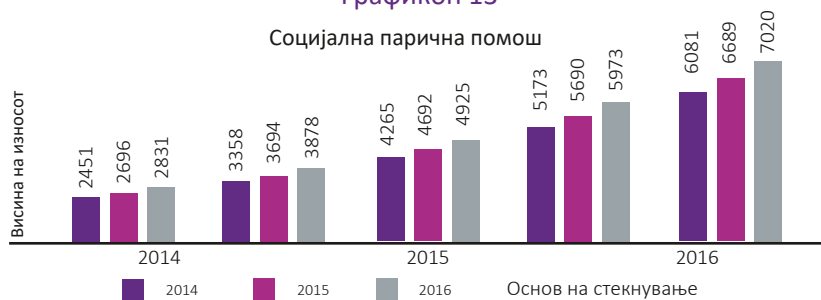
96 Закон за вработувањето и осигурување во случај на невработеност – Пречистен текст, достапно на: <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-vrabotuvaneto-i-osiguruvane-vo-sluchaj-na-nevработеност-Prechisten-tekst-25-07-2014.pdf>

*Според Законот, за материјално необезбедено се смета лице и домаќинство кое остварува приходи по сите основи пониски од износот на социјалната парична помош, утврден со овој закон и кое не поседува имот и имотни права од кои може да се издржува.

97 Закон за социјална заштита – Консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09, бр. 36/11, бр. 51/11, бр. 166/12, бр. 15/13, бр. 79/13, бр. 164/13, бр.187/13, бр. 38/14, бр. 44/14, бр.116/14, бр. 180/14, бр. 33/15, бр. 72/15, бр. 104/15, бр. 150/15, достапен на: <http://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2017/07/Zakon-za-socijalna-zastita.pdf>

Доколку се погледнат добиените одговори дадени во Графикон 13, коишто се однесуваат на висината на социјалната парична помош во изминатите три години, може да се забележи дека таа бележи пораст во сите категории за стекнување на социјална парична помош*.

Графикон 13

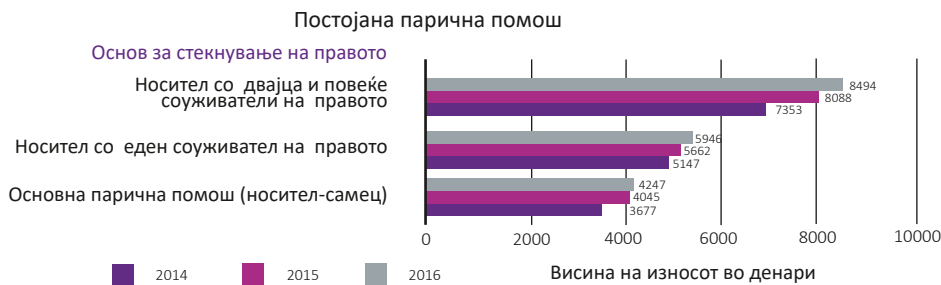

Според Законот за социјална заштита, носителот на правото на социјална парична помош се определува од страна на центрите за социјална заштита и тој треба да ја потврди состојбата на месечните приходи за себе и сите членови во домаќинството, со цел да го оствари ова право.

Членот 57 од овој Закон регулира дека „право на постојана парична помош има лице неспособно за работа и материјално необезбедено*, кое не може да обезбеди средства за својата егзистенција врз основа на други прописи“⁹⁸. Неспособноста за работа, според Законот, произлегува од одредени здравствени, возрасни или социјални состојби. Носителот на ова право е лицето коешто е неспособно за работа, како и друг член на семејството, како соуживател на помошта, исто така неспособен за работа, или дете до навршени 18 години, односно до 26 години, ако е на редовно школување. Според Законот, висината и на ова право се усогласува со порастот на трошоците за живот за претходната година, исто како и висината на социјалната парична помош.

Доколку се погледнат одговорите од МТСП дадени во Графикон 14, коишто се однесуваат на висината на постојаната парична помош во изминатите три години, исто така може да се забележи пораст во сумата во сите категории за стекнување на постојаната парична помош.

Графикон 14

*Основите за стекнување на социјална помош се следни: 1 – лице; 2 – семејство и домаќинство со два члена; 3 – семејство и домаќинство со три члена; 4 – семејство и домаќинство со четири члена; 5 – семејство и домаќинство со пет и повеќе членови

*Според Законот, за материјално необезбедено се смета лице кое нема приходи или чии приходи по сите основи по член на семејство се помали од 5.000 денари, усогласени со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика во јануари за тековната година и не поседува имот и имотни права од кои може да се издржува.

98 Исто

Според член 38 од Законот за заштита на децата: „родителски додаток за дете остварува мајка за своето трето живородено дете“⁹⁹. За да го оствари ова право, мајката треба да биде државјанка на Република Македонија, да има постојано место на живеење во државата во последните 3 години пред поднесување на барањето, да се грижи за своите деца, односно да нема одземено родителско право над некое од нив, тие да бидат редовно вакцинирани и дел од задолжителниот образовен систем, а истовремено таа редовно да вршела здравствени контроли и прегледи во текот на бременоста. Во случаи кога мајката не е жива, да го напуштила детето, или од оправдани причини* е спречена непосредно да се грижи за детето, правото наместо мајката може да го оствари таткото или старателот, доколку се исполнети горенаведените услови. Висината на износот на родителскиот додаток за трето дете, според законот, се усогласува со порастот на трошоците на живот за претходната година објавени од Државниот завод за статистика во јануари за тековната година.

Според Законот за социјална заштита, член 70 „право на парична помош има мајка која родила четврто живородено дете од 1 јануари 2009 година“¹⁰⁰, при што за да може да го користи ова право, мајката треба да се грижи за децата до 18 години, да не ѝ биде одземено родителското право над ниту едно од децата, да е невработена и да не користи право на пензија по наполнување на 62 години живот. Според член 9 став 2 од Законот за изменување и дополнување на законот за заштита на децата, „усогласувањето на висините на правото на родителски додаток за дете од 2010 година ќе се врши со порастот на трошоците на живот за претходната година објавени од Државниот завод за статистика, во јануари за тековната година“¹⁰¹.

За да се истражи колку мајки од таргетираните региони ги користат овие надоместоци, беа побарани официјални податоци од страна на МТСП. Во однос на бројот на случаи на побаран и/или одобрен надоместок за трето и четврто дете од страна на мајката, од МТСП информираат дека во изминатите три години има вкупно 23.855 мајки кориснички на родителскиот додаток за трето дете, односно 837 мајки кориснички на родителскиот додаток за четврто дете на територијата на Република Македонија. Бројот на мајки коишто се кориснички на ова право од таргетираните региони изнесува вкупно 1.925 мајки кои користат надоместок за трето дете, односно 54 коишто користат надоместок за четврто дете. Деталниот приказ поделен по општини од таргетираните региони е прикажан во Табела 1.

99 Закон за заштита на деца, Консолидиран текст „Службен весник на РМ“ бр.23/13; бр.12/14; бр.44/14; бр.144/14; бр.10/15; бр.25/15 и бр.150/15, достапен на <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/>

*За оправдани причини, според законот, се сметаат подолготрајно континуирано болничко лекување на мајката, сериозно нарушена здравствена состојба на мајката, студиски престој, усовршување и специјализација на мајката, како и одземена деловна способност на мајката.

100 Закон за социјална заштита – Консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09, бр. 36/11, бр. 51/11, бр. 166/12, бр. 15/13, бр. 79/13, бр. 164/13, бр.187/13, бр. 38/14, бр. 44/14, бр.116/14, бр. 180/14, бр. 33/15, бр. 72/15, бр. 104/15, бр. 150/15, достапен на: <http://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2017/07/Zakon-za-socijalna-zastita.pdf>

101 Законот за изменување и дополнување на законот за заштита на децата, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 156/09, достапен на: <http://www.sivesnik.com.mk/Issues/8816D57FCA81034AB22F688B6319BD6D.pdf>

Табела 1

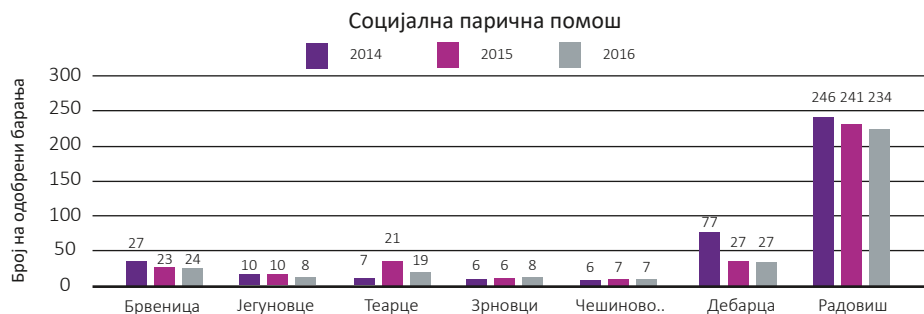
ЦСР/таргетирана општина	Родителски додаток за трето дете	Родителски додаток за четврто дете
ЦСР Охрид / Дебарца	29	/
ЦСР Дебар / Центар Жупа	140	6
ЦСР Македонски брод / Пласница	104	4
ЦСР Тетово / Брвеница	188	5
ЦСР Тетово / Јегуновце	103	4
ЦСР Тетово / Теарце	256	2
ЦСР Гостивар / Врапчиште	200	8
ЦСР Струмица / Ново Село	68	3
ЦСР Радовиш / Радовиш	477	10
ЦСР Радовиш / Конче	57	2
ЦСР Валандово / Валандово	129	2
ЦСР Штип / Карбинци	85	5
ЦСР Кочани / Зрновци	20	/
ЦСР Кочани / Чешиново – Облешево	39	/
ЦСР Делчево / Делчево	120	3

За добивање одредени квалитативни податоци коишто треба да дадат увид во перцепцијата на Министерство за труд и социјална политика (МТСП) кон искористувањето на правата коишто произлегуваат од социјалната заштита од страна на руралните жени, во спроведеното интервју со претставничката на Министерството беа поставени сет прашања на оваа тема. Таа истакна дека од 2006 година до денес е зголемен бројот на центрите за социјална заштита (ЦСР) од 24 на 30, колку што има денес на територијата на Република Македонија, со цел да бидат достапни до граѓаните. Според неа, од културолошките традиции и патријархалните сфаќања на заедниците, зависи кој ќе пристапи до ЦСР заради остварување на одредено право. Во потрадиционалните заедници, генерално почесто пристапуваат мажите од жените. Како што истакна таа, „според анализата за родово одговорно буџетирање 2008-2009 мажите се во најголема мера и носители на социјалната помош. Сега верувам дека има измени и зголемен е бројот на жените. Посебно заради правото на надомест од 1000 денари за средношколци каде што носител на правото мора да е мајката“. Во однос на социјалните услуги, жените од руралните средини најчесто користат: право на социјална заштита, туѓа нега, трето дете, еднократна помош, поддршка за средношколци, а особено ги користат оние каде што се бара жената да е носител.

За добивање конкретни статистички податоци од таргетираните региони, за потребите на истражувањето беа испратени барања за достапност до информации од јавен карактер до 6 центри за социјална работа, од коишто 4 испратија одговор.

Во однос на бројот на случаи на побарана и/или одобрена парична помош од социјална заштита од страна на жени поделени по возраст и етничка припадност, од ЦСР Тетово информираат дека во изминатите 3 години имаат одобрени вкупно 149 барања за социјална парична помош на жени од општините Брвеница, Јегуновце и Теарце, при што поголем број на кориснички се припаднички на македонската етничка заедница, вкупно 85, додека помал број на албанската, 64 и тие се на возраст од 24 до над 65 години. Од ЦСР Кочани информираат дека во изминатите 3 години имаат одобрени вкупно 20 барања за социјална парична помош на жени од Општина Зрновци и исто толку барања на жени од Општина Чешиново – Облешево, при што сите кориснички припаѓаат на македонската етничка заедница и се на возраст од 40 до 63 години. Од ЦСР Охрид информираат дека во изминатите 3 години имаат одобрено вкупно 131 барање за социјална парична помош на жени од Општина Дебарца, при што најмладата корисничка на ова право имала само 24 години, додека најстарата 95 години. Од вкупниот број на барања, 125 биле поднесени од страна на припаднички на македонската етничка заедница, додека 6 од страна на припаднички на албанската заедница. Од ЦСР Радовиш информираат дека во изминатите 3 години имаат одобрено вкупно 721 барања за социјална парична помош на жени, при што најголем број на кориснички се припаднички на македонската етничка заедница, вкупно 619, додека 92 се припаднички на турската етничка заедница, а помал број, 3, се припаднички на влашката и 7 се припаднички на српската етничка заедница. Возраста на корисничките се движи од 26, па до над 75 години. Одобрената социјална помош во таргетираниот регион, поделена по години и општини е дадена во Графикон 15.

Графикон 15

Од добиените информации преку интервјуирање жени од различна етничка припадност, со различен степен на образование и со различен економски статус во таргетираните региони, добиени се следните податоци поврзани со нивната социјална заштита.

Испитаничките во Полошкиот Регион генерално се добро запознаени со можностите кои ги нуди државата за користење на социјалната помош и заштита, но најчесто не ја користат затоа што оние семејства кои имаат потреба од ваков тип на помош се во тешка финансиска состојба и не можат да си дозволат да одвојат од семејниот буџет средства за да ги обезбедат потребните документи, а притоа и финансиската помош која треба да ја добијат сметаат дека е многу мала. Како што истакна една од испитаничките: „и таа помош што ја даваат е многу мала, документите што треба да ги поднесеш коштаат повеќе од

помошта“. Истовремено за повеќето од нив е сложена постапката за собирање различни документи, особено доколку се бара и повеќекратно патување до населеното место каде што има центар за социјални работи или, пак, до Скопје, бидејќи тоа им претставува дополнителен трошок на нивните и онака мали семејни буџети. Како што ни рече друга испитаничка: „Кога беше опериран мажот во Скопје, ние плативме и треба социјално да ни ги врати парите и сè уште не ми се вратени. Ме враќаа да доаѓам неколку пати и ми бараа нови и нови документи и сега веќе не одам, бидејќи ми е трошок одењето во Скопје“. Според одговорите на испитаничките, се покажа дека во најголем број случаи овие жени користат родителски додаток за трето дете, како и додаток за неа на болен член на семејството, додека во помал број случаи – социјална помош. Спроведените интервјуа во Југозападниот Регион, во населените места во Општина Дебрца кои важат за посиромашни рурални средини, покажаа дека сепак поголемиот дел од интервјуираните жени не користат никаква социјална помош. Една од испитаничките која пред многу години со семејството живеела во блискиот град истакна: „порано земав социјална помош и после ми ја скинаја зошто дојдов овде на село. Маж ми не работеше, на село сметаја сум имала стока, сум чувала крави, нивје сум имала, нивје сум работела, а нивјето не беа на нас, беа на старите“. Нејзиниот впечаток беше дека неправедно ѝ била укината социјалната помош. Друга испитаничка која пред многу години примала социјална помош исто така го сподели своето негативно искуство од користењето на социјалната помош бидејќи добивала сума со која не можела да ги задоволи основните животни потреби, или како што изјави таа: „добив пред многу години, кога бев без работа, ама добив сума со која не можеш да преживиш“. Некои од испитаничките од овој регион земаат додаток за трето или четврто дете, истакнувајќи дека тоа е главната причина што ја задржале бременоста. Дел од нив истакнуваат дека поради своето ниско образование и неквалификуваност се пријавиле како неактивни во АВРМ и се издржувани од сопрузите кои се печалбари и поголемиот дел од годината го поминуваат работејќи во странство.

Испитаничките во Источниот Регион беа делумно запознаени со правата што им овозможуваат социјална заштита, како и можностите за социјална помош. Како што истакна една испитаничка на којашто ѝ починал мажот рано: „Криво ми е што ни стипендија не земаа децата. Пробував, но не добија. Причината што ме одбиваа, беше ваљда дека земам социјална пензија и го надминував финансискиот лимит“. Овие испитанички беа подобро запознаени со родителскиот додаток за трето и четврто дете, како и со детскиот додаток, помош којашто дел од нив ја користат.

Министерството за труд и социјална политика, со цел унапредување на социјалната превенција и приближување на социјалната заштита до граѓаните на целата територија на Република Македонија, го има реализирано проектот „Отворени денови за социјална заштита во рурални средина“¹⁰². Основната цел на овој проект е приближување на социјалната заштита и социјалната работа до жителите во руралните средини, превенирање и рано откривање на изложеноста на социјален ризик, како и навремена интервенција од страна на центрите за социјална работа. Проектот е реализиран во три фази: прва фаза,

102 Повеќе информации достапни на: <http://www.mtsp.gov.mk/otvoreni-denovi-na-socijalna-zashtita-vo-ruralni-sredini.nspix>

во период септември-ноември 2013 година, втора фаза, во текот на 2014 година во периодот февруари-јуни, и трета фаза, во периодот септември-декември 2014. Според податоците од МТСП, во трите фази со различни информативни активности биле опфатени вкупно 1827 населени места (на официјалната страна на МТСП нема податоци кои општини биле опфатени со проектот) и над 10.000 граѓани, сепак ниту една од нашите испитанички не беше запознаена дека претставници на оваа институција имале одредени активности во нивното населено место.

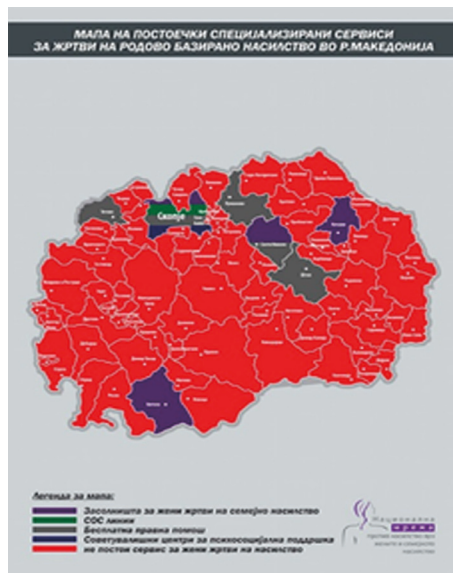
Во однос на проблемот со семејното насилство и неговото пријавување во центрите за социјални работи од страна на руралните жени, од Министерството сметаат дека поради културолошки стеги и традиционални вредности, страв од неизвесност и срам, не секогаш жените се одлучуваат да пријават, а доколку случајот не се пријави, тој не се ни евидентира. Просечната возрасна граница на тие што пријавуваат е од 18 до 46 години, според извештаите што ги имаат во министерството, во 2015 година има пријавено вкупно 289 жртви од рурална средина, во 2016 година вкупно 284 жртви, додека во 2017 година, заклучно со септември, има пријавено 166 жртви. Во однос на видовите на насилство коишто се пријавени, од министерството информираат дека се работи за психолошко насилство, физичко насилство, сексуално насилство и економско насилство. Сепак тие истакнуваат: „тука има проблем, ние водиме евиденција на пријавените во ЦСР, а МВР има друга бројка, од тие што пријавуваат во полиција. Има и такви што се пријавуваат и на двете места. МВР мора да постапат по секоја пријава, а бројките се различни. Главно е кој на кого повеќе му верува во решавање на проблемот“. Според нив, комуникацијата помеѓу ЦСР и МВР е задоволителна, но сепак настануваат проблеми во ситуации кога жртвата се предомислува и ја прекинува започнатата постапка, во таквите случаи невозможно е да се очекуваат какви било резултати. Од Министерството сметаат дека по ратификување на Истанбулската конвенција*, ќе се надминат голем дел од проблемите, како на пример оној што настанува поради отстранување на жртвите (најчесто жените и децата) од домот, со тоа што ќе се отстранува насилникот.

Според информациите од Министерството, на територијата на Република Македонија во моментот има само 4 шелтер регионални центри за жртви на семејно насилство, кои се организациски единици на ЦСР – МТСП, едно засолниште и еден кризен центар за сместување 24/48 часа, менаџирано од страна на невладината организација, а финансиски поддржано од МТСП. Според Националната мрежа против насилство врз жените и семејното насилство,* во студијата „Мапирање на достапните услуги за жени жртви на насилство во Република Македонија“, за унапредување на системот на заштита и надминување на предизвиците поврзани со семејното насилство, меѓу другите препораки, се препорачува и „отворање специјализирани шелтер-центри за жени жртви на насилство, достапни во секој регион, со едно место на секои 10.000 жители; или доколку шелтер-центрите се дел од општествена стратегија

* Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство, Истанбул, 2011 год. достапна на <https://rm.coe.int/168046253a>. Во моментот на спроведување на интервјуто, Конвенцијата не беше ратификувана. Собранието на Република Македонија, на седница одржана на 22.12.2017 година го усвои Предлог-законот за ратификација на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство (Истанбулска конвенција)

* За повеќе информации видете на: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/>

за интервенција, треба да постои место за едно семејство на 10.000 жени¹⁰³. Подобра илустрација на моментаната состојба со постоечките сервиси за жртви дадена е на слика 3*.

Од Министерството сметаат дека семејното насилство генерално влијае лошо врз животот, не само на жртвите, туку и на тие околу неа, блиското семејство, децата, соседите. Според нив, секоја жена треба да добие соодветна заштита. Тие истакнаа дека помошта што невладините организации им ја даваат на жртвите понекогаш е од пресудно значење, тие соработуваат на различни проекти со организациите, дури и една СОС линија за жртви, формирана од страна на Националниот совет за родова рамноправност* (НСРП) е префрлена во надлежност на МТСП. Според интервјуираната претставничка, Министерството за труд и социјална политика од 2004 година презема конкретни мерки и активности за превенција и заштита од семејно насилство. Донесена е законска рамка, подзаконски акти, протокол за соработка, изготвена е национална стратегија, изготвени се стандарди за постапување и за специјализирани услуги, воспоставени се советувалишта, засолништа, кризен центар, формирано е Национално координативно тело против семејно насилство. Таа информираше дека во периодот што следи ќе се унапредува системот на превенција, спречување и заштита од семејно насилство во согласност со ратификуваната конвенција на Совет на Европа – Истанбулската конвенција.

Од информациите добиени преку барање за достапност до информации од јавен карактер доставени до вкупно 6 центри за социјална работа кои ги опфаќаат таргетираните региони, добиени се податоци од вкупно 4 центри.

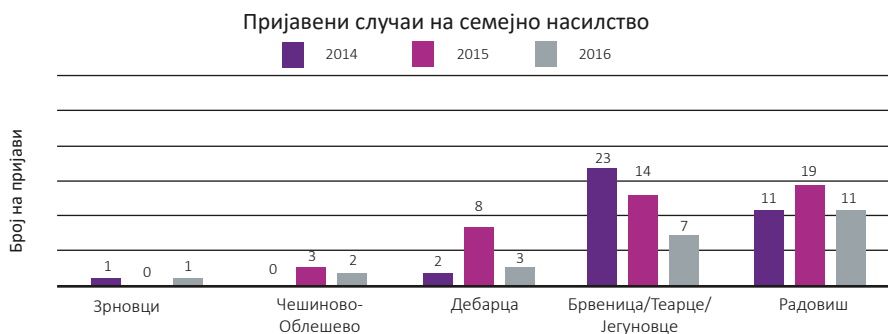
103 Мапирање на достапните услуги за жени жртви на насилство во Република Македонија, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство – Глас против насилство, Скопје 2016, стр. 34, достапно на: http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2016/06/Mapiran-e-na-servisi_final.pdf

* Достапно на: http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2017/08/12801210_755402404599520_60379744674071756_n.jpg

* За повеќе информации видете на: <http://www.sozm.org.mk/>

Во однос на бројот на случаи на пријавено семејно насилство од страна на жени, поделени по вид на насилството, возраст и етничка припадност, од ЦСР Тетово информираат дека во таргетираните рурални општини во изминатите 3 години имаат вкупно 44 пријави на семејно насилство, од коишто во 2014 поголемиот број на случаи се однесуваат на физичко насилство, додека во 2015 на психичко насилство, а во однос на етничката припадност на жртвите се работи за жени припаднички од македонската, албанската и ромската етничка заедница. Од ЦСР Кочани информираат дека од општина Зрновци во изминатите 3 години имаат вкупно 2 пријави за семејно насилство, додека од општина Чешиново – Облешево имаат вкупно 5 пријави. Сите жени коишто пријавиле насилство од горенаведените општини се од македонската етничка заедница, додека возраста им се движи од 28 до 45 години. Од ЦСР Охрид информираат дека од општина Дебарца, во изминатите 3 години, вкупно 13 жени поднеле пријави за семејно насилство, од кои 12 претставнички на македонската и 1 претставничка на албанската етничка заедница, сите на возраст од 17 до 49 години. Од ЦСР Радовиш информираат дека во изминатите 3 години, вкупно 41 жени поднеле пријави за семејно насилство, од кои 36 претставнички на македонската, 1 претставничка на албанската и 4 претставнички на турската етничка заедница. Возраста на жртвите се движи од 30 до над 65 години. Пријавените случаи на семејно насилство поделени по години и таргетираните општини се графички прикажани во Графикон 16, од којшто може да се забележи дека најголем број на случаи се пријавени во таргетираните општини во Полошкиот Регион во 2014 година.

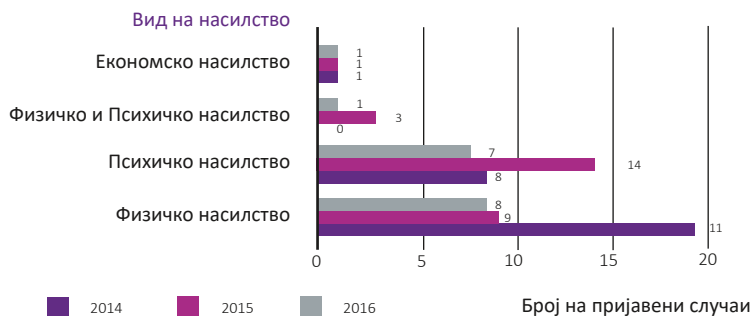
Графикон 16

Пријавените случаи на семејно насилство поделени по години и според видот на насилството се дадени во Графикон 17 (недостасуваат пријавените случаи во ЦСР Радовиш, бидејќи податоците за видот на насилството не се наведени во нивниот допис), од којшто може да се види дека најголем број на случаи на физичко насилство се пријавени во 2014 година, додека на психичко насилство во 2015 година.

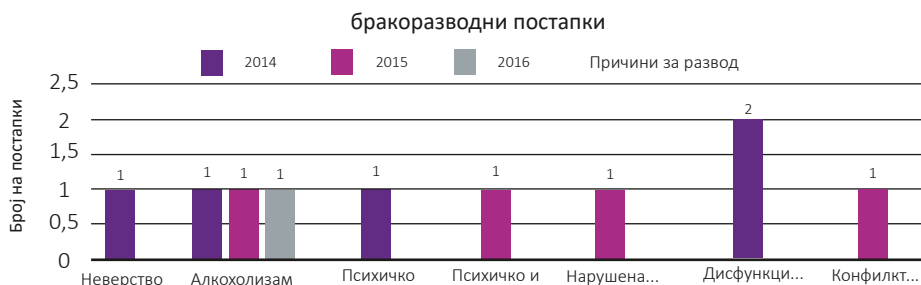
Графикон 17

Пријавено семејно насилство од старана ан жени

Во однос на бројот на бракоразводни постапки отпочнати од страна на жени, поделени по наведената причина за развод, возраст и етничка припадност на жената, од ЦСР Тетово информираат дека во 2014 година се поднесени вкупно 10 барања од страна на жени во таргетираните општини, од кои 3 од Македонки и 7 Албанки, во 2015 година се поднесени вкупно 6 барања за развод, од кои 5 од Албанки и 1 од Македонка и во 2016 година се поднесени вкупно 3 барања за развод, сите од Македонки. Од ЦСР Кочани информираат дека се поднесени вкупно 3 бракоразводни постапки во општина Зрновци и 4 во општина Чешиново – Облешево, сите од припаднички на македонската етничка задница, на возраст од 23 до 45 години. Од ЦСР Охрид информираат дека во изминатите 3 години се поднесени вкупно 3 бракоразводни постапки во општина Дебарца од страна на припаднички на македонската етничка заедница, на возраст од 31 до 42 години. Од ЦСР Радовиш информираат дека во изминатите 3 години се поднесени вкупно 22 бракоразводни постапки, од кои 16 се од страна на припаднички на македонската етничка заедница, додека 6 се од страна на припаднички на турската етничка заедница. Во однос на причините за поведување на бракоразводна постапка, според податоците дадени во Графикон 18, може да се заклучи дека најголем број на бракови биле разведени во 2014 година, и тоа поради дисфункционални односи. Во овие податоци недостасуваат податоците за причините за разведените бракови во таргетираните општини од Полошкиот Регион, како и од општина Радовиш, бидејќи не се наведени во одговорите на барањето испратено од ЦСР Тетово и ЦСР Радовиш.

Графикон 18

Во однос на проблемот со семејното насилство, испитаничките од Полошкиот Регион генерално се изјаснуваа дека знаат по некој случај во својата околина, но не и во своето пошироко семејство. Најголем дел од нив сметаат дека можат да препознаат семејно насилство, но по детален разговор може да се заклучи дека под семејно насилство го препознават претежно физичкото насилство. Исклучок од ова се жените кои имаат високо образование или, пак, се вклучени во активностите на здруженија на граѓани, кои истакнаа дека знаат да препознаат и психичко насилство. Испитаничките од албанската етничка заедница истакнаа дека во нивната заедница не е мал бројот на случаи кога насилството го вршат другите жени од семејната заедница, како золвата и свекрвата.

Сите испитанички потенцираа дека околината не се обидува да им помогне на жртвите бидејќи тоа се смета за семејна приватна работа, односно дека сите недоразбирања треба да се решаваат во кругот на семејството. Истовремено, тие сметаат дека голем дел од случаите не се пријавуваат поради недоверба кон полицијата, дека ќе преземе нешто за разрешување на случајот. Речиси сите испитанички, без оглед на етничката припадност, споделија различни видови на случаи на семејно насилство од својата околина. Како што истакна една испитаничка: „Пред некое време се случи тука во Врапчиште, мажот ја уби жената со секира. Таа се трудеше да побара помош, но немаше никаква реакција од полицијата и никој не сакаше да се меша во такви кавги. Овде успева тој што е партиски појак, во случајов мажот беше од фамилија на еден висок функционер на ВМРО ДПМНЕ и до ден денес не знаеме дали е во затвор“. Испитаничките истакнаа дека одреден број на случаи остануваат непроцесуирани бидејќи и самите жени жртви ги повлекуваат пријавите стравувајќи дека доколку средината дознае дека се малтретирани, нивната положба би се влошила и би се соочиле со осуда од заедницата во која што живеат. Една од испитаничките посочи еден случај: „Знам една жена, таа пробуваше да го реши проблемот сама, бидејќи кога го пријавила на крај заврши уште полошо за неа, па затоа жените не пријавуваат“. Жените од овој регион истакнаа дека во однос на слободата на движење, жените, особено во албанската етничка заедница, се сè уште ограничени, па така дури и ако имаат разбирање од мажот да се движат некаде сами, сепак наидуваат на неодобрување од околината.

Испитаничките во Југозападниот Регион генерално истакнаа дека знаат да препознаат семејно насилство, а една од испитаничките сподели случај на насилство во врска, при што девојката не го пријавува насилството кај надлежните институции. Како што рече: „Мисли дека ја сака и дека ќе се смени со текот на времето, а и срам ѝ е дека ќе ја осуди околината, па после нема да може да си најде нов дечко“. Една од испитаничките исто така рече: „Од мажите си патиме“. Психичкото насилство, како вид на насилство, е минимизирано и нормализирано, и доколку не премине во физичко насилство, па дури и додека не ја доведе жртвата до животозагрозувачка состојба, не се доживува како нешто особено трауматично или несекојдневно. Сите испитанички беа едногласни дека и доколку дознаат за ваков случај, не би пријавиле кај надлежните институции, бидејќи тоа ќе донесе срам за семејството, поради што се настојува да се прикријат сите вакви случаи.

За разлика од нив, кај испитаничките од Источниот Регион, одговорите варираа во зависност од местото на живеење, возраста и степенот на образование.

Повозрасните испитанички од едната општина, со основно и средно образование, истакнаа дека тешко може да препознаат семејно насилство затоа што семејствата ги кријат таквите случаи, а жените молчат и трпат. За разлика од нив, помладите испитанички коишто студираат нè информираа дека се запознаени со случај на момче коешто е насилно и коешто физички постојано ја напаѓало својата девојка, а во неколку случаи и нејзините сестра и мајка. Според нив, сите случаи биле пријавувани во полиција, но насилникот никогаш не бил притворен или, како што рекоа: „Што ако пријавуваше кога ништо не му можат, од „видно“ семејство е и слободно си шета“. И испитаничките од другата општина нè запознаа со конкретни случаи каде што поради ненавременото пријавување и несоодветното функционирање на институциите семејното насилство завршило трагично. Една од испитаничките посочи пример во селото за жена која го пријавувала случајот на насилство, но за жал, не добила никаква помош од институциите. Покрај секојдневната злоупотреба, мажот не ѝ дозволувал на жената ниту да работи, па така по 20-годишно трпење на секаков вид на насилство, жената во самоодбрана го убила сопругот и во моментот таа издржува затворска казна. Во конкретниот случај и жената и мажот биле високо образовани, што покажува дека не секогаш злоупотребените жени се со понизок степен на образование и поради страв за својата егзистенција не го напуштаат мажот. Друга испитаничка посочи пример од друго село кога повеќегодишно семејно насилство резултирало со убиство на жената, мажот и синот. Една од испитаничките од истото населено место, и покрај тоа што кажа дека препознава семејно насилство, рече дека не е запознаена со таков случај, иако е речиси невозможно да не слушнала за убиствата коишто останатите испитанички ни ги посочија, што ни укажува дека некои од жените сè уште не се подготвени отворено да зборуваат на оваа тема. Бавната или несоодветната реакција на институциите за разрешување на пријавените случаи на насилство кај жените предизвикува недоверба во системот, па поради страв за сопствениот живот и страв од осуда на средината во која живеат, тие многу често се одлучуваат да молчат. За жал, средината не секогаш умее да препознае жртва на семејно насилство и многу често таа го смета ова за приватна работа, поради што стои на страна.

Учесниците во фокус-групата од Полошкиот Регион истакнаа дека за нив голем проблем е тоа што во овој регион нема shelтер-центар за жртви на семејно насилство. Како што истакнаа, жртвите, откако ќе го пријават насилникот во полиција и во ЦСР, најчесто од институциите ги препраќаат кај невладините организации коишто се трудат да им обезбедат бесплатна правна помош, но за жал, немаат каде да ги сместат. Тие информираа дека месечно по 5-6 жени доаѓаат на консултации и советувања, некои од нив уште пред официјално да го пријават насилството во институциите. Една од учесничките сподели дека во многу случаи жртвите по пријавување на насилството, заминуваат кај своите родители, а доколку не можат таму да останат подолго, повторно се враќаат кај насилниците, бидејќи немаат средства и економски се зависни од мажот. Како што таа истакна: „Како не пријавувала, ама вика од него нема спас. Еднаш влезе кај мене дома со наочари и неќеше да ги извади, кога ги симна наочарите, што да видам, очите црни“. Учесничките истакнаа дека од голема важност е едукацијата и подигнувањето на јавната свест за ова прашање, поради што тие организирано делат информативни брошури на јавни настани во селата. Сепак, она за што тие се залагаат е заедно со општината, центарот за социјални работи

и бизнис заедницата да изнајдат начин за отворање на shelтер-центар каде што жртвите би можеле безбедно да се сместат до изнаоѓање на долготрајно решение.

Поголем дел на учесничките во фокус-групата од Југоисточниот Регион доаѓаа од женски невладини организации и имаа искуство во работа со оваа проблематика, пред сè во нудење на бесплатна правна помош, советување, охрабрување, едукација и слично. Тие беа едногласни дека постои стигма за ова прашање, особено во помалите средини во коишто сите се знаат меѓусебно, а истовремено кај руралните жени превладува одредена недоверба во институциите, страв им е да не скитаат низ институционални лавиринти и на крај повторно да завршат кај насилникот. Во однос на видовите на насилство коишто жените од овој регион ги препознаваат, голем дел од учесничките беа едногласни дека превладува физичкото насилство, за семејно насилство се смета само она што се случува дома, меѓу маж и жена, додека родово базираното насилство, а особено она што се случува меѓу партнерите, е речиси непрепознаено и воопшто не се перципира како семејно насилство. Или, како што една испитаничка раскажа: „Девојче, 4-та година средно, кажува дека дечкото ја тепал пред цело школо и вика ама јас сум крива, он ми купи телефон и јас не му кренав, а се знае зошто ми го купил... Она смета дека ова не може да биде семејно насилство, бидејќи они не се семејство, затоа сметам дека треба многу повеќе да ги информираме младите“. Истовремено, дел од учесничките сметаа дека shelтер-центар за жртви на семејно насилство треба да биде сигурна кука чијашто местоположба ќе ја знаат само луѓето коишто работат на оваа проблематика. Според нив, недозволиво е претставници на институции да се сликаат и да го промовираат отворањето на shelтер-центар јавно. Друг проблем што учесничките го истакнаа е недоволно добрата и брзата респонзивност на институциите кога жена од рурално место ќе дојде да пријави насилство, или како што истакна една учесничка: „жртвата едвај нашла начин и собрала храброст да дојде, не смеат да ја оставаат да чека, да ја препраќаат, да не ѝ пружат помош и поддршка или да го подведуваат насилството под друго како љубовни проблеми на пример“.

Согледувајќи ја состојбата преку добиените информации од централните и локалните институции, реализираните интервјуа со жени од руралните средини, како и фокус-групите составени од претставнички од НВО, сметаме дека е потребно креирање на политики и мерки коишто ќе влијаат врз подигнување на свеста кај граѓаните за проблемот со семејното насилство, што ќе доведе до директно намалување на бројот на случаи на семејно насилство и подобрување на квалитетот на животот на жените во руралните региони.

За таа цел, потребно е воспоставување на функционален систем за координација помеѓу МВР и ЦСР во однос на пријавувањето и постапувањето по случаи на семејно насилство, вклучително и водење на заеднички усогласена статистика. Потребно е воспоставување систем за следење на постапувањето на сите институции коишто имаат надлежност да реагираат во случаи на семејно насилство, сексуално насилство или какво било родово базирано насилство, со цел навремено реагирање и соодветно санкционирање доколку не се постапува според пропишаните протоколи на однесување во вакви случаи. Од огромна важност е дополнителна едукација и сензитивитизација на службениците

коишто остваруваат првични контакти со жртвите, како што се полициските службеници, службениците вработени во центрите за социјална работа, како и здравствените работници во однос на постапувањето со жртвите во случаи на семејно насилство, сексуално насилство или какво било родово базирано насилство. Истовремено, потребно е да се зајакне улогата на координаторите за еднакви можности во министерствата, како и во локалните самоуправи, преку воведување мерки за оценување на секторите од нивна страна, со што би се овозможило поголемо актуелизирање на оваа проблематика и координиран пристап во нејзиното разрешување. Со цел охрабрување на жените отворено да говорат на овие теми, да ги актуелизираат и да бараат изнаоѓање на соодветни решенија, потребно е зајкнување на локални лидерки коишто ќе се мотивираат да останат во своите средини и да работат врз подигнување на свеста за ова прашање. Од огромно значење е организирање кампања во руралните средини за подигнување на свеста за правата, можностите и потребата од воспоставување на родовата рамноправност, насочена еднакво и кон мажите и кон жените.

Јуручки

Вовед

Во рамките на истражувањето, проектниот тим се обиде да ги истражи и предизвиците со коишто се соочува една подгрупа на рурални жени, идентификувани како особено специфични и ранливи. Станува збор за група на жени од турска етничка припадност, Јуручки, кои се најзастапени во југоисточниот дел на Македонија, во општините Карбинци и Радовиш. Тие се водат како номадски народи од туркменистанско потекло кои емигрирале од степите од централна Азија во Анадолија, а од таму во неколку бранови се населиле во источните делови на Балканот па и во Македонија, каде што живеат до ден-денес изолирани од градските метежи, на тој начин зачувувајќи ја својата автентичност. Точниот број на жените што припаѓаат на оваа етничка заедница е непознат затоа што, според пописот, се водат како турска националност. Зборуваат на специфичен турски дијалект којшто често е непознат и неразбирлив и за говорителите на стандардниот турски јазик.

Главна карактеристика на оваа етничка група е нејзината изолираност и неинтеграција со останатиот дел од македонското општество. Всушност, и во самата земја, од страна на припадничките на останатите етнички групи, особено на мнозинската, Јуручките се доживуваат како егзотично племе кое живее според сопствени обичаи и традиции. Сепак, мало загревање под површината открива дека разликите и не се толку големи, односно дека силниот патријархално уредување според кое се водат овие заедници е само порудиментарна форма на патријархатот присутен и во останатите рурални, а и урбани средини.

Јавните перцепции на животот на Јуручките главно се фокусираат врз нивните антрополошки и етнички особености, без притоа критички да го опсервираат неуспехот на државата да понуди можности за интеграција и просперитет на оваа етничка група. Низ медиумските написи тие се сведени на нема (поради непознавањето на македонскиот јазик) група на љубопитни, но многу послушни и покорни, „вешти“ (во кулинарството) жени, во весели живописни носии. Недостатокот на јавно достапни услуги уште повеќе ја засилува и ја нагласува нивната изолација, а со оглед на сиромашните и често супстандардни услови во кои живеат, ги изложува жените, кои традиционално се врзани за приватната сфера и имаат минимално образование, на многу висок ризик од економско, физичко и сексуално насилство.

Една голема пречка за поефикасна интеграција на овие жени во општеството е непознавањето на македонскиот јазик. Со оглед на нискиот степен на образование и недоволните можности што она образование што го имаат ги нуди за изучување на македонскиот јазик, тие остануваат во голема мера отсечени од институциите што се должни да им обезбедат можности и заштита. Како што вели лекарката во селото: „Откако пред 20 години почнаа да ставаат сателитски антени, речиси и не слушаат програма на македонски на медиумите, мислиш живеат некаде во некое село во Турција. За Македонија не знаат ништо, ниту ги интересира. Да ги прашаме сега најверојатно нема да знаат ниту кој е премиер, ниту кој е претседател“.

Меѓу другото, кога станува збор за остварувањето на правата на овие жени, може да се каже дека државниот и судскиот апарат со своите механизми за санкционирање семејно и сексуално, односно родово базирано насилство, се речиси целосно нефункционални и уредувањето на ваквите деликти е оставено на обичајното право на заедницата, која речиси редовно работи за заштита на „честа на семејството“, а на штета на самата жена, или, во поголемиот број на случаи, на девојчето.

Во рамките на истражувањето беа спроведени 17 длабински интервјуа и уште неколку пократки разговори со рурални жени од селата Радање и Калаузлија, општина Карбинци, и Али Коч, општина Радовиш.

Изолираноста на заедницата и нејзината исклученост од современите општествени текови беше отежнувачки фактор во добивањето пристап до оваа заедница, со оглед на тоа дека речиси сите контакти што Јуруките ги имаат со светот надвор од нивните села се преку сопрузите или останатите машки членови на семејствата. Откако беше воспоставен контакт, поради јазичната бариера, беше од клучно значење со истражувачкиот тим за време на спроведување на интервјуата да биде пристапна и локална жена, како и интервјуата да се изведуваат во простор што однапред би бил перципиран како безбеден, за да се овозможи жените да се чувствуваат слободно и не под притисок, со цел да се избегнат општествено пожелни одговори.

Од истражувањето се добива впечаток дека пониските села од општина Карбинци се поинтегрирани во современото општество, затоа што жените имаат одреден пристап до економска независност поради можноста да се вработат во текстилните фабрики во Штип, до кои имаат организиран превоз од селото со комбе. Сепак, според нашето истражување, оние жени што се одлучуваат, односно добиваат дозвола од семејството за ваков тип на вработување се малцинство и често потоа не располагаат самостојно со средствата што ги заработуваат.

Зборувајќи за себе лично, се добива впечаток дека жените не се свесни оти секојдневно им се прекршуваат основните човекови права, како правото на движење или правото на слободен избор.

Образование

Сите интервјуирани жени (17) од оваа етничка заедница се со завршено основно образование, а мнозинството (13) прекинале со образованието по завршено 4. одделение. Сите жени многу позитивно се изјаснија околу образованието, кажувајќи дека тоа е „нешто најубаво“ и сите сметаат дека би им донело подобра стартна позиција во животот и би им овозможило полесен пристап до економска независност. Сепак, овие изјави се контрадикторни на податоците дека најголем број од девојчињата од Али Коч и соседните села не продолжуваат со своето образование по четвртото одделение. Како главна причина за ова испитаничките го наведуваат фактот што во селото, и покрај големиот број на деца (90-ина), има обезбедено образование само до 4. одделение, при што како особен проблем се истакнува тоа што децата од различните одделенија во пракса имаат само по еден училишен час неделно за изучување на македонскиот јазик, што во голема мера придонесува за изолацијата на целата заедница, а особено на девојчињата, кои најчесто не добиваат шанса

да продолжат со образованието надвор од селото, па остануваат без основната алатка за комуникација надвор од својата средина. Сепак, се чини дека тешката физичка пристапност до повисоките одделенија на основното образование (Али Коч се наоѓа на надморска височина од 800 метри, и во зима патот до Радовиш често е затрупан со снег) не е единствена причина за раното прекинување на образованието на Јуручките. Како што нè информираше локалната специјалистка по семејна медицина, концептот на „честа“ на семејството, отелотворена во сексуалната невиност на ќерките во семејството, сè уште игра клучна улога во општественото уредување во таа средина. Како резултат на тоа, се избегнува на девојчињата да им се дозволува поголемо движење без надзор, кое би можело потенцијално да доведе до ситуација во која би бил загрозен нивниот морал. Оваа загриженост е уште позасилена со случаите на девијантна пракса, во која млади полнолетни мажи (20-30 години) користат најразлични начини на присилба и заплашување, вклучувајќи ги и новите друштвени мрежи, за да намамат 13-14-годишни девојчиња од училиштето во Радовиш и да ги силуваат. И покрај поднесувањето пријава во полиција и започнувањето истрага од страна на органите на прогонот, ваквите случаи завршуваат на тој начин што девојчето, што веќе се смета за „обесчестено“ и кое веќе нема да може да се омажи и со тоа да ја изврши својата главна функција во заедницата, го „даваат“ за невеста на силувачот, откако семејството на насилникот ќе ја плати тарифата за невеста, што се движи околу 4000 евра.

Секако, оваа несанкционирана пракса не може да се искористи како аргумент против школувањето на девојчињата, со оглед на тоа што една од испитаничките ни раскажа како нејзината сопствена 30-годишна ќерка, која воопшто не била запишана на училиште (мајката има хронична болест поради која решила највозрасната ќерка да не ја образува, за да може да помага дома), била намамена надвор од својот дом од страна на врсници и во дворот грабната од страна на возрасен маж, кој ја одвел во својот дом и ја силувал. Родителите успеале да ја вратат со помош на полиција, но по неколку дена повторно ја „дале“ за невеста на насилникот затоа што веќе била „обесчестена“. Лекарката ни потврди дека жртвата е под постојана терапија со антидепресиви препишана од лекар специјалист, кај кој ја упатила таа како матичен лекар.

Една од девојките (17 год.) што ги интервјуиравме беше запишана во средно училиште (машинска струка), а за средно образование се подготвуваше и нејзината помала сестра, која сакаше да стане лекарка. Најголем дел од девојчињата што ќе успеат да се запишат во средно училиште или да продолжат и со факултетско образование наоѓаат работа во урбаните средини и се отселуваат од селото.

Здравство

Состојбата во двете села во кои ги спроведовме интервјуата е прилично различна. Главната причина за тоа е фактот што во Радање нема постојана здравствена амбуланта, па освен една, сите жени што ги интервјуиравме не се здравствено осигурени, приватно ги плаќаат услугите на јавното здравство и имаат многу ниска свест во врска со препорачаните редовни прегледи.

Од друга страна, во Али Коч има функционална амбуланта со медицинска сестра и лекарка специјалистка по семејна медицина, која освен што се грижи за здравјето на своите пациентки и пациенти, многу им помага

и со административните обврски што ги имаат осигуреничките, па сите интервјуирани жени и едно девојче во Али Коч беа здравствено осигурени, а оние што се хронично болни имаа остварено и право на постојана парична помош поради ретка болест, со помош на лекарката. Освен тоа, секоја година ги вршат неопходните редовни гинеколошки прегледи со помош на лекарката која ги упатува во Штип и им го овозможува остварувањето на сите права од здравствена заштита што им следуваат како на осигуренички, вклучително и правото на прекин на бременост.

Примерот со влијанието на лекарката во оваа средина покажува од колкаво значење е постоењето на лидерка во патријархалните средини, која би можела да биде добар пример за тоа како образованието и економската независност водат кон подобар квалитет на животот на самата жена, но се и многу полезни за заедницата.

Социјална заштита

За жал, испитаничките кои беа опфатени со интервјуто не се многу запознаени со правата на социјална заштита и начините на кои тие можат да ги остварат. Постарите од нив не користат никаква социјална помош и се чувствуваат особено загрозувани затоа што на стари години немаат никаква пензија, мора да зависат од децата и да се чувствуваат како товар. Нивно главно задолжение е одгледувањето на децата и одржувањето на домот, а ако им остане дополнително време, се занимаваат со производство на тутун, што всушност е и главната економска гранка во селото. Сепак, повеќето од помладите жени го користат додатокот за трето и четврто дете и наведуваат дека често се решаваат на многудетност токму поради оваа стимулативна мерка.

Жените, дури и кога тие се задолжени за распределбата на семејниот буџет и кога парите се чуваат кај нив, не одлучуваат самостојно за нивното трошење, а според напишаните правила, не им е ни дозволено сами да одат да пазаруваат во селскиот дуќан.

Со оглед на нивната положба на целосна економска зависност и, уште повеќе, на непознавањето на македонскиот јазик, тие немаат пристап до институциите и машките членови на семејствата им служат како врска помеѓу нив и државата, па кога се под закана токму од нив, нема на кој начин да го пријават тоа. Освен тоа, постои темелно непрепознавање на феноменот на семејно насилство како негативен феномен. Всушност, и самиот јазик што се користи да се опише семејното насилство покажува до колкав степен е нормализирана и прифатена појавата на насилно дисциплинирање на жените од страна на нивните мажи, или машки членови на семејството, затоа што за насилство врз жена се користи изразот: „(во таа куќа) многу се караат“, што семантички еднакво ја распределува вината за несогласувањето и го нормализира насилството како да е вербална кавга. Една постара вдовица рече: „Нека тепаат, само нека се живи“ во обид да објасни колку е потежок животот без маж. Единствената помлада жена (30) што беше интервјуирана отворено кажа дека насилството е нормална појава и дека сериозно влијае врз квалитетот на нивниот живот: „Нека не лажат, 99% од жените тука сме тепани од мажите, само 1% не се тепани“. За жал,

според изјавата на оваа испитаничка, дури и во случаите кога насилството е неподносливо и жената ќе се реши да го пријави во полиција, одговорот што го добива од органите на прогонот е дека „тоа е домашна работа“, дека „треба да се смират“ и таа веќе „да не провоцира“. Беше посочен само еден случај на санкционирање на семејно насилство од страна на полицијата, кога насилникот бил принуден да плати казна од 500 евра и му било кажано дека ако го повтори делото, ќе оди во затвор. Исто така, ни беше укажано на само еден случај на развод, по кој жената била прифатена, заедно со децата, во своето примарно семејство.

Семејното насилство е исто така присутно во „дисциплинирањето“ на ќерките кога тие не се „чесни“. Познат е уште еден скорешен случај, во којшто едно од девојчињата од погорните одделенија на основното образование било снимено со камера во „недоличен“ однос со врсник во некоја напуштена куќа, по што снимката била ставена на интернет. Девојчето по ова било изложено на насилство од страна на семејството, а со оглед на тоа што врсникот одбил да ја земе за жена, целото семејство било принудено да се пресели во Турција од срам по овој инцидент.

Сите интервјуирани жени идентификуваат дека нивниот живот е многу полесен отколку животот на нивните мајки и баби, но тоа се должи на модерните машини што им ја олеснуваат работата, а не на еманципацијата или на поголемата понуда на сервис од страна на државата.

На прашањето што би можела државата да направи за нив, повеќето жени одговорија дека би можело да се отворат текстилни фабрики во нивна близина за да можат да се вработат и да остварат економска независност, а сепак да останат под надзор на семејството и околината. Исто така, сметаат дека градинка, односно установа за чување претшколски деца, би им била од огромно значење затоа што ќе има каде да ги остават децата додека самите се занимаваат со економски исплатливи активности.

Малолетнички бракови

Малолетничките бракови не се ништо невообичаено за оваа средина и се случуваат прилично често, а според нашите испитанички, нивната појава е зачестена во последните години, па девојчињата често решаваат „да побегнат“ со момчето, на прилично рана возраст. Причина за ова може да биде обидот да се избегне договорен брак, иако сите интервјуирани жени потврдија дека браковите сега се по личен избор на идните сопружник и сопружничка.

Иако не се доживуваат како пожелна појава, малолетните невести во оваа средина сепак не се ни сметаат за некоја голема девијација, со оглед на тоа што девојчињата кои со образованието прекинуваат во 4. одделение немаат некои големи изгледи за наоѓање работа надвор од домот. Всушност, за разлика од другите рурални региони каде што малолетничките бракови повеќе се доживуваат како табу, тука прилично отворено се зборува за нив.

Од интервјуираните испитанички, само две имаа стапено во брак пред да наполнат 18 години, а едната од нив веќе има бремена 16-годишна снаа, венчана со дозвола на родителите, но исто така зборуваа за неколку актуелни случаи на девојчиња омажени на 13 или 14 години.

Извесно е дека Јуручките се изолирани, но според добиените информации во рамките на истражувањето, тоа не е толку резултат на нивната затвореност и неподготвеност да ги прифатат современите општествени текови, колку што е резултат на недостатоци во системот и целокупното општество. За подобрување на квалитетот на животот и положбата на овие жени, потребно е државата да успее да изнајде начини за приближување на овие жени кон главните општествени текови, како и за овозможување заштита на уставно загарантираните права, без притоа овие жени да ги изгубат своите специфики и својата автентичност.

Студија на случај 1

С.Л. е дваесет и четиригодишна девојка од село Броштица, општина Центар Жупа, Македонка муслиманка, дипломиран дефектолог, која работи во Жупа како професорка во средно училиште.

Родена во многудетно семејство со повеќе сестри и еден брат, С. Решава, и покрај големиот притисок на средината, да продолжи со образованието и да стане дипломиран дефектолог, а потоа да се врати во родното село, и покрај можноста да замине да живее во странство, каде што живеат некои од нејзините сестри.

С. активно се бори против предрасудите и традиционалното доживување на улогата на жената во својата средина. Уште од рана возраст решава дека ќе продолжи со образованието за да може да им помогне на децата и луѓето со попреченост полесно да се интегрираат во заедницата. Основното образование го завршува во родното, а средното во градот Скопје, покажувајќи исклучителни резултати во текот на школувањето, а потоа продолжува на студии повторно во Скопје на Институтот за дефектологија, каде што дипломира и се стекнува со звање дипломиран дефектолог. Во моментот не работи според струката, односно работи како професорка, но очекува и се надева дека тоа наскоро ќе се промени.

Традиционално, во Броштица на девојчињата многу ретко им се дозволува да продолжат со средно образование, делумно затоа што нема средно училиште во самото село, па мораат да патуваат до Жупа за гимназија (15 км) или во Дебар за стручно образование, но најмногу затоа што од нив не се очекува да имаат некаква професија и да заработуваат, туку да се грижат за домот и останатите членови на семејството. Всушност, економската независност на жените најчесто не се доживува како пожелна, туку како закана за традиционалната улога на мажот како оној што заработува во семејството и има монопол врз финансите, а со тоа и врз донесувањето одлуки во врска со семејството.

С. е свесна за дискриминацијата што се врши врз девојчињата во нејзината средина со тоа што не им се дозволува да посетуваат средно училиште по завршувањето на основното образование и се обидува да влијае врз околината преку својот позитивен пример, иако често се среќава со одбивност. Преку својот личен пример се труди да ги мотивира девојчињата да ги искористат можностите што им се дадени и да си ги остварат соништата, иако во тоа нема многу голема поддршка од заедницата.

И покрај тоа, во средината С. важи за исклучителна личност и соселанките и соселаните ја почитуваат и ја прифаќаат како авторитет, но во текот на школувањето, а и сега, се соочува со многу озборувања во врска со нејзината слободна волја и, особено, во врска со студиите и престојот во Скопје. Отворено зборува за тоа како секој лекарски, па дури и стоматолошки преглед на девојките од ова село, средината го толкува како абортус и доказ за неморална врска (надвор од брак) кај жени што не се во брак, или себичност кај жени што се во брак. Истовремено, нејзината економска независност и високо образование

делуваат застрашувачки на средината, па не гледа како во тоа опкружување би можела да најде партнер или да основа семејство.

Смета дека одговорни за нејзиниот успех и самодоверба се нејзините родители, кои во ниту еден момент не се обиделе да ја ограничат и ја охрабрувале да ги оствари своите желби. Отворено зборува дека нејзината мајка е една од ретките жени во селото што не е принудена да бара дозвола од сопругот, или од родителите на сопругот, во врска со својата слобода на движење. Сепак, исто така отворено кажува дека нејзините родители се одлучиле да имаат повеќе деца додека не им се роди син, затоа што се смета дека само машките деца ја продолжуваат семејната лоза. С. е една од ретките жени од селото што понекогаш влегува во селската кафеана, што според непишаното правило се смета за непримерна средина за жени.

Примерот на С. покажува како во одредени региони во државава само исклучително талентирани и борбени девојчиња и жени можат да добијат можност да ги остварат своите права на образование и здравствена заштита и дека тоа неретко е придружено со одредени реперкусии по однос на нивната социјална интеграција во родната средина.

Студија на случај 2

К.Т. е жена на возраст меѓу 30 и 40 години од село Радање, општина Карбинци, од турската етничка група Јуручки. Има завршено основно образование во основното училиште „Страшо Пинџур“ во село Карбинци, но не продолжила со образованието затоа што најблиското средно училиште е во Штип, па секојдневното патување претставувало оптоварување за нејзиното семејство. Нејзините двајца браќа, за разлика од неа, имаат завршено не само средно, туку и високо образование.

К.Т. е вработена и е единствена од семејството што има стабилни редовни приходи во текот на целата година. Релативно е задоволна од условите што ги има на работното место и од своите работнички права, со оглед на тоа што не ги задржуваат на работа прекувремено, имаат слободни недели, а имаат и редовна плата. Од друга страна, смета дека минималецот што го добива е недоволен и дека плата од 20,000 денари би била соодветна за трудот. К.Т. многу се гордее со тоа што сама заработува за живејачка, факт што освен материјална безбедност, исто така ѝ обезбедува почит во очите на семејството и на заедницата, а исто така ѝ дава и извесна мобилност и можност да се движи низ Штип без надзор од семејството и средината.

Сепак, се добива впечаток дека К. не располага сама со парите што ги заработува затоа што не знаеше кој е бројот на нејзината трансакциска смета, односно мораше да го праша својот брат во врска со своите банкарски податоци. Исто така, симптоматично е тоа што на втората договорена средба со неа, К. не се појави и не одговараше на телефонските повици во текот на тој ден, за следниот ден да ѝ информира дека го немала телефонот со себе, а потоа не успеавме да договориме следна средба.

Со оглед на тоа што добро го владее македонскиот, за разлика од повеќето други повозрасни жени од селото, има полесен пристап до социјални и здравствени услуги, кои сепак ретко ги користи, најмногу поради традиционалната недоверба во институциите на системот од страна на оваа етничка група, а во голема мера и поради немањето навика да се користат правата и придобивките од овие видови на заштита (социјална и здравствена) од кои припадничките на оваа етничка група се речиси редовно исклучени, иако припаѓаат на ранлива група. Сепак, од интервјуата што ги направивме со неколку малолетни девојчиња од селото, стекнавме впечаток дека кај помладите генерации постои јасна тенденција и желба да продолжат со образованието и да се квалификуваат за одредена професија.

Според нејзините одговори, К.Т. не се чувствува дискриминирана од својата средина и смета дека животот за жените од нејзината генерација е прилично полесен во споредба со животот на нивните мајки, најмногу затоа што земјоделието и сточарството (кои ги смета за исклучително тешки и напорни дејности) не им се единствена опција за материјална егзистенција. И покрај ова, се добива впечаток дека К. во голема мера ни даваше општествено пожелни одговори на прашањата врзани за теми коишто сè уште се сметаат за табу во нашето општество, особено во руралните средини и маргинализираните

заедници (семејно и сексуално насилство, развод и старателство над деца, гинеколошки прегледи). И самата не смееше да седне со нас на маса без дозвола од машки член на семејството и ни кажа дека обичаите на купување невести во нивниот крај се искоренети, иако подоцна од директен извор дознавме дека пред само неколку месеци биле платени 4000 евра за невеста од радовишкото село Коџалија.

За жал, токму кога се воспостави поблиска врска и кога почнаа полека да се откриваат горливите проблеми на жените од оваа средина, нашата комуникација нагло прекина и веќе не успеавме да оствариме контакт со неа.

Заклучоци и препораки

Истражувањето покажа дека денес животот на руралните жени во одредени средини се разликува во однос на минатото, како резултат на општествените промени кои се последица на демократизирање на општеството, како и стремежот на жената кон рамноправност, глобализацијата. Сепак, за постигнување целосна рамноправност на руралната жена во општеството, потребна е поголема економска самостојност и независност, како и поголема застапеност во политичкиот живот. Патријархалната матрица и традиционалната поделба на машко-женски улоги, особено во делот околу домот и семејството, сè уште се пречка во голема мерка, особено во руралните средини. Жените во руралните места имаат многу мали можности за социјален живот, бидејќи најчесто кафеаните или кафетериите претставуваат „забрането место“ за жените, а други објекти за забава и не постојат. Оддалеченоста од поголемите градови, како и непостоењето на добро организиран јавен превоз се дополнителна пречка за нивна меѓусебна социјализација на јавен простор и, како резултат на тоа, единствената опција што им преостанува се меѓусебните посети во нивните домови. Овие жени сметаат дека државата треба да вложи дополнителни напори за изградба на градинки, училишта и амбуланти коишто ќе им го олеснат животот, а истовремено преку донесување политики за финансиска помош треба да го поттикнат развојот на руралните региони. Тие ги препознаваат и граѓанските организации, особено локалните, како моќни чинители во средините, бидејќи имаат можност поблиску и подобро да допрат до жените.

Како резултат на горенаведеното, генералната констатација од истражувањето доведува до заклучок дека легислативата во Република Македонија во најголема мера ги дава можностите за развој на жените во руралните средини, но сепак постои потреба од целосно имплементирање на веќе постоечките законски регулативи и подзаконски акти. Во еден дел е потребна и измена на истите, првенствено поради:

- Задолжување на сите училишта за водење родово поделена статистика;
- Овозможување соодветен пристап до образование на жените во руралните средини;
- Поедноставување на процедурата на АВРМ за обезбедување здравствено осигурување на невработени лица;
- Поттикнување на гинекологите за работа во рурални средини;
- Овозможување дополнителни социјални мерки за жените во рурални средини;
- Допрецизирање на легислативата и воведување санкции за полнолетните лица коишто се во вонбрачна заедница со постари малолетнички;
- Измена на законската регулатива во насока на зголемување на старосната граница кога може да се стапи во брак;
- Воспоставување фонд за поддршка на жените во рурални средини, чии средства ќе се распределуваат на здруженија на граѓани по однапред доставени проекти и со строги евалуациски индикатори.

За надминување на постоечките состојби и подобрување на положбата на жените во руралните средини, истражувачкиот тим ги предлага следните предлог-мерки по области:

Образование:

- Измена на наставната програма во основните училишта со цел воведување предмети и учебници кои ќе ги разбиваат родовите стереотипи,;
- Воведување сеопфатно сексуално образование во основните и средните училишта и/или зголемени работилници коишто би ги држеле врснички едукатори по училиштата;
- Осигурување на доследно имплементирање на одредбите за обезбедување бесплатен превоз до и од училиштата, со воведување санкции за општините што не ги спроведуваат;
- Спроведување програми за доквалификација и преквалификација за жени во рурални средини, како и овозможување услови за „учење од далечина“;
- Имплементирање на постапката за санкционирање на родителите кои ќе влијаат врз прекин на задолжителното образование за своите деца;
- Зголемување на фондот на часови по македонски во основните училишта во селата каде што живеат Јуручки;
- Отворање установи за згрижување на претшколски деца во руралните општини, или предлагање мерки за згрижување на децата од страна на обучени жени од заедницата, субвенционирани од локалните самоуправи;

Здравство:

- Пренамена и опремување на неупотребени институционални објекти во руралните места за лекарски ординации;
- Воведување рамномерна територијална распределба на гинеколошките ординации;
- Воведување мерки за поттик на гинекологите за работа во рурални средини (поголем капитациски бод, субвенции за опремување на ординација и сл.);
- Воведување систем за евиденција во Министерството за здравство поделен според местото на живеење на корисниците(-чките) на услугите;
- Воведување систем за евиденција во коишто при собирање и категоризирање на податоците, возрасната граница ќе биде разделена на 15 до 18 години и од 18 нагоре, со цел да се има точна информација дали податоците коишто се обработуваат се однесуваат на малолетни или на полнолетни лица;
- Анализа на здравствените програми и нивната искористеност (успешност) врз основа на местото на живеење на корисниците(-чките) на услугите;
- Воведување систем на координација и поврзување на здравствените домови, центрите за јавно здравје и општите болници;
- Задолжително информирање на Министерството за здравство од страна на локалните здравствени домови што имаат породилишта и водење соодветна

статистика за случаи на породување на малолетни девојки, како и за случаи на спонтано или намерно прекината бременост кај малолетни девојки;

-Поевтини контрацептивни средства (ставање на оралната контрацепција за жени и мажи на позитивната листа);

-Воведување мобилни гинеколошки клиники коишто ќе ги посетуваат и најоддалечените рурални места и ќе им овозможуваат консултации, прегледи и услуги на што поголем број на рурални жени.

Малолетнички бракови:

-Воведување систем за евидентирање на вонбрачните заедници, посебно оние во коишто еден или двајцата партнери се малолетни;

-Континуирана едукација и на родителите и на децата за штетните последици коишто може да настанат како резултат на малолетнички брак;

-Воведување санкции за луѓето коишто посредуваат при процесот на „купување“ невести од други држави;

-Дестимулација на луѓето коишто се одлучуваат за стапување во ваков брак.

Социјална заштита:

-Сензитивизирање на вработените во центрите за социјална работа или воведување санкции по оплаки од граѓани, со цел да се поправи првичниот контакт на граѓаните со овие институции, како и довербата во нив;

-Промена на начинот на класификација и водење на статистичките податоци (старосни групи од 15 до 18-годишна возраст, територијална распределеност и сл.);

-Воведување мобилни шалтерски работници на АВРМ кои ќе овозможуваат давање услуги на локации кои се лесно пристапни за жените од руралните средини;

-Воспоставување функционален систем за координација на МВР и ЦСР во однос на пријавувањето и постапувањето по случаи на семејно насилство, вклучително и водење на заеднички усогласена статистика;

-Воспоставување систем за следење на постапувањето на сите институции коишто имаат надлежност да реагираат во случаи на семејно насилство, сексуално насилство или какво било родово базирано насилство, со цел навремено реагирање и соодветно санкционирање доколку не се постапува според пропишаните протоколи на однесување во вакви случаи;

-Дополнителна едукација и сензитивизација на службениците коишто остваруваат првични контакти со жртвите, како што се полициските службеници, службениците вработени во центрите за социјална работа, како и здравствените работници, во однос на постапувањето со жртвите во случаи на семејно насилство, сексуално насилство или какво било родово базирано насилство.

Библиографија

1. Малнес Раино и Мидгард Кнут, Политичка филозофија, Феникс, Скопје, 2008;
2. Слапшак Светлана, Женски икони на XX век, Темплум, Скопје, 2003;
3. д-р Стојановиќ Ѓорѓевиќ Дијана, „Интегрирање на родовиот аспект во политиката како еден од условите за воспоставување на родова рамноправност во Република Македонија“, УКИМ Институт за социолошки и политичко правни истражувања, Скопје, 2014 година;
4. Swedish International Development Cooperation Agency, „Supporting Women’s Economic Empowerment: Scope for Sida’s Engagement“, 2015;
5. Quintanilla Barba Carmen, „Rural women in Europe“, Committee on Equal Opportunities for Women and Men Rapporteur: Spain, EPP/CD 2010;
6. Ромска организација за мултикултурна афирмација – Рома СОС „Сивата зона“ помеѓу традицијата и правата на децата, Прилеп, 2016;
7. Фондација за демократија на Вестминстер, „Детски бракови: од љубов до груба повреда на човековите права“, Скопје 2016;
8. UN Commisssion on the Status of Women, „Rural Women, Their Contributions and Challenges“, February 23, 2012;
9. UNFPA, „Worlds apart – Reproductive health and rights in an age of inequality“, State of world population, 2017;
10. Анализа на степенот на имплементацијата на Законот за еднакви можности на жените и мажите, Скопје, јуни 2011 год;
11. Анкета за користење на времето, 2014/2015 година, Државен завод за статистика, Скопје;
12. „Жените и мажите во Македонија“ 2017, Државен завод за статистика, Скопје;
13. Finance Think, EdPlako Application;
14. Устав на Република Македонија, „Службен весник на РМ“ бр. 52/91;
15. Шести периодичен извештај по Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација, 2017;
16. Извештај за реализација на програмските задачи согласно националната годишна програма за јавно здравје на Република Македонија за 2016;
17. Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство, Истанбул, 2011;
18. „Мапирање на достапните услуги за жени жртви на насилство во Република Македонија“, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство-Глас против насилство, Скопје 2016;
19. „Програма за рана детекција на малигни заболувања во Република Македонија за 2017 година“, „Службен весник на РМ“, бр. 192/16;
20. Закон за бесплатна правна помош – пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 161/09 и 185/11

- 21.Закон за вработувањето и осигурување во случај на невработеност – Пречистен текст, 2014;
- 22.Закон за еднакви можности на жените и мажите, „Службен весник на РМ“ бр. 66/06;
- 23.Закон за основното образование, Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017
- 24.Закон за работни односи, „Службен весник на РМ“, бр. 74/15;
- 25.Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство „Службен весник на Република Македонија“ бр. 138/14;
- 26.Законот за спречување и заштита од дискриминација, “Службен весник на РМ“ бр. 50/10;
- 27.Законот за средното образование „Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017
- 28.Министерство за образование и наука, Одговор на барање бр. 12-8734/2 од 03.08.2017 година;
- 29.Министерство за труд и социјална политика, Одговор на барање бр. 14-463/8 од 5.08.2017 година;
- 30.Закон за заштита на личните податоци, „Службен Весник на Република Македонија“ бр. 7/05, 103/08, 124/10, 43/14, 135/11, 153/15 11 99 /16;
- 31.Закон за заштита на деца, Консолидиран текст „Службен весник на РМ“ бр.23/13; бр.12/14; бр.44/14; бр.144/14; бр.10/15; бр.25/15 и бр.150/15;
- 32.Закон за здравствено осигурување, интерен пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ бр.65/2012, 16/2013 и 91/2013;
- 33.Закон за социјална заштита-Консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09, бр. 36/11, бр. 51/11, бр. 166/12, бр. 15/13, бр. 79/13, бр. 164/13, бр.187/13, бр. 38/14, бр. 44/14, бр.116/14, бр. 180/14, бр. 33/15, бр. 72/15, бр. 104/15, бр. 150/15;
- 34.Законот за изменување и дополнување на законот за заштита на децата, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 156/09;
- 35.Закон за земјоделство и рурален развој, консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 49/2010; 53/2011, 126/2012, 15/2013 и 69/2013;
- 36.Закон за заштита на деца, Консолидиран текст „Службен весник на РМ“ бр.23/13; бр.12/14; бр.44/14; бр.144/14; бр.10/15; бр.25/15 и бр.150/15;
- 37.Закон за семејство, пречистен текст, „Службен весник на РМ“ бр.153/2014;

38.Закон за социјална заштита-Консолидиран текст „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09, бр. 36/11, бр. 51/11, бр. 166/12, бр. 15/13, бр. 79/13, бр. 164/13, бр.187/13, бр. 38/14, бр. 44/14, бр.116/14, бр. 180/14, бр. 33/15, бр. 72/15, бр. 104/15, бр. 150/15;

39.Кривичен законик, пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија» бр. 80/99, бр. 4/02, бр. 43/03, бр. 19/04, бр. 81/05, бр. 60/06, бр.73/06, бр. 7/08, бр. 139/08, бр. 114/09, бр. 51/11, бр. 135/11, бр. 185/11, бр. 142/12, бр. 166/12, бр. 55/13, бр. 82/13, бр. 14/14, бр. 27/14, бр. 28/14, бр. 115/14 и бр. 132/14;

40.http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat__PoloviStat/125_PoloviStatistiki_en.px/table/tableViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e-5f7ec5ef;

41.pdf/UNFPA_PUB_2017_EN_SWOP.pdf <http://brr.gov.mk/mk/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D1%80-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0/>;

42.<http://mkd-news.com/detsa-za-orden-peshachat-na-20-sekoj-den-po-4-km/>; <http://www.tirekovmirece.com/Novost/%D0%A2%D1%80%D0%B3%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B0%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%88%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%98%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5-%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%9C%D0%B0%D0%B0%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%98%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5>; <http://tv21.tv/mk/?p=60419>; <https://sdk.mk/index.php/glasno-za-ombudsmanot/prvache-posebni-potrebi-peshachi-po-13-km-shkolo-oti-nema-prevoz/>;

43.<http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/Zakon%20za%20prevencija%20semejno.pdf>

44.[http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/Zakon%20za%20zdravstveno%20oigsuruvanje%20\(Interen%20precisten%20tekst\).pdf](http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/Zakon%20za%20zdravstveno%20oigsuruvanje%20(Interen%20precisten%20tekst).pdf);

45.http://www.fzo.org.mk/WBStorage/Files/PROGRAMA_ZA_RANA_DETEKCIJA_NA_MALIGNI_ZABOLUVANA_VO_RM_ZA_2017_GODINA.pdf;

46.http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__Naselenie__Vitalna/125_VitStat_Op_RodVozMajk_mk.px/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef;

47.<http://mojtermin.mk/>;

48.<http://www.mojmaticenginekolog.com/>;

49.<http://www.libertas.mk/debar-reka-i-tsentar-zhupa-ostanaa-so-samo-eden-ginekolog/>;

50.http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat__PoloviStat/125_PoloviStatistiki_en.px/table/tableViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e-5f7ec5ef;

51.<http://www.mtsp.gov.mk/otvoreni-denovi-na-socijalna-zashtita-vo-ruralni-sredini.nsp>;

52.<http://www.sozm.org.mk/>;